

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Kitaplar.com.tr
Kitaplar.com.tr

İSKENDER PALA

Kudemânın Kırk Atlısı

İskender Pala _ Kudemanın kırk atlısı

1958, Uşak doğumlu. İ.Ü. Edebiyat Fakültesi'ni bitirdi.(1979). Divân Edebiyatı dalında doktor (1983), doçent (1993) ve profesör (1998) oldu. Edebiyat araştırmacısı olarak çeşitli ansiklopedi ve dergilerde bilimsel ve edebi makaleler yayınladı. Ortaokul ve liseler için ders kitapları yazdı. Türk Silahlı Kuvvetleri'nde çalıştığı yıllarda Osmanlı deniz tarihiyle ilgili araştırmalarda bulundu ve bir kısmını kitaplaştırdı. Özellikle Divân edebiyatı sahasındaki çalışmalarıyla dikkat çekti. Divân Edebiyatının halk kitlelerince anlaşılabilmesi için klasik şiirden ilham alan makaleler, denemeler, hikâyeler ve gazete yazıları yazdı. Düzenlediği Divân Edebiyatı seminerleri ve konferansları kalabalık dinleyici kitleleri tarafından takip edildi.

"Divân Şiirini Sevdiren Adam" olarak tanınan İskender Pala, Türkiye Yazarlar Birliği Dil Ödülü'nü (1989), AKDTKY Türk Dil Kurumu Ödülü'nü (1990), Türkiye Yazarlar Birliği İnceleme Ödülü'nü (1996), Kayseri Aydınlar Ocağı Yılın Fikir Adamı Ödülü'nü (2001) aldı. Hemşehrileri tarafından "Uşak Halk Kahramanı" seçildi. Halen İ. Kültür Üniversitesi FEF Türk Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanı olarak görev yapmak ve bazı dergiler ile bir gazetede kültür-edebiyat yazıları yazmaktadır. Evli ve Uç çocuk babasıdır.

Kudemânın kırk atlısı

İsKender pala

İçindekiler

Önsöz/7

Dilmestî-iCenâb-ıPîr/9

Kim Ölürsen Bu Gün Diri Ola/13

Ibranice Okuyan Şeyh /17

Hükümdar Ona Denir ki!/ 21

Murad Efendimiz / 26

Sultanın Ruhaniyeti / 31

Bu Gice Ol Gicedür Kim / 36

Menâkıpnâme Geleneğimiz / 41

Küffar Elinde Zebun Ettirme İlahî!/45

Viicûdı Fani İtmekdür; Adı Aşk / 49

Yolda Bir Şehzade / 54

Bülbül Figan İçinde/58

Bu Yangın Cafer'in Nefes-i Ateşinidir/ 63

Hakikat Oldu Mecaz / 67

Ya Hazret-i Aşık-ı Sâdık / 71

Sadrazamın Son Günü/76

Ufak Tefek Bir Büyük Adam / 80

Allah Bes, Bakî Heves / 85

Bulan Bilen Huda'yı / 90

Sözün Efendisi Olan Şeyhülislam / 94

Hele Âlemde Bir Âdem Yoğ İmiş/98

Mustafaların Hikâyesi/103

Halep Kumaşı/108

Kenarın Nazik Dilberi/113

Ey Bülbül-i Şeyda!/117

Bizim de Hissemize Sabr-ı Arifane Düşer/122

Sherlock Holmes'in Pîri Kimdir?/129

İlm-i Kıyafet Biliriz/138

Dehâ Hazretleri/144

Öylesine Bir Hoca (!)/149

Şaiben İdamına!/155

Bir Mevsim-i Baharına Geldik ki Âlemin /161

Kuşu /168

Hâlâ Çekilen DerdU Meşakkat/172

Azâb-ı Aşkî Kim Anlar Kiminle Söyleşelim? /176

Tarih Müellifi Bir Şair/181

Adlî Kızı Âdile/185

Ne Esir-i Lûtfunam; Ne Tâlib-i İhsan-ınam /192

Dünyadan Bir Heccav Geçti /197

Ezan Sesine Hasret / 202

Sana Dar Gelmeyecek Makberi Kimler Kazsın? / 207

Bir Bilen/211

önsöz

Yunus, meftun olduğum beyitlerinden birisinde,

Biz bu ilden gider olduk, kalanlara selâm olsun Üstümüze hayır dua kılanlara selâm olsun

buyurur. O ne müthiş bir duygu, ne dehşetli bir sevgidir ki kûs-ı rihlet (göç davulu) vurulduğunda kalanlara selâm okunabilsin. Kudemâ (önden gidenler) bize selâm bırakır da ona mukabele olunmaz mı?!.. Bu kitap o mukabele içindir. Tarihini ve kültürünü tanımayan milletlerin geleceklerinden endişe edileceğini hepimiz biliriz. Muhtelif gazete ve mecmualarda peyderpey yayınlanan yazılardan oluşan bu küçük çalışma böyle bir endişenin ürünüdür. Umulur ki genç nesillerimiz, kudemâmızı tanır ve onların fani ömürlerinden işlerine yarayacak kültür birikimini devşirirler de kendilerine emanet edilen tarihi layıkıyla imar ederler.

Millî olmadan, milletlerarası olunamazken kendimizi bilmeden, başkalarına kimliğimizi nasıl bildirebilelim? Millî

hafızamız, kudemâmızın mirasını tanımakla zenginleşecektir. Onların pek çoğu, bugün ibretle okunacak ömürler yaşamışlar, bizim zaman zaman karşılaştığımız hallerle karşılaşmışlar. Yaptıkları, söyledikleri ve yazdıklarıyla her biri bizlere rehber olan büyüklerimizin hayat hikâyeleri, millet olarak biraz da bizim hayat hikâyemizdir.

Bu çalışmada atalarımızdan devlet adamı, mutasavvıf veya şair olan yalnızca kırk kişinin hayatlarından bazı kesitlere yer verilmiştir. Gönül isterdi ki nice kırkları size tanıtabilelim. Ancak biz, istenirse bu kırk kişiden her birinin size bir kapı aralayacağını umud ediyoruz.

Söze Yunus ile başlamış selamı Yunus'tan almıştık. Bu selamın karşılığını Yahya Kemal'in mısralarından ariyet edinelim:

Evvel giden ahababa selâm olsun erenler

Dilmeslî-i Cenâb-ı Pîr

Mesnevî-i şevkini eflâke çıkarmış nâyız Haşre dek hem-nefes-i Hazret-i

Mevlâna'yız

Yahya Kemal

Hünkâr, Monla, Hüdavendigâr gibi sıfatlar telaffuz edildiğinde aklımıza ilk gelen o olur. Rumî (Anadolulu) künye-siyle tanıdığımız da odur. Babası Bahaeddin Veled, Belh şehrinde 30 Eylül 1207 günü doğan bu çocuğa, keramet izhar edercesine "efendimiz, büyüğümüz" anlamında Mevlâna adını verir. Bu ismin ağır yükünü kaldıracak bir zindeliktedir o ve öylece büyümüş, Efendimiz olmuştur. Diğer adı ise onu Fahr-i Kâinat'a adâş eyler. Lakabı Celaleddin'dir. Eflakî Menâkıb'ına göre daha beş yaşında iken çok defa yerinden sıçrar ve heyecan dalgalarına gark olurmuş. O derece ki Âlimler Sultanı olan babasının müridleri onu ortalarına almak zorunda kalırlarmış. Çünkü onun gözleri önüne gelenler, gayb aleminin melekleri imiş.

Ünlü mutasavvıf Muhiddin Arabi'nin, çocuk Celaled-din'i babasının arkasından giderken görünce,

- Allah, Allah! Bir nehrin arkasından koskoca bir umman gidiyor, dediği meşhurdur.

10 j- kudemânırı kırk itlisi

Selçuk hükümdarı Alaeddin Keykubad'ın daveti üzerine gelip Konya'ya yerleştiklerinde o henüz 21 yaşındadır ve bundan böyle Anadolu'nun nabzını elinde tutacaktır.

Sonra ilimle, aşkla, feyiz ve bereketle geçen bir ömür gelir. Her bir saniyesinde Anadolu arzını nurlandıran güneş olup gönüllere doğarak... Uzun anlatmaya ne hacet!

Neye halk etdi deme Hazret-i Mevlâ nâyı Halka bildirmek için Hazret-i Mevlânayı diyelim yeter. Kendi ifadesiyle de; Hamdım, piştım, yandım...

Buyurmuş ki:

- Şayet yükseklerde olmak istersen, bütün insanların dostu ol ve kalbinde kimseye karşı kin besleme. Dostundan bahsederken sen memnunluk duyuyorsun ya, bu

bir cennet kadar güzeldir. Halbuki düşmanından bahsederken kalbini dikenler sarar.

Büyük Fransız muharriri Maurice Barres'in,

- Mevlâna Celaleddin'in sema ve teganni yüklü şiirini gördükten sonra Dante'nin, Shakespeare'in, Goethe'nin, Hugo'nun eksik kalan taraflarını farkettim, sözleri Alman şairi Hans Machzeit'in ufkunda şöyle yankılanır:

- Ey Rumî! Ben sen olalı, çılgınlık sükûnet haline geldi. Ben sen olalı, şimal, cenup; cenup da şimal oldu... Söyle, senin sema tarikatında mânâ olmayan bir söz var mı!?!..

O, hâlâ eteklerinde dolaşan garp dünyası için doğudan doğan ikinci güneştir. Çünkü bir gazelinde şöyle diyordu: "Bırak beni, güneş gibi ateşten bir harmanı giyeyim ve o ateşle, güneş gibi dünyayı aydınlatayım."

Başka bir beytinde "Satrancı öyle oyna ki ta 700 sene sonra mat diyebileşin!" buyurmuştu.

Keramet ki ne keramet!..

Unesco 1973 yılını onun 700. ölüm yıldönümüne adarken iskender pala

elbette bu beyitten habersizdi ve o, bütün dünyaya öyle muhteşem bir şah çekti ki sarhoşlukları gittikçe büyüyor, ikbal, aşkını bir manzumesinde anlatır:

- Mevlâna, toprağı iksir haline getirdi. Bir toz kadar değersiz olan bende ne tecelliler gösterdi. Sanki çöl toprağından bir zerre, güneşin ışığını elde etmek için yola çıktı. Ben bir dalgayım; parlak bir inci vücuda getirmek için onun denizine yerleşmişim. Onun şarabından sarhoş olan ben, onun nefesleriyle yaşıyorum.

Osman Gazi onun evlatlığı olmayı istemiş, Mevlâna da Gazi'nin manevî babası olmayı kabul etmişti. Orhan'ın oğlu Süleyman Paşa Konya'ya gidip hayır duasını istediği vakit hazret, başındaki gümüş işlemeli serpuşunu çıkararak Pa-şa'nın başına koymuş ve ardından dualar okumuştur. O günden sonra Yıldırım'a kadar bütün Osmanlılar Mevlâ-na'nın bu gümüş işlemeli serpuşunu sarmış, askerlerine de üniforma olarak daha birkaç asır onun beyaz üsküfüne benzer başlıklar giydirmişlerdi.

Dünya sultanı Izzeddin Keykavus bir gün yalvarıyordu;

- Ey mânâ sultanı! Bana bir nasihat ver ki tutayım. Mevlâna,

- Ne diyeyim, dedi. Sana çoban ol demişler, sen kurtluk ediyorsun; sana bekçilik emretmişler, sen hırsızlığa çıkıyı-yorsun.

Keykavus ağladı, tevbe etti.

Aynı talep karşısında da Vezir Muinüddin Pervane'nin şöyle dikkatini çekti:

- Kur'ân'ı ezberlediğini duydum.

- Evet.

- Şeyh Sadrüddin'den hadis telifi Camiu'l-Usul okuyor-muşsun.

- Beli, doğrudur.

- Şu halde sen Tanrı ile Peygamberinin sözünü dinlemedikten ve halka zulmettikten sonra ben sana ne söyleyeyim; benim sözümü mü dinleyeceksin?!..

12 [- kudemânın kırk atlısı

Hicretten sonra 672 yıl geçmiş, Cemaziyelâhir'in 4'ü gelmişti. Son şiirlerinde bu alemde uzaklaşma vaktinin yaklaştığını telmih ediyor, "Bu gece bana benzeyen bir arkadaşla beraber çimenlerin üzerinde meclis kurmuştuk. Orada şarap, ışık, mutrib, hepsi vardı. Keşke yalnız Sen olsaydın da bütün bunların hiçbirisi olmasaydı." gibi arzularını açığa vuruyordu. Selçuk sultanlığının iki ünlü hekimi gelip nabzını tuttular, göğsünü dinlediler. Hiçbir hastalığı yoktu. Şeyh Sadrüddin -ki Mesnevî'nin gönüllü katibi idi- kendisine "Geçmiş olsun!" dedi ve Cenab-ı Hak'tan tez şifalar diledi. Aldığı cevap şöyle oldu:

- Bundan böyle şifa sizin olsun. Sevenle sevgili arasında zardan bir gömlek kaldı. Nurun nura kavuşmasını istemez misiniz? Ben benden soyundum; O, hayalden soyundu. Vuslat sahasının ta sonlarında salınmadayım.

Ertesi gün nurun nura kavuştuğu gün oldu. Tarih, Hz. Mesih yılına göre 17 Aralık 1273 idi. Beyit onundur:

- O âşıklar ki nereye gideceklerini bilerek ölürlər. Onlar maşuklarının daima huzurundadırlar. Çünkü Bezm-i Elest'ten Âb-ı hayat içmişlerdir. Şeb-i Arus'un en tatlı ifadesi şudur: "Essalâ!" narası gelince, biz raksederek kapıdan gideriz.

Arif Nihat Asya'nın rubaisiyle hatm-i kelâm edelim:

Rıhletinden sonra bir şey ey Velî Kalmamış dünyada "Maflhâ" diye Bendegânın, kuşların, sakilerin Ağlaşır ardında "Mevlâna" diye

Kim ölürse Bu Gün Diri Ola

Bu hadisi buyurdu Peygamber "Kangı kişi ki dirliğin ister Kendüzinden gerek kim evvel öle Diriliğin manisin ölüp bula

Ölmeden tiz ölü ağun göğö Kim sizi ay ile güneş öğö

Ol kim öldi, ölümsüz; ol kaldı Uçmağı bu cihanda nakd aldı

Kim ölirse bugün diri ola Ol kim ölmez yarın yavuz ola

Bu mısraları günümüz diline çevirirsek aşağı yukarı şu öğütlerle karşılaşırız:

"Hazret-i Peygamber bir hadisinde şöyle buyurdu:

14 j- kudemânın kırk atlısı

- Dirliğini isteyen kişi ölmeden evvel ölsün ve böylece, hayatının mânâsını ölerek bulsun.

(Teniniz) ölmeden evvel (nefsinizle) ölünüz ki göğö ağabile-siniz ve güneş ile ay sizi övsün.

ölümsüzlüğe eren kişi, hayatta iken benliğini öldürebilen kişidir. Ancak o kişidir ki bu dünyasında cenneti kazandı (dünyası da cennet oldu).

Bugün kim ölürse, asıl diri odur. Bugün ölmeyenin ise yarın (kıyamette) vay haline!"

Bu beyitler Sultan Veled hazretlerinin İbtidanâme adlı mesnevisinin ilk beyitleridir. Bütün tarikatlarda ölmeden önce nefsi öldürmenin erdemi üzerinde durulup dervişin mahviyetkâr yaşaması öğütlenir ise de Anadolu'daki ilk sistemli tarikat teşekkülü olan Mevlevîliğin tarikat mimarı olan Sultan Veled'in İbtidanâme'sine böyle başlaması pek manidardır. İbtidanâme "Başlangıç Kitabı, Mukaddime, Giriş" gibi mânâlara gelir ki onun Divân'ı dışında kalan diğer iki eserinden biri de İntihanâme (Sonuç Kitabı, Hatime, Sonuç) adını taşır. Böylece Sultan Veled'in Mevlevîlik yolcularına ilk tavsiyesi de "ölmeden önce ölünüz (Mûtû kable en temû-tû)" hadisinden ibaret olur.

Sultan Veled, bilindiği gibi Mevlâna hazretlerinin büyük oğludur. 1226 yılında Larende'de (Karaman) doğmuş ve Mevlâna ocağından hiç ayrılmayarak onun ilmiyle büyümüştür. Gençliğinde Şam ve Konya'da bazı alimlerden dersler alması ise babasını daha derinlemesine anlamanın yollarını arama gayretindendir. Bütün ömrünü babasının fikirlerini hazmetmeye adanmıştır. Şems-i Tebrizî'yi en iyi anlayan da odur. Şems 1245'te Şam'a kaçtığı vakit babasının isteğiyle onu tekrar Konya'ya getirme görevini seve seve üstlenmiştir. Mevlâna'nın en sadık takipçisi olarak Şeb-i Arus'tan sonra bütün ömrünü Mevlevî doktrinini oluşturmaya adanarak 1285 tarihinde Mevlevîlik tarikatının şeyhi olmuş ve böylece Mevlevîlik onun sayesinde bir tarikat haline gelebilmiştir.

iskender pala -! 15

Babasının aşk ile yoğrulmuş tasavvufî görüşlerine düşman olanları ona dost yapmak ve tarikat hakkında ileri sürülen bilumum tenkitleri cevaplandırarak susturmak yoluyla Mevlevîliği ölü doğmuş bir çocuk olmaktan kurtaran ve kuruluş yıllarının bütün buhranlarını sabır ve güzel hareket ile bertaraf eden de yine Sultan Veled'dir. Tabiri caiz ise Mevlevîliğin yönetmeliği onun delaletiyle hazırlanmıştır. Mevlâna hazretlerinin tamamen vecd ile ve hiçbir dış nizamaya uymak-1 sızın yaptığı semai ilk defa bir ayın haline getirip kaidelere bağlamak da keza ona nasip olmuştur. Halen semam bir rüknü de Sultan Veled Devri adıyla anılır.

Onun bir diğer önemli yanı şairliğidir. Anadolu'da Türk şiirinin yerleşmeye başladığı yılların kültür ortamında ve bilhassa içinde yetişmiş olduğu Mevlevî muhitinde genellikle Farsça yazıyor ve böylece çağın edebiyat dilini kullanmış olmakla pek çok muhatap da bulabiliyordu. Çağın Selçuklu idaresinde ilim dili Arapça ve edebiyat dili Farsça idi. Buna rağmen halkın büyük çoğunluğu Türkçe konuşuyor, ancak okuyup yazma bilmiyordu. Sultan Veled bu insanları da kendisine muhatap kabul edip arada sırada Türkçe şiirler söylemeyi vazife addetmiş ve böylece eserlerinde Arapça ve Farsça'nın yanında az da olsa Türkçe beyitler söyleme yoluna gitmiştir. Keza Rumca yazdığı beyitler için de aynı duyarlılığın geçerli olduğu söylenebilir. Böylece bir yandan tıpkı babası gibi devrinin geleneğini devam ettiriyor, ama diğer yandan Farsça bilmeyen Türk insanını da ihmal etmeyerek millî bir hassasiyet gösteriyordu. Bu hassasiyetin sonucu olarak bugün ilim dünyasında Sultan Veled'e ait toplam 367 beyitlik küçük bir külliyyat

bulunmaktadır. Gazel, mesnevî, kıt'a, beyit, mülemma, mısra ve hatta ibareler halindeki bu beyitlerin Mevlevîlik neşideleri olmaktan çok, Türk dilinin Anadolu'daki en eski yadigârlarından olması önemlidir. Yani Sultan Veled bir tarikat müessisi olmak kadar bir şair olarak da mühimdir ve Türk dili tarihi, Sultan Veled ile daha da zenginleşir. Şiirleri her ne kadar sanat yönünden önem

ar-
16 j~ kudemânın kırk atlısı

zetmeseler de XIII. asır Anadolu'sunun lisanını ve halk sesini bize duyurmak bakımından değerlidir.

Sultan Veled'in hayatı hakkında bugüne kadar köklü bir çalışma yapılmış değildir ve onun gayretleriyle teşkilatlaşan Mevlevîlik, asırlardır dünyanın her yanında Hz. Mevlâna âşıkları ile halkasını genişletip dururken maalesef Sultan Veled'i konu alan özel bir çalışma yapılmaması üzücüdür. Mevlevîlik tarihini inceleyen bütün araştırmacılar ondan elbette bahsetmişlerdir ve bizce bu araştırmalardan yola çıkılarak Sultan Veled'in hayatını yazmak mümkündür. Ahmed Eflakî Dede'den A. Gölpınarlı'ya, Fuad Köprülü'den H. Rit-ter'e, L. Massignon'dan A. Schimmel'e kadar pek çok ünlü araştırmacı Mevlevîliğe onun penceresinden bakmış ama hiçbiri onun biyografisini kesin çizgileriyle çıkarmayı düşünmemişlerdir. Şimdi Menâkibü'l-Ârifîn'in, "Sultan Veled, babasının ölümünden sonra temiz bir kalble birçok yıllar yaşadı. Üç cilt mesnevîyat, bir cild de divân vücuda getirdi. Bilgiler, hakikatler ve garip sırlarla dünyayı doldurdu. Hayli pis aptalı, dünyanın arifi ve bilgisine göre amel eden bilgin haline getirdi. Babasının bütün sözlerini nadir misaller ve eşi olmayan teşbihlerle açıkladı. "El-veledü sırrı ebîh (Çocuk babasının sırrıdır)" hadisi Sultan Veled için varid olmuştur (Tanrı bu oğul ve babanın ruhunu kutlasın, onların lütuf ve ihsanını âşıkları üzerine döksün)"1 dediği Sultan Veled'in hayat hikâyesi, müdakkik bir kalemi beklemektedir.

28 yıl müddetle Mevlevîliğin ilk şeyhi olarak postnişin olan Sultan Veled 9 Kasım 1312 tarihinde vefat edince Mevlâna türbesine, babasının yanına defnedilmiştir. Vefatının üzerinden tam 684 yıl geçmiş. Kaddesallahu sırrahu.
1 bkz. Ahmed Eflakî Dede, Menâkibü'l-Arifîn (Ariflerin Menkıbeleri adıyla çev. Prof. T. Yazıcı), c. II, s. 210. İstanbul, 1973.

İbranice Okuyan Şeyh

Evvel bize vacib olan Allah adın anmakdurur Anın adın zikredelüm Ol kim kamu müştakdurur

Oldur ki can virdi tene Oldur ki ten virdi cana Oldur ki renk virdi kana Ol Hakîm-i mutlakdurur

Ayrılmasuz bulduk anı Ayrılmazuz bildik anı önden sona Âşık canı Anınla müstağrakdurur

Anadolu'yu gezerseniz, şehir şehir, ilçe ilçe, köy köy, semt semt türbelere rastlarsınız. Hepsinde tarihin ayak izleri bulunan, hepsine eski kültürün sindiği, hepsinden kulaklarımıza bir hatıranın dolup geldiği onlarca, yüzlerce türbe-

18 j- kudemânıtı kırk atlısı

ye... içlerinden kimisi dertlere deva, kimisi hastalara şifa, kimisi borçlara edalar için ziyaret edilip tavassut umulur, yakarılara, tazarrulara vesile tutulurlar.

Yukarıdaki mısraların yazarı da şimdi öyle bir türbede medfun. Ta XIII. yüzyıldan itibaren Osmanlı'nın, Anadolu'da kültürel merkezlerinden biri olan Kırşehir'deki bir türbede. O, bu kadar asırdır topluma daima manevî destek olmuş, yahut öyle kabul edilmiş, velîlerden bir velî, şairlerden bir şair, alimlerden bir alim... Ama biz kendisini daha ziyade Türk diline ilişkin şu mısralarıyla tanırız:

Türk diline kimseler bakmaz idi Türklere her giz gönül akmaz idi Türk dahi bilmez idi bu dilleri tnce yollu ol ulu menzilleri

Garib midir bilemeyiz, ama bu mısralar 12.000 beyitlik ahlâkî tasavvufî öğreti kitabı Garibnâme'de kayıtlıdır. Muhtelif mahiyette dervişlik akımlarının ve ırsî Türk kültürüyle yoğrulmuş bir yığın ahilik prensiplerinin cirit attığı XIII. yüzyıl Kırşehir'inde, halkı Babaîlik yolunun erdemlerine çağıran Garibnâme'de. Biz araştırmacılar, her ne kadar onu daima dil açısından incelemiş ve tasavvufî yönünü gözardı etmişsek de Garibnâme müellifi aslen ve neslen bir tekke adamıdır

ve bugün türbesi hâlâ ziyaret ediliyorsa bunu tasavvuf yolunda geldiği mertebeye borçludur.

Derler ki, hastalıkların tedavisi ve çeşitli dileklerinin yerine gelmesi için onun eşiğine gelip Allah'a yalvaranlar, bazı geceler türbede kandili belli olmayan parlak bir ışık yandığını görürler. Onun geceleri kalkıp abdest aldığına ve civardaki mezarlıklarda bulunan cemaat ile namaz kıldığına inanılır. Hatta zaman zaman, güzel sesiyle okuduğu Kur'ân ayetlerini duyanlar da olurmuş. Yöre halkına göre elbette böyle bir velînin çatısının altında dolu testiler, lamba, kibrit vs. eşya bulundurmak gerekir ki gece kalktığında kolaylıkla abdest alabilsin; halk uyurken o namaz kılıp Kur'ân okuyabilsin.

iskender pala -j 19

Nitekim sıkıntıya düştükleri zaman yardımlarına koşan da odur. Allah eksik etsin ama, ne zaman savaş çıkarsa o, mezarından kalkıp türbede duran mızrağını alarak cenge katılmakta; hatta müridlerinden bir orduyu da beraberinde götürmeyi ihmal etmemektedir. Büyük dedelerimizin Galiç-ya'da, Yemen'de, Çanakkale'de; babalarımızın ve'arkadaşla-rımızın da Kıbrıs'tan tanıdıkları, kılıcı berk sallayan nur yüzlü ihtiyar da galiba odur.

Oğlu Elvan Çelebi'nin Menâkıbu'l-Kudsiyye fî Menâsı-bi'l-Ünsiyyel adını verdiği ve büyük büyük dedesi Şücaüd-din Ebü'l-Beka Baba İlyas-ı Horasanî ile sülalesinin tarihini menkıbelere bürüyerek anlattığına göre o 1272 yılında Kırşehir'de doğdu. Babası Muhlis Paşa (Konya'da altı ay padişahlık yaptıktan sonra saltanatını Karamanoğulları lehine terkeden Muhlisiddin Paşa bu zattan başkası değildir); dedesi de ünlü tarikat kurucusu Horasanlı Baba İlyas'tır (Anadolu'da meşhur Babailer isyanını çıkartarak Selçuklu'nun dahilî surlarını sarsan Baba İshak, bu zatın mürididir). Dokuz kardeşten biri olarak dedesinin yoluna en fazla sadık kalan kişi odur. Oğullarından Elvan Çelebi ile torunlarından (torununun oğlu) biri,olan Tevârih-i Âl-i Osman yazarı Âşık-paşazade (Yine gariptir ki biz onu müverrih olarak biliriz ama aslında o da bir şeyhtir.) tarih sayfalarının bu sülaleye ait diğer ünlüleridir. Yani bir bakıma Fetret Devri ile Osmanlının yükseliş yılları, bu sülalenin tarihiyle yakından ilgilidir.

Kırşehirli Şeyh Süleyman'ın rahle-i tedrisine oturduktan sonra devrin ne kadar zahirî ve batınî ilmi var ise âdeta yutmaya başladı. Çok zeki idi ve tabii buna bağlı olarak insanları ikna kabiliyeti çok yüksekti. Hayatı boyunca daima ya öğrendi veya öğretti, ömrünün sınır taşları olarak Mısır'a sefir olarak gönderilmesi, Anadolu Valisi Temürtaş Bey'e sadakatinden dolayı hapsedilişi (1332) ve hapisten çıkıp

1 bk. Elvan Çelebi, Menâkıbu'l-Kudsiyye fi Menâsıbi'l-Ünsiyye (haz: 1. E. Erün-sal - A. Y. Ocak), İstanbul 1984

20 | - kudemânın kırk atlısı

Amasya'ya giderken yolda hastalanıp Kırşehir'de vefat etmesi zikredilebilir. Tasavvuf! fikirleriyle bir devre yön veren bu şeyhin en fazla itibar ettiği görüş Vahdet fikri idi. Türkçe'yi, bilginler ve ediplerden hiç kimsenin itibar etmediği bir dönemde gayret kuşağını kuşanuben koruyacak kadar millî birlik fikrine sahip oluşu, onda bilahare Osmanlı Türklerinin kurdukları cihan devletinin de vahdet esasına dayanmasına örneklik eder ve zaten kendisi de bu kelimeye felsefi mânâsı yanında siyasî ve içtimâî mânâlar yükler. Hacı Bektaş, Ahi Evren, Mevlâna Celaleddin, Sultan Veled, Şeyh Süleyman gibi çağın gönül sultanlarıyla daima münasebette olmuş vizyon sahibi bir şeyhtir. O kadar ki Arapça ve Farsça ile yetinmeyerek Ermenice ve İbranice öğrenecek kadar ilmi ufku geniştir. Hece veya aruz vezniyle yazdığı şiirleri edebî gayretten ziyade fik-|rî irşadlara bağlanmıştır. Garibnâme'den gayri Fakr-nâme ve Vasef-ı hal isimli iki mesnevisi ile Kimya ve Fî Beyânî's-Sema adlı iki risalesi vardır.

Doğduğu vakit babası ona Ali adını koymuş ve ilk oğul olduğu için Paşa < baş ağa < beşe lakabıyla anılmıştır. Şiirlerinde kullandığı mahlas ise Âşık'tır. Paşalığı beşe veya baş ağa'lıktan dolayıdır. Ancak mızrağını alıp cenge gittiği vakitlerde değme generallere taş çıkartan bir paşa olduğuna da şüphe yoktur.

Hamiş:

Türbesinde çok eskiden beri genç âşıklara sıkça rastla-nırmış. Kavga eden karı kocaların da gizli gizli buraya uğradıkları ve kaçamak dualar ettikleri

bilinmektedir. Rivayete göre âşıkların ve aşk ile başlayan birlikteliklerin tasarrufu ona havale olunmuş. Ne de olsa o, Âşıkların en Paşa'sıdır. Hükümdar Ona Denir ki!..

"Kelâmü'l-mülûk, mülûku'l-kelâm" diye bir söz vardır. "Sultanların sözü, sözlerin sultanıdır" demek olur. Tarihin pek çok milletinde sözün sultanını söyleyen hükümdarlar çıkmışsa da bu söz daha ziyade şark milletlerine, Araplara ve Türklere yakışır. Araplarda bu söz, Arap dilinin ve edebiyatının Muallakatü's-Seb'a çıkaracak olgunlukta olmasından ve söz söylemesini bilenlerin reis seçilmesinden dolayı kabile reislerini hedef almıştır. Ancak Osmanlı'da bu ifadeyi hak eden hükümdarlar, bizatihi dillerini önce yüksek medeniyet dili haline getirip sonra onunla dünyaya hükmeden cihangirlerdir ve sayıları hiç de az değildir. Özellikle Osmanlı'nın beylikten cihan devleti olmaya uzanan çizgisinde bu sözü deruhte eden sultanların yaşadığı herkesçe malumdur. Nitekim bu sayede bir yandan fetihlerle büyüyen imparatorluk, diğer yandan medeniyet olarak gelişecektir. Ordusunun başında şanlı zaferler kazanan bir hükümdar, aynı zamanda sanatkâr ruhuyla da onları perverde etmekte, edebiyat ve şiir vasıtasıyla gönüllerini fethetmektedir. Askeriyle arasında

22 | - kudemâmn kırk atlısı

vazife şuurundan gayrı fark gözetmeyen bu asil silsile, sanatlarını da askerlerine örnek olacak bir şuur ile kullanmışlar; yeri geldikçe onların ruhlarına hitap edecek mısralar söylemekten geri kalmamışlardır. Bu ruh onlara, İspanya'nın karşı sahillerine geldiği zaman "ilahî! Şu uçsuz bucaksız deniz, atlılarımın hareketine mani olmasaydı islâmiyet'i daha ilerilere götürürdüm." diyen Tarık bin Zi-yad'lardan; Malazgirt ovasında sırtına beyaz kefenini giyerek cenk meydanına atılarak veciz bir nutuk irad eden Alparslan'lardan tevarüs olunmuştu. Bu iman ve şuur iledir ki Murad-ı Hüdavendigâr, 1389 yılının böyle bir bahar gününde Kosova Meydan savaşıdan evvel, sahradaki otağının önünde namaza durup bilahare şöyle bir münâcaatta bulunacaktı:

Âb-ı rûy-ı Habib-i Ekrem için Kerbela'da revan olan dem için
Şeb-i firkatte ağlayan göz için Reh-i aşkında sürünen yüz için
Ehl-i derdin dil-i hazîni için Cana tesir eden enîni için
Eyle ya Rabbi lûtfunu hemrâh Hıfzını eyle bize puşt ü penâh
Ehl-i İslâm'a ol muîn ü naşir Dest-i a'dâyı bizden eyle kasîr
Bakma ya Rab bizim günahımıza Nazar et cân u dilden âhımıza
Etme ya Rab mücahidini telef Tîr-i a'dâya kılma bizi hedef
Bunca yıl sa'y u içtihadımızı Gazavât içre yahşi adımızı
iskender pala -j 23

Etme ya Rab kahrın ile tebâh Yüzümü halk içinde etme siyah
Râh-ı din içre ben feda olayım Siper-i asker-i Huda olayım
Din yolunda beni şehîd eyle Ahirette beni saîd eyle
Bu dua uzayıp gidiyor ve savaş sonunda görülüyor ki Murad-ı Hüdavendigâr'ın bütün yakarışları makbul olmuş, yerdeki kanlara akseden hilal ve yıldızlar Türk bayrağını çizirken o, bir Sırplının hain saldırısı ile şehadet menzilinden geçmiştir.

Ey koca Murad! Ne mutlu sana ki, halkına ve askerine karşı şefkatli, merhametli ve cömert olmandan dolayı bir baba gibi sevidin ve bu yüzden Hüdavendigâr lakabını alarak tarih önünde yüzün ak oldu!..

Aradan 62 yıl geçmiştir ve bu sefer Hüdavendigâr'ın torununun oğlu Mehmed, henüz 21 yaşında, Fatih olma yolunda askerine hitaben ideallerini şöyle dile getirecektir:

İmtisal-i "Câhidüfi'llâh" olupdur niyyetim Din-i İslâm'ın mücerred gayretidir gayretim

Fazl-ı Hakk u himmet-t cünd-i ricâlullâh ile Ehl-i küfrü serteser kahreylemekdür niyyetim

Enbiyâ vü evliyaya istinadım var benim

Lutf-ı Hak'dandır hemati ümmid-ifeth ü nusretim

Nefs ü mal ile nola kılsam cihanda ictihad Hamdülillah var gazaya sad-hezârân rağbetim

Ey Mehmed, mu'cizât-ı Ahmed-i Muhtar ile Umarım galib ola a'dâ-yı dine gayretim

24 j- kudemânın kırk atlısı

Gerçekten de Fatih bu dediklerini yapmış ve niyyetinde halis olduğunu ispat etmiştir. Bu ruh, yine tebaasına merhamet hissiyle davranan, ancak sapmalara asla müsamaha göstermeyen bir kahramanlığın mirasıdır. Eğer asker, ittiba ettiği kumandanına güvenir ve onu severse, şehadet kadehini yudumlamak için gayret sarfetmesi mukarrerdir. Aksi takdirde ne kadar cahil olursa olsun, her asker ardından gittiği komutanın idealleriyle kendi ideallerini; onun duygularıyla kendi duygularını mukayese edecek ve inanmadığı bir ideal uğruna can vermekten imtina edecektir. Gayesi I'lâ-yı Keli-metullah olan bir kumandan, ancak arkasında I'la-yı Keli-metullah uğruna can verecek asker ile başarılı olabilir. Gayesi vatan olan bir asker, ancak vatan gayesiyle savaşan bir kumandanın ardında canını ortaya koyabilir. Türk askerindeki bu değişmez ruha ideallik eden kafilenin sernamesi olan Fatih, sözünün eri olarak yaşadı ve "Câhidü fi'llah" olup bize bu yurtları armağan etti.

Dünya durdukça hayırla yad edilesin Fatih! Allah Türk askerine senin ruhundaki ışığı aksettirsin!..

Kahramanlar zincirinin bir sonraki halkası, Fatih'in oğlu olan Sultan II.

Bayezid idi. O da ataları gibi sahibü's-seyf ve'l-kalem olarak yaşamış ve bu yolda mü'min bir kul olduğunu şu münâcaat mısralarıyla ilan etmiştir:

Hudâyâ Huda'lık Sana yaraşır Nitekim gedalık bana yaraşır

Şeh oldur ki kulluğun etti Senin Kulun olmayan şeh geda yaraşır

Şu dil kim marîz-i gamındır Senin Ana zikrin ile şifa yaraşır

Egerçi ki isyanımız çokdürür Sözümüz yine "Rabbena!"yaraşır

iskender pal» -j 25

Eğer adi ile sorasın Adlî'yi Ukûbetdür ana seza yaraşır

Sen eyle anı kim Sana yaraşır Ben ettim anı kim bana yaraşır

Şu günde kim bir çaresi kalmaya Ana çare-res Mustafa yaraşır

Kulluğu sultanlıktan önde tutan bu anlayıştır ki atalarımızın asırlar boyunca

zaferler kazanmasına vesile olmuştur. Ne zaman ki bu anlayış zayıflamaya

başlamış, cihan devleti Osmanlı da cihanda kan kaybeden bir hasta mesabesine

düşmüştür. Sultan II. Bayezid'in mahlası Adlî (adaletli) idi. Şüphesiz bu

mahlası da genlerindeki adalet hissiyle almıştı. Rabbine yalvarırken "Sen eyle

anı kim Sana yaraşır" buyurması, sultanlık adaletinin bir gereği idi. İnaniyoruz

ki Allah da ona karşı uluhiyyetine yaraşır şekilde muamele etmiştir.

Bütün milletlerin kahramanları incelense, tebaasına ve bilhassa askerine karşı

bu anlayışla muamele eden hükümdarların birer cihangir oldukları görülecektir.

Üstelik, onlar birer sultan olarak da sözün sultanını söylüyorlardı. Çünkü

herkes bilir ki er ile komutan arasında bir akış halinde bulunan düşünceler,

sözler ve idealler açısından anlayış farkı var ise askerî bir başarıdan söz

etmek çok zordur, işte bu yüzden padişahlara "hükümdar" denilmiştir ama her

padişah gerçek bir hükümdar olabilmiş midir? Vâ hayf!..

Murad Efendimiz

Büyük milletlerin yeniden yücelmesi, şüphesiz maziden akıp gelen büyüklüklerine

devamlılık verebilecek kişi ve hadiselerin, ma'serî vicdanda canlı tutulması ve

bugünkü çocuklarının, dünkü büyüklerinin dilini, vicdanını, imanını anlayabilir,

duyabilir, hissedebilir, yaşayabilir bir seviyeye gelmesiyle mümkündür. Özünden

kopmadan, onu inkara kalkışmadan bilgi ve çalışma meydanına atılan nesillerdir

ki milletlerin geleceğine mühür basabilirler. Bugün bizim belki de adından başka

bir şeyini bilmediğimiz pek çok büyüklerimiz, mefahirimiz, kudemâmız var. Belki

onların hayatları dikkatle gözden geçirilse, bugünkü varlığımızın da dinamikleri

tesbit edilebilir. Bunlardan birisi de Murad Hüda-vendigâr'dır ve şüphe yahut

karanlıklar içinde kıvranarak bir ışık arayan dimağların, onu tanıdıktan sonra

derin bir sezgi ile günümüz devlet büyükleriyle kıyaslayacaklarına ve sonuçta

şöyle diyeceklerine eminiz:

- Osmanlı'yı ayakta tutan devlet geleneğinin ilk şartı olan halka inanmanın,

halka güvenmenin, halkı anlamanın

iskender pala -j 27

ve nihayet halkı sevmenin temelinde Murad'ın gerçek mü-nevverliği var imiş,

eyvah ki o gelenek kayboluyor.

Şu cümle Yahya Kemal'e ait:

- Annem bana, Peygamber Efendimizi, bir de Murad Efendimizi sev, derdi. Bu Murad adında Balkanlar'ın büyük fatihlerinden Birinci ve ikinci Murad'ın hatıraları ve hizmetleri birleşiyordu.

Yahya Kemal'in sözünü ettiği iki Murad'dan birincisi Rumeli Türkleri'nin hafızalarında yakın zamanlara kadar Murad Efendimiz olarak yer edinen, Türklüğe ebedî bir ülke bahşetmek için savaştıktan sonra zaferin bir gün bile sürmeyen sevinci içinde şehid düşen büyük Türk hükümdarı, I. Murad'dır.

Tarihler onu Hüdavendigâr veya Gazi Hünkâr lakaplarıy-la anarlar. Hüdavendigâr kelimesi, "sahip, hükümdar" mânâlarına gelir. Osmanlı'nın ilk teşkilatlanışı ve beylikten devlete uzanan temellerinin atılması ona nasip olduğu için bu lakab kendisine pek yaraşır. Sonradan Bursa vilayeti onun bu ismine izafeten "Hüdavendigâr Livası" olarak anılacaktır.

Murad, 1326 yılında doğmuştu. Orhan Gazi'nin altı oğlundan yaş itibariyle dördüncüsüdür. Annesi Nilüfer Hatun'dur.

İyi tahsil ve terbiye gördüğü, babasının sağlığında Bursa sancak beyliğini başarıyla yürüttüğü, ana-baba bir kardeşi Süleyman Bey'in Rumeli fütuhatında etkili rol oynadığı, Çorlu ve Lüleburgaz'ı onun fethettiği ve Süleyman Paşa'nın 1357'de vefatı üzerine Rumeli'deki ordunun kumandasını ele alarak başarılı sevk ve idaresinin bilahare 1362'de babasının vefatı üzerine Bursa'ya davet edilerek hükümdar ilan olunmasında etkili olduğunda hemen bütün eski kronikler ve tarihler müttefiktirler.

28 | - kudemânın kırk atlısı

Hayatı hemen daima muvaffakiyetlerle geçen Murad Hüdavendigâr'ın savaş meydanlarındaki en büyük başarısı Kosova meydan savaşını zaferle neticelendirmesidir. Ömrü boyunca -Ankara'nın zabtı haricinde- yüzünü daima Rumeli'ne döndürmüş ve Balkanlar'a açılmıştır

Teşkilatçılıkta büyük vizyon sahibi imiş. Yeniçeri ve Acemi ocaklarını o kurmuştur. Kanunlara kendisi gayet saygılı olup bütün tebaasından da böyle davranmasını istemiş. Zaptettiği yerlerde önce gerekli hukukî ve idarî teşkilatı kurar, iyice yerleşir; sonra yeni fetihler için plan hazırlamaya koyulmuş. Az konuşur, lakin doğru, güzel ve inandırıcı söz söylemiş.

Orta boylu, iri güzel gözlü, geniş omuzlu, çelik pençeli, gür sesli imiş. Üç hanımı (Gülçiçek Hatun, Bulgar kralı Ivan Alexan-der'in kızı Prenses Maria ve Köstendil Bulgar Prensesi) ve beş çocuğu (Bayezid Bey, Savcı Bey, Yakup Bey, İbrahim Bey ve Nefise Hatun) vardır. Bunlardan Bayezid, bilahare tahta çıkacak olan Yıldırım Bayezid olup Gülçiçek Hatun'dan değildir.

Kosova'da 9 ağustos Cumartesi günü (bazı tarihçilere göre 16 haziran veya 27 ağustos) şehid olduğunda 63 yaşında idi ve 27 senedir tahtta bulunuyordu. 37 muharebeye bizzat iştirak etmiş ve na-mağlub bir hükümdar olarak tarihe geçmiştir. Mevla garîk-i rahmet eyleye!..

Hüdavendigâr'ın Duası

Ölümü hissettiklerinden midir; yoksa istediklerinden midir bilinmez, Allah'ın bazı sevgili kullarının ölümünden evvel sükûnetle niyazda bulunduklarını hep okuruz. Bunlardan birisi de Murad Hüdavendigâr'dır. Onun, tarihî metinlerde birbirlerine benzeyen kelimeler ve cümlelerle anlatı-

iskenderpala -j 29

lan bu yakarışı bir tazarru (nesir sözle yakarış) mudur; yoksa bir münâcaat (şiiir ile yakarış) mıdır bilinmez. Ancak kaynaklarda bu duanın her iki şekline de rastlanmaktadır.

Muteber kaynaklarda anlatılır ki, Osmanlılar Anadolu'da Karamanoğlu ile uğraşırken Sırp Kralı, Rumeli Beylerbeyi Demirtaş (Timurtaş) Paşa'nın üstüne yürüyerek bozguna uğrattı. Ploşnik Vak'ası olarak bilinen bu geçici başarı üzerine henüz Osmanlı himayesinde bulunan Bulgar beyi ile diğer Macar ve Ulah beyleri Sırp Kralına yamanıp onun kumandasında bir Haçlı ordusu teşkil ettiler. Niyetleri Osmanlı adını Balkanlar'dan silmekti. Bu arada Sadrazam Ali Paşa Bulgar kralı Sisman'ı yenip haddini bildirdi ise de yıl 1389 iken Balkan Haçlı ittifakı Sırp kralı Lazar'ın kumandasında 100.000'in üzerinde bir asker ile Kosova Sahrasında Mu-rad'ın askerleriyle karşılaştı. Hüdavendigâr, karşılıklı başlayan bu amansız kıtalin ilk günü akşamında otağına çekilmiş Allah'a yalvarıyordu:

t- Ya ilahî! Ya Mevlayî! Bunca kerre cenabında duamı kabul edip beni mahrum etmedin. Yine bu yakarışımı kabul eyle. Eğer ben bilmeyerek seyyiatla bulunup günah işledim-se, Sen şan-ı keçim ü lutfuna layık olanı biliyorsun, onu işle. Tanrım! Kötü düşman islâm'ın üzerine şu kara bulutlar gibi çöktü. Mülk ve kul senindir; kime istersen verirsin. Ben dahi bir aciz kulunum, fikrimi ve esrarımı bilirsin. Haşa, maksudum mülk ve mal değildir. Bu hengâmeye kul, karavaş için gelmedim. Hemen halisane Senin rızanı isterim. Ya Rab! Beni bu müslümanlara kurban eyle de tek bu müminleri küffar elinde mağlub edip helak eyleme. Allah'ım! Bunca bî-günahın katline beni sebep eyleme. Tek Sen kabul eyle de, asâkir-i islâm için teslim-i ruha razıyım. Tek bu müminlerin ölümün bana gösterme. Evvel beni gazi kıldın; ahir şehadet ruzî kıl. Tek askerim muzafferiyetle bayram etsin de istersen o bayram günü beni kurban eyle! Müteakip günde Kosova sahrası "Allah Allah" sesleriyle gümbür gümbür yankılandı. Savaş akşama kadar sürmüştü.

30 j- kudemânın kırk atlısı

Güneş battığı sıralarda hilal görünmüş ve koca vadide ne Sırp ne de Haçlı ordusuna ait bir emare, bir iz kalmıştı. Geride kalan korkunç bir hatıradan ibaretti. Başkumandan La-zar da maktul düşmüştü. O gece şerefli bayrağımızın gökte aksettiği kutlu geceydi ve Türk cihan devleti, hudutlarını Tu-na'ya kadar genişletmiş oluyordu.

Ertesi sabah Murad Hüdavendigâr, bütün maiyyeti ve devlet erkanı ile birlikte düşman cesetleriyle dolu olan sahrayı dolaşıyordu. Bu arada yaralı olanlar varsa tedavi edilmek üzere toplattırıyor, hazin manzara karşısında yavaş yavaş ve düşünceli bir halde ilerliyordu. Bir ara Sırp asilzadelerinden olan Miloş Kabiloviç adlı bir yaralının devlet erkanını yararak padişaha ulaşmak istediği görüldü. Muhafızlar kendisini durdurdular ise de padişah onun yaklaşmasına izin verdi. Güya müslüman olmak istiyor, el etek öpmesine izin verilirse hükümdara büyük bir sır söyleyeceğini iddia ediyordu. Sürünerek hükümdarın dizleri dibine kadar geldi. O kendisini tutup kaldırmak isterken Kabiloviç çevik bir hareketle, kaftanının yenido sakladığı hançeri Murad Hüdavendigâr'ın kalbine sapladı. işte Hüdavendigâr'ın duası kabul görmüş; gazi iken şe-hid olmuştu. Gaziler onun iç organlarını tam şehid düştüğü yere gömmüşler, na'shını da Bursa'daki camii yanında bulunan türbesine defnetmişlerdir.

* * *

Sultan Murad şehadetinden birkaç dakika evvel veziri Ali Paşa'ya sahrada yatan Sırp cesetlerini göstererek üzgün bir tavırla şöyle diyordu:

- Görüyorsun ya Efendi! Hepsi de gepegenç yiğit kafirler imiş. Bunca genci bize karşı nasıl ifsad etmişler ola!

- Hünkârım! Eğer bunların içinde akıllı bir ihtiyar bulunsaydı; hiç sizinle savaşmaya cesaret edebilirler miydi sanırsınız!?!..

Sultanın Ruhaniyeti

Yahya Kemal bir şiirinde,

Üsküp ki, Yıldırım Bayezid Han diyarıdır Evlâd-ı Fâtihân'a anın yadigarıdır

buyurmuştu. Mehmed Akif de Safahat'ında bütün Osmanlı sultanları içinde en

ziyade Yıldırım'ın adını anmaktaydı. Hakk'ın Sesleri'nde,

Nerde olsam çıkıyor karşıma bir kanlı ova Sen misin, yoksa hayalin mi? Vefasız

Kosova Hani binlerce mefahirdi senin her adımın Hani sinende yarıp geçtiği yol

Yıldırım'ın

diye maziye hüznünlü bir tahatturdan sonra Fatih Kürsü-sü'nden içi burkularak

şöyle yakınıyordu:

Ne olmuş onca mefahir, ne olmuş onca diyar Nasıl da bitmiş o saymakla bitmeyen

âsâr O, Yıldırım gibi sahibkıranların ebedî Sadâ-yı kahır fezasında çınlayan

vadi

32 !- kudemânın kırk atlısı

Asım'da daha da ileri giderek âdeta bütün bir Osmanlı'nın matemini tutuyordu:

"Bu diyarın hani sahipleri?" dersin, cinler; Hani sahipleri?" der karşıkı dağdan

bu sefer Nerde Ertuğrul'u koynunda büyümüş obalar? Hani Osman gibi, Orhan gibi

gülbüz babalar? Hani bir şanlı Süleyman Paşa; bir kanlı Selim? Aaah, bir

Yıldırım olsun göremezsın, ne elimi..

Evet! Konumuz, Osmanlı hükümdarlarının dördüncüsü ve en büyüklerinden biri olan

Yıldırım Bayezid Han. Büyük bir kahraman, ama talihsiz bir hükümdar! Sultan I.

Murad-ı Hüdavendigâr ile Gülçiçek Hatun'un büyük oğlu olarak 1360 yılında Bursa'da doğmuş. Küçük yaştan itibaren ilim ve devlet terbiyesi gördüğü, gençliğinde babasıyla beraber bütün savaflara katıldığı ve Konya muhasarasında Rumeli askeri kumandanı olarak gösterdiği sür'at ve celadet sebebiyle kendisine Yıldırım lakabı verildiğini hemen bütün kaynaklar tekrarlar. Yıldırım lakabı (veya ismi) hiçbir devirde başka hiçbir kimseye ona yakıştığı kadar yakışmamıştır.

I. Kosova Meydan Savaşı'nda (15 Haziran 1389) ordunun sağ kanadına hükmediyordu ve zaferin kazanılmasında en büyük rollerden birini üstlenmişti. Ne var ki o sevinci, babasının savaş meydanında Miloş Kabiloviç adlı bir Sırp tarafından kallesçe şehid edilmesi ile gölgelendi. O gün, devlet ve ordunun ileri gelenleri tarafından Osmanlı tahtına layık görülür ve dualar eşliğinde 13 yıl sürecek zaman-ı saltanatına başlar.

Osmanlı tarihine en büyük hediyesi Niğbolu Zaferi'dir. O, önce Anadolu'da Türk birliğini sağlamış ve Anadolu beyliklerini tek bayrak altında toplamıştı. Sonraki hedefi İstanbul'u fetih idi. Bu gaye ile 1391'de şehri muhasara etmişti. Onun bu sür'at ve başarılarına ilaveten gözünü batıya çevirmiş olması, başta Macar kralı Sigismund'u telaşa düşürmüştü. Avrupa devletleri ile birleşip yaklaşmakta olan tehli-

iskender pala -| 33

kenin önünü almak gerektiğini düşünüyordu. Bu gaye ile oluşturulan Haçlı ordusu 1396 Nisan'ında Fransa'dan hareket ile Budin'e geldiler. Niyetleri İstanbul'u kuşatan Osmanlı ordusunu arkadan vurmaktı. Bunun için planları, stratejik önemi olan Niğbolu kalesini zaptedip Bulgaristan'ı istila ve Balkanlardan İstanbul'a inmekti. Fransız, Macar, İngiliz, Çek, Alman, Belçika, Felemenk, İsviçre, İskoçya, Lombardi-ya ve Ulah şövalyeleri ile askerlerini barındıran bu ordu, o döneme kadar Haçlıların teşkil ettiği en büyük insan seli idi. Hatta Macar kralı Sigismund, "Gök yıkılsa mızraklarımızla tutarız!" diyordu. Nihayet 10 Eylülde Niğbolu'yu kuşattılar. Kaleyi Doğan Bey savunuyordu. Bu arada kuşatma haberi Yıldırım'a ulaşmış ve o da tam lakabına uygun bir çabukluk göstererek İstanbul'dan muhasarayı kaldırıp Niğbolu düşmeden oraya yetişmeyi planlamıştı. Düşman onu hâlâ İstanbul surları önünde sanırken 25 Eylül sabahı birdenbire arkalarını kuşatmış olarak buldular. Günün erken saatlerinde Niğbolu sahrasında karşı karşıya gelen iki ordu, o çağların en kanlı mücadelesini verdiler. Ancak akşam olduğunda zafer Yıldırım'ın olmuş, Haçlılar sayıca kendilerinin yarısından da küçük Osmanlı askerine mağlup düşmüştü. O asker ki henüz hiçbir dejenerasyona uğramamış, teşkilatını asla bozmamış, hiyerarşik düzenin ideal örneği olmuş temiz, hassas, ahlâklı, ehl-i ırz u namus bir askerdir. O zamanlarda yeniçeri, gerçek yeniçeridir ve İlâ-yı Kelimetullah idealini kı-zilelme edinmiştir. Rivayet edilir ki Yıldırım Han zaferden önceki gece atına atlayıp Haçlılara görünmeden tek başına kale duvarlarının yanına gelmiş ve "Bre Doğan! Bre Doğan!" diye bağırıp bazı emirler vererek dolu dizgin dönüp gitmiştir. Kale muhafızları Yıldırım'ın sesini duyunca onun bu akıl almaz, tüyler ürpertici cesaretinden aldıkları şevk ile zafere koşmuşlardır.

Bu zaferden sonra Avrupa'nın en ünlü prensleri, kontları ve kumandanları esir alınmıştı ve Haçlı ordusunun yarısından fazlası Tuna sularına dökülmüştü.

34 | - kudemânın kırk atlısı

Yıldırım'ın bu mutantan zaferden sonraki hayatı doğudaki mücadelelerle geçer. Sivas hükümdarı ve ünlü şair Kadı Burhaneddin'i mağlup edip ülkesini Osmanlı sınırlarına katar. Çok geçmeden Türk-Moğol hakanı Timur ile yolları kesişir. Timur da tıpkı Yıldırım gibi savaş ve zafer için doğmuş bir hükümdardır. Tabiri caiz ise iki testi birbirine çarpmış ve Türk cihan hakimiyetini belki birkaç asır geciktirecek o elim Ankara savaşı (28 Temmuz 1402) vuku bulmuştur. Ve Yıldırım, Timur'a esir düşer. Üstü başı toz toprak içinde Timur'un çadırına getirildiğinde asla eğilmediği, gururuyla bir cihangire yakışır şekilde davrandığı meşhurdur. "Yaralı aslan" deyiimi o gün onu tasvir etmek için icad olunmuş sanılır. Öte yandan Timur onun yüzüne bakınca gülecek ve aralarında şu muhavere cereyan edecektir. Yıldırım:

- Allah'ın bedbaht eylediği birisiyle istihza etmek sultan olana yakışmaz!
- Haşa! İstihza etmiyorum; Tanrı'nın bu dünyayı senin gibi bir kör ile benim gibi bir topala bıraktığına gülüyorum.

Bu konuşmadan sekiz ay kadar sonra Yıldırım, kendisine reva görülen muamelelere ve esarete dayanamayarak yüzüğünün kaşında sakladığı zehiri içerek -bir rivayete göre de kahrından- ölmüştür (8 Mart 1403). Timur onun vefat haberini alınca bir gerçeği dile getirmekten çekinmeyecektir:

- Yazık! Cihan bir kahraman kaybetti.

Tarih kitapları Yıldırım'ın cesurluğu, adaleti, devlet etme yeteneği, üstün bir kumandan olduğu, imara önem verdiği ve sanatkârları himaye ettiği konusunda hemfikirdirler. O da ataları olan diğer Osmanlı hükümdarları gibi sanatla uğraşır ve şiir yazardı. Bir gazelini okuyalım:

Yârı rind-i zamanedir sandım Bahsi, vasl-ı teranedir sandım

Ehl-i hicrana fitne-i ayyar Ortada bir bahanedir sandım

iskender pala -j 35

Göz ucuyla kin kin bakışı Dil alıp kasd-ı cânedir sandım

Kıssayı anlamamış âhir-kâr Anı da bir fesânedir sandım

Hışm ile zahm-nâk dil-i sûzî Yüdirim'dan nişanedir sandım

1992 Mart'ında Avrupa'nın bağrında körpecik bir islâm cumhuriyeti ilan eden Bosna-Hersek, vaktiyle bir Osmanlı yurduydü ve o yurtları tarihimize hediye edenler arasında Yıldırım Bayezid Han'ın himmeti ve gayreti önemli bir yer tutuyordu. Bizce 600 yıl aradan sonra, çağdaş Bosna-Her-sek'te onun ruhaniyeti de ordularıyla birlikte savaş meydanına atılmış ve Sırlara karşı ikinci zaferini kazanmıştır. Allah hepsine rahmet eylesin.

Bu Gice Ol Gicedür Kim

Milletlerin kültür temellerini oluşturan eserler vardır; herkes tarafından bilinip ma'serî vicdanda derin izler bırakmışlardır. Zaman, bu eserleri asla yıpratamaz ve onlar, millî kimliğin teşekkülünde hiç eksilmeyen bir rağbet ve alaka ile vazife ifa ederek okunurlar. Türk milletinin bu kategoride değerlendirilebilecek pek çok eserleri mevcut ise de içlerinde bir tanesi vardır ki gerek şöret, gerekse hitab ettiği toplum vüs'ati açısından müstesna bir mevkii haizdir.

Evet, Süleyman Çelebi'nin Mevlidinden bahsediyoruz. Türk milleti var olalı beri hiçbir eser, Süleyman Çelebi'nin bu küçük mesnevisi kadar bu milletin ölümsüz sevgisine ve engin heyecanına tercüman olmamıştır. Hz. Peygamber'e karşı derin sevgi ve saygı ile dolu her müminin gönlünde samimi, berrak ve taşkın duygular uyandıran bu eser, mübalağa ve sun'ilikten uzak, sade bir dil ve derin bir vecd ile yazılmış müstesna bir mesnevidir. Sanırız Türk milletinin her ferdi asırlar boyunca bu eseri okurken ve dinlerken Hz. Pey-

is ken der pala -j 37

gamber'e karşı beslediği sevgi ve bağlılığı en mütekamil şekliyle ifade ediyor, belki de O'na ümmet olmanın bir vecibesini yerine getirdiğine inanıyordu. Nitekim zamanımızda dahi durum böyledir ve mevlid, kişinin kendince kutsal önem atfettiği her gün ve geceye bedîl ve vecdî damgasını vurmaktadır.

Mevlid "doğmak, doğum zamanı, doğum yeri" demektir ve mevlid diye bildiğimiz eserler Hz. Peygamber'in dünyayı teşrifi (viladet) başta olmak üzere kendisine peygamberliğin gelişi, Mi'rac hadisesi, ahirete intikali vb. konuları anlatır. Mevlidler dinî edebiyatın mahsulleri olup bugüne kadar pek çok şair ve yazar tarafından kaleme alınmışlardır. Ancak hiçbirisi Süleyman Çelebi'nin mevlidi, nam-ı diğer Vesiletü'n-Necât'ı kadar sevilip okunmamıştır.

Süleyman Çelebi hakkında biyografik kaynaklarda fazla bir bilgi yoktur.

Bilinenler ise farklı rivayetlerden ibarettir.¹ Ancak eserine bakarak onun, ehl-i sünnet akidesine sıkı sıkıya bağlı (çünkü Mevlid, ehl-i sünnet akidesini yıkmak isteyenler ile Bâtînlilik propogandası yapanların tesirlerini azaltmak ve hatta ortadan kaldırmak amacıyla yazılmıştır) münevver bir²at olduğu söylenebilir.

Anadolu'da Yunus Emre ve Mevlâna ile başlayan tasav-vufî edebiyat çılgır, XIV asırda Fetret devrinin getirdiği siyasî, dinî ve fikrî problemlerle birlikte halk kitlelerinin akidelerine de değişik bakış açılarını empoze etmeye başlamıştı. Asrın sonlarında, Süleyman Çelebi'nin yaşadığı Bursa, bu görüşlerin serbestçe ifadelendirilebildiği bir medeniyet merkezi halinde Osmanlı kültürünü besliyordu. Mamafih

¹ Bu rivayetlerden birisi Gelibolulu Âlî'nin Kühü'l-Ahbar adlı tarihinde kayıtlıdır. Âlî'ye göre Çelebi anne tarafından Şeyh Mahmud'un torunudur. Şeyh

Mahmud, Şeyh Edebalı'nın oğlu olup gençliğinde Orhan Gazi ile silah arkadaşlığı yapmış, daha sonra iznik medresesine müderris olmuş alim bir zattır. Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'mn Rumeli'ye geçişini tebrik için yazdığı duanâmede yer alan şu ünlü beyit ona aittir:

Velayet gösterüp halka suya seccade salmışsın Yakasın Rumllı'nün dest-i takva ile almışsın

38 I- kudemânın kırk atlısı

Türk beyliklerinin bazı entelektüel muhitlerinde hiçbir ta-savvufî görüşün etkisinde kalmadan saf Islâmî akideleri terennüm eden tek tük eserler okunmaktaydı ve yazılmaktaydı. Ancak ne zaman ki Mevlid yazıldı (812 h./ 1408-10 m.), istikbale köprü olacak Türk toplulukları arasında ehl-i sünnet akidesine bağlı Dinî Türk Edebiyatı'nın da temeli atılmış oldu. Bu açıdan Mevlid, devletin bekasına yönelik gerçek bir rehberdir ve ilerleyen asırlar içerisinde çeşitli örnekleri yazılmasına rağmen ihtişamını koruyacaktır. Nitekim tezkire müellifi Latîfî, "Bu fakir ü hakîr dahi yüz aded efdali mevlid kitabı gördüm ve fakat iltifatla her birini gözden geçirdüm, illâ her birinde bu suz u haleti ve bu şevk ü harareti görme-düm ve hem bu mertebede birisi makbul u meşhur olmadı ve beyne'n-nas biri itibar u iştihar bulmadı." derken Âlî, "Nice mevlidü'n-Nebiy-yi manzum dahi var iken birisi ne ele alınur ve ne kimesnenün gözine dokunur; güya ki ta'lim-i Ruh-ı Kudsî (Cebrail'in yol göstericiliğinde) söylenmişdür."

buyururlar. Ziya Paşa,

Dört yüz seneden beri efazıl Bir söz dinledi ana mümasil

derken Mehmed Akif de "Yetişilmez ki Süleyman Dede yükseklerde" mısraıyla onu tebci ederler. Gerçekten de Mevlid bir özge sözdür ki çok basit görünür, illâ çok zor söylenir. Retorik kitapları buna sehl-i mümtenî diyorlar.

Süleyman Çelebi'nin Vesiletü'n-Necât'ı (Kurtuluş vesilesi) aslen ve faslen 730 beyit kadar tutar ise de çeşitli yazma nüshalarında bu rakamın 125 ila 1000 arasında değiştiği görülür. Bu da bize sonradan bazı müstensihlerin esere ekleme ve çıkarmalar yaptığını gösterir. Sözelimi ünlü "Merhaba" bölümü, yine XV. asır şairlerinden Ahmed adlı birinin mevlidine aittir. Türk ruhundaki dinî vecd ve heyecan, bu ateş parçası beyitleri alıp Süleyman Çelebi'nin eseri arasına yerleştirmekte bir mahzur görmemiştir. Bu beyitler Süleyman Çelebi'nin üslûbunu o kadar kavramıştır ki hemen her-

iskender pala -j 39

kes tarafından mevlidin aslında varmış gibi benimsenmiş ve viladet bölümünde şevkle okunmuştur. Gerçekten de her iki şairin ilhamında bir fark yok gibidir. Şu beyitlerden ilk yedi adedi Çelebi'nin, diğerleri Ahmed'in mevlidindendir:

Bu gelen ilm-i ledün sultanıdır Bu gelen tevhid ü irfan kânıdır
Bu gelen aşkına devr eyler felek Yüzüne müştakdur ins ü melek
Bu gice ol gicedür kim ol şerif Nur ile âlemleri eyler latif
Bu gice dünyayı ol cennet kılur Bu gice eşyaya Hak rahmet kılur
Rahmeten li'l-âlemîndir Mustafa Hem şefHVl-müznibîndir Mustafa
Toğdı ol saatde ol sultan-ı din Nura gark oldu semâvat u zemin
Yaradılmış cümle oldu şâdman Gam gidüp âlem yeniden buldı can
Cümle zerrât-ı cihan etdi şadaÇağrışuban dediler kim merhaba
Merhaba ey âl-i sultan merhaba Merhaba ey kân-ı irfan merhaba
Merhaba ey şems-i tâbân merhaba Merhaba ey cân-ı cânân merhaba
Merhaba ey asi ümmet melcei Merhaba ey çaresizler mencei
Merhaba ey padişah-ı dü cihan Senin için oldu kevn ile mekân

40 I- kudemânın kırk atlısı

Evet! Kâinatın, yüzü suyu hürmetine yaratıldığı Efendimiz, miladi 571 yılının rebiülevvel ayının onikinci gecesinde Abdülmuttalib oğlu Abdullah ile Vehb kızı Âmine'nin çocukları olarak doğmuştu, islâm tarihinde bu geceye mevlid-i Nebî denilmiştir ve gönüllerimiz bu gece, her geceden daha çok mevlid oku(t)maya ve bunu vesiletü'n-necat (kurtuluş vesilesi) edinmeye muhtaçtır.

Menâkıpnâme Geleneğimiz

Dünyadaki bütün milletler kültürlerinin oluşmasında pay sahibi insanların hayatları ve fikirleriyle ilgili eserler kaleme almışlar, gerek dinî; gerekse folklorik açıdan bu medeniyet mimarlarını nesillerine tanıtmayı gaye edinmişlerdir, islâm toplumlarında bu tür eserlerin sayısı, diğer milletlerden ziyade olup gerek hamasî, gerek tasavvufî ve gerekse menkıbevî muhteva ile

asırlar boyunca şarkın ortak an'ane-sini beslemiştir. Siyer ve megazi kitapları başta olmak üzere, kısas-ı enbiyalar, evliya tezkireleri, tarihî ve destanî hikâyeler, gazavatnâmeler hep bu türden eserlerdir. Ancak Türk tasavvuf edebiyatının konu edindiği menkıbevî islâm tarihi ile dinî-destanî anlatımlar, diğer şark milletlerinden de ötede bir kültür çimentosu olarak medeniyet mozayığının teşekkülüne ve Cumhuriyet'e gelesiye dek Osmanlı halkının mütemadiyen tezekkür ve ittiba ettiği örf kisvesinin biçilmesine zemin hazırlamıştır, işte bu bakımdan gerek düzyazı, gerekse şiir diliyle söylenmiş/yazılmış menâkıpnâmelerin büyük bir önemi vardır.

42 j- kudemânın kırk atlısı

Allah'ın velî kullarının hayatı çevresinde teşekkül etmiş menkıbe yahut kerametleri anlatan dinî-tasavvufî eserlere menâkıpnâme denilmektedir. Bunlar bazen din uğrunda çalışan kahramanlar, bazen zühd ve takvasıyla şöhrat bulan velîler, bazen de bir tarikat kurucusu veya tasavvuf adı altında siyasî bir akımın savunucusu olabilirler ve ekseriya vefatlarından sonra kendilerine ittiba eden insanlar tarafından, çok defa bire bin katılarak ve "Şeyh uçmaz, mürid uçurur" kabilinden mübalağalar ile söylenir veya yazıya geçirilirler. Daha çok tekke muhitlerinde gelişmesi ve halk yığınlarına yönelik olması açısından menâkıpnâmelerin ayrı bir önemi vardır. Bugünün araştırmacıları, menâkıpnâme türü metinler sayesinde eski sivil toplum örgütlerinin siyasî, sosyal, psikolojik, folklorik değerlendirmelerini yapabilirler. Eserlerin edebî açıdan önemleri ise Türkçe'nin tarihî tekamül seyrini gösteren şahitler konumunda bulunmalarından kaynaklanır.

Aşağıdaki satırlar Yenişehirli Yahya tarafından düzyazı olarak derlenen Menâkıb-ı Emir Sultan'dan alınmadır ve E-mir Sultan hazretlerinin kerametlerinden birini konu edinir:

"Bir gün asa-yı şerîf ve ukkaze-i latiflerine dayanup öğle namazın kılmağa mescide gider iken bazı kimesneler istikbal idüp, yani karşılayup;

- Sultanum! Ashab u ahab sizlerden rü'yet-i keramete murad idinürler. Yani keramet görmek isterler, didüklerinde, Mübarek, اساسına dayanup giderken asayı berkçe kakup ge-çüp giderler. Ol yirden fı'l-hâl berrak ve çok su çıkar ki Brusa şehrinde Asa Suyu demekle meşhur ve mütearifdür. Meşhur Asa Suyu'nun ayağını şehirli alup nice yirlere küpler ve çeşmeler itmişlerdür. Hatta imaretün maverasında çift iki çeşme eylemişlerdür ki Kuz Bunar (Pınar) demekle meşhurdur. Ol Kuz Bunar'da ma'denü'l-keramet ve menbau'l-velayet Sultan hazretleri bir gün abdest alurmuş. Huzur-ı şerifine eimmeden bir kimesne hâzır oldukda ol imam kimesneye sual eyler ki:

-11 ve avam bizüm için ne dirler ve ne söylerler? didük-de, ol imam kimesne dir ki:

iskender pala -j 43

- Sultanum! Sizün için kimyagerdür, kimya bilür dirler, didükde buyurur ki:

- Bir kimesne er olup nefse kızınca akan suya "Altun ol!" dişe altun olur, diyicek, mübarek kollarında ve münevver yüzünde olan abdest suları filhal altun olur. Nazar idüp buyurur ki:

- Hey mübarek, "Altun olur" didük; sana "Altun ol" dime-dük, diyüp mübarek kollarını kaldırıvirdükde yine su olup akup gider."

Bu satırlar bize Bursa'nın XIV asırdan kalma kültürünün bir cephesini vermektedir. Asa Suyu'nun, Kuz Pınar'ın sosyal hayata aksediş biçimini ve bu cepheden bakıldığında Yıldırım Bayezid'den itibaren Bursa insanının kültür temeline sinmiş tarih şuuru dillendirmektedir. İstanbul'un henüz darü'l-harb telakki edildiği ve kızıllema ülküsüne hedef olduğu yıllarda Emir Sultan öğretisinin Osmanlı fikriyatına tesirini gösterir. Bugün edebî bir metin hüviyetiyle bakıldığında, yukarıdaki satırların Türk dili ve ifade üslûbuna dair pek çok tezi de beraberinde getirmesi tabiidir. Tarih boyunca Türk toplulukları arasında pek rağbet gören alp-eren hikâyeleri, menkıbevî detaylarıyla bu milletin manevî dinamiklerinden sayılagelmiştir. Daha Orta Asya'da iken şaman ve budist azizlerin gösterdikleri olağanüstü halleri sözlü gelenekte yaşatmaya özen gösteren ve İslâmiyet'i kabul ettikten sonra da bu zemin üzerine oturttuğu dinî-tasavvufî menkıbeleri canlı tutmaya gayret sarfeden Türkler, özellikle Pîr-i Türkistan Ahmed-i Yesevî'nin menkıbeleri ile yörgülerle benliklerini

belirginleştirmişlerdir. Özellikle XIII. asırdan itibaren menkıbeler ile içli dışlı yaşayan atalarımız, -tasavvuf! hayatın da gündemde tutulmasıyla- ferden ferda ilâ-yı keli-metullah fikrini benimsemiş ve fetihler çağının başlamasında aktif rol oynamıştır. XIV asırda Abdalân-ı Rum denilen gazi dervişlerin örnek hayatları, yalnızca tarikat çevrelerinde değil, halk ve asker kesiminde de geniş yankılar uyandırarak müstakbel Osmanlı medeniyetine ruh üflemişlerdir.

44 j- kudemânın kırk atlısı

Türk edebiyatında değişik asırlara yayılarak manzum ve mensur yüzü aşkın menâkıpnâme yazılmıştır ve bunlar, dil tarihimiz, edebiyat tarihimiz, tarikat tarihimiz ve kültür tarihimiz açısından en zengin kaynaklardır.

Gerçi âşıklara sıra değildir Derdi olan gelsin dermanı buldum Ah ile vah ile cevlan ederken Canım içind'efendim cananı buldum

Akar gözlerimden yaş yerine kan Zerrece görünmez gözüme cihan Deryalar nûş edip kandırmaz iken Âşıklar kandıran ummanı buldum

Emir Sultan ne hoş yazarlar imiş Âşıklar seyr edip gezerler imiş Cümlelerin maksudu o didar imiş Hakk'a karşı duran divânı buldum

diyen ve Tanpınar'ın deyişiyle "Belki de XV. asır Türkiye'sinin halk muhayyilesine en fazla mal olmuş çehresi" olan Emir Sultan'a gelince, o da Anadolu'nun islâmlaşmasında her biri bir yıldız olan alp erenler kervanının önde yürüyen-lerindendir. Yıldırım Bayezid'in fetihlerinde şüphesiz onun yeşil cübbeli, ak sarıklı mücahitleri de yer alıyordu. Evliya Çelebi'nin şu tesbiti bu bakımdan önemlidir: "Senede bir defa Emir Sultan hazretlerinin Erguvan Cem'iyeti faslı olup her taraftan deniz gibi insanlar toplanır ki, bu kalabalık cemiyeti anlatmakta kalem acizdir. Böyle bir cem'iyet, ancak Emir Sultan sevgisiyle olur."

O, bu toprakları bize miras bırakanlardan biri olarak elbette bir Fatiha'yı hak etmiştir. Çünkü Senayî'nin mısralarıyla,

Velayet mülkünün sultânı olmuştur Emir Sultan Maârif şehrinin hakanı olmuştur Emir Sultan

Küffar Elinde Zebun Ettirme İlahî!

Kosova'nın Sırp işgali altında bulunduğu dönemde, Kosovalılar'ın gösterdiği sabır örneği direnişin kahramanlığı anısına...

Bugün Yugoslavya topraklarında bulunan Kosova sahrasında vaktiyle Türkler ile Haçlı orduları arasında iki büyük meydan savaşı vuku bulmuş ve her ikisini de Türk askeri kazanmıştır. Bunlardan ilki Murad-ı Hüdavendigâr'ın (Sultan I. Murad), diğeri de Sultan II. Murad'ın ordularına nasib olmuştu.

Sultan II. Murad (1404-1451), Osmanlı padişahlarının altıncısı olup 1421 yılında tahta çıkar. Padişahlığı döneminde Karaman ülkesinden gayrı Anadolu'daki beylikleri Osmanlı idaresi altına alarak Fetret Devri'nin geciktirdiği Türk zaferlerinin önünü açan ve Anadolu'da Türk birliğini ilk defa sağlayan odur. Rumeli'de Macarlar ve Sırlar üzerine seferler düzenlemiş ve Sırbistan'ın tam itaatini sağlamıştır.

46 j- kudemânın kırk atlısı

Sultan II. Murad, "Bu oğul devlete büyük ve hayırlı hizmetler yapacaktır." dediği oğlu Sultan Mehmed'i bir ülkü için hazırlamayı ve kendisine nasib olmayan İstanbul fethine onun marifetiyle ulaşmayı arzulamaktaydı. Ayrıca içinde sonsuz bir sükûn özlemi vardı. Bu iki sebebe ittiba-en Manisa'ya çekilip gönül ferahlatan bahçelerin ortasında yaptırdığı yeni sarayında oturmaya karar verdi. O yıl oğlu Şehzade Mehmed henüz 13 yaşlarındaydı ve babasından tahtı teslim alırken bu yetkiyi hiç de yadsımamıştı. Ne var ki onun genç ve tecrübesiz oluşu, Osmanlı'ya karşı Hristiyan dünyasının ittifak hareketini hızlandırdı. Her ne kadar yeni padişah yaşlı ve güngörmüş vezirlere, saçını sakalını gaza meydanlarında ağartmış kumandanlara sahip idiyse de çocuk sayılabilecek bir yaşıydı ve bu, elbette düşmanlarını kışkırtacaktı. Nitekim Karamanoğlu, hiç vakit kaybetmeden Macar kralına bir mektup yazıp Haçlılara işbirliği teklif etti. Ardından Haçlı ordusu Segedin'den sür'atle Türk topraklarına akmaya başladılar. Bunun üzerine Osmanlı vezirleri bir araya gelip ordunun başında tecrübeli bir serdar görmek istediklerini ve Sultan II. Murad'ın tahta tekrar oturması gerektiğini ısrarla tekrar ediyorlardı. Sultan Murad, bu teklife "Oğlumuz Mehmed Han'a padişahlık lazım ise din ü devleti sıyanet etsin." cevabını verdi. Gerçi Sultan Mehmed de buna razı ve tarafdar idi illâ ki

vezirlerini de haksız görmemekteydi. Nihayet o ünlü sözünü söyledi: "Saltanat kendisine ait ise düşmanı karşılamak farzdır; yok eğer bize ait ise emrimize itaat şarttır."

Sultan Murad bu ferman karşısında hemen Edirne'ye hareket ederek kırkbinden fazla askerin başına geçer ve ünlü Varna Meydan Muharebesi'ni kazanır. Ardından da "Biz, padişahımız efendimiz Sultan Mehmed Han-ı Sani hazretlerine hizmet eyledik. Bu zafer onundur; biz onun bir serdarından başka bir şey değildik." buyurur. Bu söz, -şimdilerde herkesin unuttuğu- evladı da olsa bir devlet reisine gereken saygıyı göstermenin an'aneleşen timsalidir.

iskender pala -j 47

Varna'dan dört yıl sonra Arnavutlar başkaldırmış, Sultan Murad da orayı zabt altına almaya uğraşmaktaydı. Bu sırada Macaristan'da Jan Hunyad idareyi ele almış ve Macaristan tarihinin çıkarabileceği en güzel ve büyük orduyu hazırlayıp Osmanlı'ya meydan okuyordu. Üstüne üstlük Alman, Çek, Leh, Slav ve İtalyanlardan da askerî destek almaktaydı. Asker adedi 100 bin civarında idi. Tuna'yı geçerek kendisine iltihak etmeyen Sırbistan'ı işgal ile Kosova sahrasında mevki aldı. 59 yıl önce I. Murad'a yenilen Haçlı ordusunun intikamını, şimdi aynı yerde Sultan II. Murad'dan almak ve tarihe millî kahraman olarak geçmek istiyordu.

Sultan Murad, oğlu Mehmed de yanında olmak üzere 70 bin kişilik bir ordu ile Kosova'ya yürümek üzereyken iki rekât namaz kılmış ve ellerini açıp şöyle dua ve münâcaatta bulunmuştu:

- Ya ilahi!.. Bir avuç ümmet-i Muhammed'i Sen sakla ve onlara afv u inayet eyle. Ol habibin iki cihan fahri Mu-hammed Mustafa hürmetine bunları sıyanet buyur. Benim günahlarıma bakıp ehl-i islâm'ı küffar elinde zebun ettirme ilahî!.. Allah, Gazi Hünkâr'in duasını kabul etmiş ve üç gün süren ikinci Kosova Meydan Muharebesi 19 Ekim 1448 günü akşamına doğru Türklerin kesin zaferiyle sonuçlanmıştı.

II. Kosova Meydan Muharebesi, Avrupa'nın Türkleri buradan sürüp çıkarmak maksadıyla yaptığı son büyük teşebbüs idi. Türkler için ise İstanbul'un fethi için Balkanlar'daki emniyeti temin eden ilk büyük adım oldu. Artık Osmanlı'nın cihan hakimiyetine güreşeceği günler başlamaktaydı ve üç asır boyunca tartışmasız dünyanın en büyük devleti olarak hüküm sürecekti.

Ünlü tarihçimiz Âşıkpaşazâde, bu harbe bizzat iştirak etmiş ve kendi ifadesiyle "Bir kâfir dahi depelemiş"tir. Anlatır:

48 p kudemânın kırk atlısı

"Çek banı (beyi) esir edilip Sultan Murad'ın huzuruna getirildikte Sultan ona,

- Ben hod sizün ile yağılık etmedüm; ya siz benüm vila-yetüme neden gelürsüz?

deyü sual eyledi. Ol dem ban,

- Gözümüze bunun gibi esirlik görünürmüş, cevabını verdi."

Âşıkpaşazâde, devamla Sultan Murad ile askerleri ve Ko-sova hakkında da şöyle der:

"Hak Taâlâ ol kişiden razı ve hoşnud olsun ve anın her duası ve hacatı Allah indinde makbul olsun. Ve dahi bu gaza kim oldu, ana gazâ-yı ekber dediler. Hak Taâlâ bu gazayı Âl-i Osman'a müyesser etdi kim, ta kıyamete değin bu âle (hanedana) hayır duaya sebeb ola. Bu ben fakir dahi derim. Yâ ilahî duamı müstecab eyle!..

Sipah-ı din-i İslâm Âl-i Osman Buların meddahıdır cümle sultan Bu âlin din

kılıcı var elinde Gazayı ana verdi Ganî Sübhan"

Biz dahi deriz ki,

- Allah cümlesine rahmet eylesin.

VUCÛdî Fani İtmekdür; Adı Aşk

Klasik edebiyatımızda aşk üzerine söylenmemiş söz kalmış mıdır, bilmiyoruz. Bu edebiyatta aşkın her bir cüzü incelenmiş, her meselesine şerh düşülmüş, her saliki kayda geçmiştir. Tabiri caiz ise klasik şiirimiz gerek divânlarda gerekse cönklerde kaç asır boyunca aşkı önce hallaç pamuğu gibi atmış ve lif lif, lime lime yeniden dokumuştur. Aşk üzerine kitaplar, risaleler, mesneviler, gazeller yazılırken aşkın keyfiyet ve kemiyeti hakkında pek çok kıymetli söz, pek başka biçimlerde söylenmiş, dinlenmiş, yazılmış ve okunmuştur.

Aşk ile şiir, ki birbirlerine en fazla yakışırlar, yekdiğerinin lazım-ı gayr-ı mufarikıdır. Aşkı şiirsiz, şiiri de aşksız düşünmek zordur. Belki bu yüzden olsa gerek klasik edebiyatımızın hemen bütün şiirleri aşk hamuruyla yoğurulmuştur.

Hatta bunlardan bazıları aşkın niceliği ve niteliği üzerinde hassaten durarak bize eski asırların aşklarıyla ilgili hatıralar bırakmışlardır.

50 j- kudemânın kırk atlısı

Klasik edebiyatımızda gerek dinî (tasavvufî) gerekse dindışı (profane) konularda yazılmış şiirlerin aşk tanımları, hemen hemen birbirlerinden mülhemdir. "Aşk" redifli şiirler üzerinde yapılacak herhangi bir değerlendirme üç aşağı, beş yukarı bizi aynı sonuca götürecektir. Şairler, tek beyte sığdıramadıkları aşkı tanımlamak için genellikle "aşk" redifli manzumeler yazarak orada aşkın hal ve keyfiyetini beyit beyit anlatma yoluna gitmişlerdir. Böylece hakkında hiçbir sözün yeterli sayılamayacağı aşkın en az birkaç ayrı cephesini incelemiş ve manzumenin imkanı ölçüsünde tanımlar yaparak fikirlerini söylemiş olurlar. Bilhassa sufi şairler bu konuda daha hassas davranıp, tarikat dogmalarıyla kuşatılmış ilahi aşkı salıklarının zihnine vezin ve kafiye ile nakşederler. Hemen pek çok şeyh-şairin divânında aşk tanımıyla ilgili manzumelerin bulunması belki de bu endişeden kaynaklanmaktadır.

Şimdi söz konusu edeceğimiz şair Şeyh Eşrefoğlu Rumî; aşk eksenli şiiri de bir gazeldir. Burada aşkın niteliği ve niceliği, ancak söze sığdığı kadarıyla açıklanmaktadır. Birlikte okuyalım:

Cihanı hiçe satmakdur adı aşk Döküp varluğu gitmekdür adı aşk
Elinde sükkeri ayruğa sunup Ağuyu kendi yutmakdur adı aşk
Bela yağmur gibi gökden yağarsa Başını ana dutmakdur adı aşk
Bu âlem sanki oddan bir denizdür Ana kendüyi atmakdur adı aşk
Var Eşrejjade Rumî bil hakikat Vücûdîfani itmekdür adı aşk
(sükkeri: şeker, oddan: ateşten, demektir)

iskender paid -j 51

Eşrefoğlu Rumî'nin divânını okuyanlar, bunun gibi "aşk" redifli daha başka şiirlerine de rastlayacaklar ve hatta hiçbir şiirinin aşktan varestesiz kalamadığını göreceklerdir. Tasavvufun baştan sona aşk olduğunu görmek için Eşrefoğlu'nun eliften ye'ye aşk ile dolu olan şiirlerini okumak kâfidir. O, Yunus Emre çizgisinde söylediği şiirleriyle tam bir halk adamı gibi geniş kitlelere seslenmiş ve şiirleri uzun asırlar boyunca Anadolu insanının dimağlarında ayruk lezzetler doğmasına vesile olmuştur. O, gerek, Ben dost nevasına düştüm Özge heva neme gerek Başımda dost sevdası var Dahi sevda neme gerek

diye heceyle ve gerekse,

Gel bu aşkın şerbetinden bir kadeh nuş eylegil Gel bu aşk ile başını tâ ebed hoş eylegil

diye aruzla seslenirken hep büyük ustası Yunus'layın duyduğu aşkı anlatmaktadır. Aşkın odu ciğerimi Yaka geldi yaka gider Garib başım bu sevdayı Çeke geldi çeke gider

diyen bir dava insanı elbette aşkın haricinde düşünülemez. Eşrefoğlu Divânı'nı sonuna kadar büyük bir lezzet duyarak okurken aşkın yer almadığı bir şiir aradık, ama nafi! Meğer hazret bir aşk âbidesi imiş. Aşkı arayanlar, bize göre Yunus kadar Eşrefoğlu'nun da şiirlerini okumalıdır, işte onun, aşkı din ve iman olarak gören bir yakarışı:

Ey Allah'ım beni Seriden ayırma Beni Sen'in didanndan ayırma

52 j- kudemânın kırk atlısı

Seni sevmek benim dinim imanım İlahî din il imandan ayırma

Eşrefoğlu Rumî, 120 yıllık ömrünün bir asrı aşkın kısmını bu aşk ile geçirmiş alp erenlerden biridir. Mısır'dan Anadolu'ya gelip İznik'e yerleşen bir Seyyid ailesinin henüz pek küçük bir çocuğu iken kapılandığı İlahî aşk, ceste ceste ruhunu aydınlatıp ilim ve irfan meclislerine devamını sağlar. Gençliğinde medresede okuyup danişmend (asistan) olmasına rağmen bu aşk yüzünden onun gönlü her daim sufile-re akmaktadır. Bir ara medreseden ayrılıp Emir Sultan huzuruna çıkarsa da o kendisini Ankara'ya havale eder. Hacı Bayram eşliğine baş koyduğu gün artık ilimden aşka yol bulmuştur. Hela temizliği ile nefis terbiyesine başladığı bu dergâhta 11 yıl of demeden hizmet görür. Nihayet Hacı Bayram-ı Veli hazretleri önu dergâha imam tayin edip kızı Hay-rünnisa Hatun ile evlendirir. Kısa bir süre sonra da Bayra-miye halifeliği ile İznik'e gönderilir. Burada manevî ilimlerde ilerlemeye devam ederse de karşılaştığı bazı müşkillere cevap aramak üzere, kayınbabasının da izniyle soluğu Hama'da, Abdülkadir-i

Geylanî'nin dördüncü göbekten torunu Hüseyin-i Hamavî'nin yanında alır. Burada çilesini tamamlayıp tekrar İznik'e dönünce Kadiriye tarikatına bağlı Eşrefiye şubesi kurup irşad vazifesine başlar, ömrünün geri kalan kısmı İznik ve Bursa civarındaki halka müridlik ile geçer. 1469 yılında vefat ettiğinde, şimdi cami olan dergâhının bahçesine defnedilir.

Eşrefoğlu Rumi'nin hayatı, vefatından sonra menkıbelere boğularak Türk insanının deruni aşkına tercüman olur. Hayatı hakkında teşekkür eden Menâkıb-ı Eşrefzade, halkın ona olan sevgisini göstermeye kâfidir.

Eşrefoğlu Rumi'nin divânından başka en önemli eseri, düzyazı olarak kaleme aldığı ve XIV ve XV. asırlardaki duru

iskender pala -| 53

Türkçe'nin örnekleri arasında sayılan Müzekki'n-Nüfus'tur. 1448 yılında yazdığı bu eseri, daha sonraki yıllarda pek çok defa basılmış ve halk klasikleri arasında asırlar boyu Türk insanının rehberi olmuştur. Geçen asra kadar halkın teveccüh gösterdiği eserler arasında önemli bir yeri olan Müzek-ki'n-Nüfus, adı üstünde nefislerin tezkiye ve arınması için bir rehberdir. Sohbet üslûbu ile kaleme alınmış olması da ona her daim okuyucu kazandırmıştır. Sözü bu eserden bir pasaj ile bitirelim:

"Ola kim, ben dünyayı sevmezsin dersin, imdi, iy biçare! Ya niçün gayrı nesneye talib olmazsın? Veya gayrı nesnenin talebinde olmazsın? Ve gice gündüz anın endişesinde olmazsın? Pes malumdur kim seversin; ya sevmeyen isteni-lür mi? Ya saklanılır mı? Ya keselere konulur mı? Mühürle-nür mi? Fakir gelüp Allah için isteyicek, "Nesnem yokdur!" denilür mi? Yalan söylenilür mi? Dut ki sen bunda sevmezsin diyesin; hüccet getüresin. Hak, hod kullarınun gönline nazar ider. Sûretâ hüccetine nazar itmez. Amma bizüm maksudumuz hüccet degül; belki âşıklara bir nasihat idüp hal niteliğün bildürmekdür."

Bu sözler, yaklaşık altı asırlıktır ve hâlâ ki geçerliliğini korumaktadır. Bu, Eşrefzade'nin za'fı değil bizim isyanımızdır. Allah ona rahmet eyleye!

Yolda Bir Şehzade

İnsanların eserleriyle kaderleri arasında görülen benzerlikler, ister istemez "Acaba insanlar kaderlerine kendileri mi talip oluyorlar?" sorusunu gündeme getiriyor. Hicran ve hüznü dair öyle beyitler hatırlıyoruz ki, şairler onları yazdıktan sonra kader edinip bizzat kendileri yaşamışlar. İşte onlardan biri de Cemşid ü Hurşid müellifi Cem Sultan'dır.

Cemşid ü Hurşid, Çin padişahı Fağfur'un oğlu ile Rum (Anadolu) hükümdarının kızı arasında geçen lirik bir aşk hikâyesini konu alır. Mesnevide Çin şehzadesi Cemşid, hayatı boyunca Anadolu güzeli Hurşid uğruna ne çileler çeker, ne sıkıntılara katlanır bilerseniz!... Hemen bütün ömrü o güzelin peşinde, yollarda tükenir. Tıpkı Anadolu güzelliğine vurgun Cem'in diyar-ı küfürde her gününü binbir elemle tükettiği ömrü gibi. Yalnız ikisi arasında mühimce bir fark vardır. Cemşid mutlu sona erer; amaya Cem?!

Vah ki vah!..

Cem, bu hikâyeyi 19 yaşında bir veliahd iken, 5374 beyit halinde nazma çeker. Çok değil, üç yıl kadar sonra da kader

iskender pala -j 55

yeli onun ömür ağacını sarsmaya başlar. Bir fırtına ki, çınar gibi heybetli gövdesini kuru yapraklara bölerek diyardan diyara savurur. 13 yıl hicran üstüne hicran; hasret üstüne hasret!.. 25 Şubat 1495'te Napoli'de öldüğünde Yunus'un deyişiyle henüz 36 yaşında genç iken ekin biçilmiş gibidir. Eğer böyle bir konu başka milletlerin tarihinde yer alıyor olsaydı eminiz çok romanı yazılır arka arkaya filmi çekilirdi. Çünkü onun hayat hikâyesinde günümüz dünyasını da yakından ilgilendiren yığınla konuya kapılar aralanmaktadır. Aşk, ihtiras, macera, entrika, siyaset, bürokrasi, casusluk, devletlerarası ilişkiler, hürriyet mücadelesi, hakimiyet kaygusu, saray hayatı, feodal toplum düzeni, şövalyelik, din, tarikat vs. vs. Ama ne yazık ki o bir Osmanlı'dır ve torunları değil romanını yazmak, onun adını anmaya bile erinirler.

Şimdi ise Cem Sultan'ın elîm hayat hikâyesini anlatacak değiliz, isteyenler onu ansiklopedik düzeyde pek çok kaynaktan öğrenebilirler. Biz bu defa onun ağıladığı günü size aktarmaya çalışacağız.

Cem'in Avrupa'da o şehirden bu şehire, bu devletten şu devlete siyasî pazarlık metai olarak gönderilip durduğu yıllar idi. Uzun zamandır hasret kaldığı annesi,

eşi ve evlatları gözünde tütüyordu. O günlerde Papa VIII. Innocent kendisini özel olarak davet etmiş ve sohbet esnasında samimi bir dostluk gösterip sormuştu:

- Kendi dininizden ayrı bir memlekete gelmekliğiniz nasıl bir mecburiyettir? Bu soru üzerine Cem'in teessürü bütün hücrelerini kapladı, mahzunlaştı, uzun süre dalıp gitti ve nihayet kendini toplayıp cevap verdi:

- Maksudım başka bir memlekete iltica etmek değildi. Rumeli'ne geçebilmek gayesiyle Rodos şövalyelerinden yol istedim. Fakat söz ve yeminlerine sadakat göstermeyip beni yolda alakoydular. Tam yedi yıl oldu, hâlâ yoldayım. Hayatım bir yol oldu. Şimdi de yanınızdayım. Sizin insaniyet ve

56 | - kudemânin kırk atlısı

adaletinizi daima duyageldim. Umudum odur ki beni yolda bırakmayıp Mısır'da bulunan anamın ve yavrularımın yanına irsal buyurursunuz.

Cem, sözünün burasına geldiğinde gözyaşlarını tutamadı. Fatih'in sevgili şehzadesi şimdi bir papanın huzurunda ağlıyordu.

Ne tac, ne taht! Gözünde yalnızca yavrularının yedi yıllık hayali tütüyordu.

Ağabeyi Bayezid'e seslendiği,

Sen pister-i gülde yafasın şevk ile handan Ben kül döşeneni külhen-i mihnetde sebeb ne

sorusu ihtimal ki o anda boğazına düğümlenip kalıvermişti. Papa'nın yüreği Şehzade'nin bu haline dayanamadı ve o da ağlamaya başladı. Bir müddet odada derin bir sessizlik oldu. Sonra Papa tatlı sözler söyleyerek misafirini teselli etmeye çalıştı. O gün başka bir konuşma olmadı ve Cem, binlerce umut yüklenerek sureta konuk evi, siretâ mahpes olan taş kulelerin arasına döndü.

Cem müteakip günlerde, her zamanki gibi Roma caddelerinde dolaşmaya devam etti ve mahzun gönlünü eğlemeye çalıştı. Sokaklarda rastladığı fakirlere sadaka veriyor, üfta-de haliyle üftadelere yardım ediyordu.

Görenler Fuzulî'nin "Fakîr-i pâdişeh-âsâ gedâ-yı muhte-şemem" mısraını onun hakkında yazdığını sanırlardı. Ama şehir halkı onun bu tutumundan, kendisinin Hristiyanlığa meylettigi sonucunu çıkardı. Cem'in hayırseverliği çeşitli yorumlar ile Papa'nın da kulağına gitmiş olmalı ki bir başka sohbetlerinde Papa, - Eğer bizim dinimize girersen, dedi, Mısır'dan oğlunu getirir, ona kardinallik veririm.

Cem bu teklif karşısında buz kesildi ve belki de hayatında ilk defa o gün öldü. Umutları boşunaydı ve kadere bir kez daha sitem ederek Papa'ya şu cevabı verdi: iskender pala -j 57

- Ben sizden Mısır'ın yolunu istedim; siz bana bâtıl yol gösteriyorsunuz.

Bizlere değil kardinallik, papalık vermek, bütün Roma'yı ayaklarımızın altına serseniz yine de Mu-hammed'in izinden ayrılasy olmayız. Eğer Hristiyan fakirlere sadaka vermekliğimizi yanlış değerlendirdiyseniz; biliniz ki bizim dinimizde sadaka fukaraya verilir; İslâm yahut isevî fark etmez.

Cem bu sözleri söylerken gözleri dolagelmış; ama kendini tutmuştu. Bu sefer Papa kırdığı pottan dolayı üzüldü ve o ağladı. Cem de bilahare ona eşlik edip ağlayacaktı. Ama o gözyaşlarının hangi sebeple döküldüğünü hiç kimse asla bilmeyecekti. Belki de hâlâ yolda olduğuna; yolculuğunun hiç bitmeyeceğine kanaat getirmişti ve içinden "Daha gözyaşlarıyla sulanıp süpürülecek nice yollar var!" diye geçiriyordu. O günün akşamında hanesine çekildiğinde, yıllar önce yazdığı Cemşîd ü Hurşîdi çıkarıp yeniden okumak istedi, ihtimal gönlü bir teselli bulur; dimağına beyitler arasından eski günleri hatırlatan bir koku gelir diye düşünüyordu. Açtığı sayfanın ilk dizeleri şunlar oldu:

Cihan bir gelmek ü gitmek yiridür Cihan âh u figân itmek yiridür

Cemşîd ü Hurşîd'i okurken biz de onun için bir beyit seçtik. Şöyle demişmiş:

Kanı diyen, benümdür bu cihanı Yatur şimdi, tağılmış üstühanı

Bülbül Figan İçinde

Klasik Türk şiiriyle ilgilendiğim ilk yıllardan bu yana, gökkubbenin altında aks-i sadası hiç durmadan cınlayacak pek çok şiir okudum. Zaman aktıkça zihnimi sarhoş eden bu koleksiyona hemen her daim yeni parçalar ilave oldu. Bunlara antika diyemiyorum, çünkü yıpranmış yahut cilaları bozulmuş değildir. Bilakis terkedildikleri yerden, ait oldukları milletin sık değişen bedîi mevsimlerine meydan okuyarak bir gün Shoteby's müzayedelerinde yad ellere satılmak pahasına zamanı eskitmişlerdir. Bu koleksiyonda her şiir ayrı bir mücevherdir ve eğer

onlara mineralojinin bütün kıymetli taş isimlerinden birer ad koysak zümrütler, yakutlar, inciler, la'ller ve mercanlar sandık sandık dizilir, her sandık ışık ışık, şule şule göz kamaştırırdı.

Zamanın bütün insanlara reva gördüğü bir oyun vardır. Adını eskiler 'nisyan' koymuşlar. Unutulmak, tarihin hafızasından silinmek gibi bir şey. Nedense zaman bu oyunu Türk coğrafyasında daha kolay oynuyor ve bizler de bu oyunu ko-iskenderpala -| 59

laylaştırırcasma bazen bir Kaşıkçı Elması'na ancak modern sanat mimarimizin temeline dökülen harcın içinde bir çakıl taşı muamelesini reva görüyoruz.

Üstelik kırat terazimiz de yanlış tartıyor ve gerek kişileri, gerekse eserleri adamına göre değerlendiriyoruz.

inanmazsanız bir oyun da siz oynayınız. Hiç adı sanı duyulmamış bir şairin birkaç mısraını bir şiir meclisinde okuyunuz ve ilgililerin fikirlerini sorunuz. Hemen herkes ittifakla o şiiri göklere çıkaracak, "Mükemmel!, Harika! Fevkalade!" gibi sözlerle takdir edeceklerdir. Sonra bunun tam tersini yapınız ve çok ünlü bir söz ustasının mısralarını, yeni bir şaire ait gibi gösteriniz. Bu defa dostlarınızın, zavallı üstadın yüzlerce hatasını bulmakta yarıştıklarını göreceksiniz. Çünkü şairlerin ve şiirlerin birer kaderleri vardır ve zaman her daim aynı oyununa devam etmektedir.

Yıllardır üniversitelerimizde şairleri konu alan akademik çalışmalar yapılır. Birkaç büyük şairi istisna kabul edersek, hemen bütün bilginler, hakkında araştırma yaptıkları kişi veya şiiri, kültür aynamıza yansıtırken, hakkında verdikleri hükme paralel olarak ona söz kumaşından bir kaftan biçerler ve faraza mamulatına, I. sınıf, II. sınıf gibi etiketler yapıştırırlar. Bu açıdan bakıldığında eski sanatkârlara ve sanatlarına, biraz da çağımızın modern ekspertizleri kıymet biçerler ki, bu da devranın ayrı bir oyunundan ibarettir. Oysa her sanatkârın pırlanta değerinde birkaç nadide eseri yanında abdâr billurları, nazik çeşm-i bülbülleri, yahut sıradan bir zenaat mahsulü bardakları olabilir. Malum ola ki marifet kanununda sanatçının bütün eserleri aynı değerde olacak diye bir madde kayıtlı değildir.

Bütün bunları, şark mamulatı klasik şiir kumaşının bir zamanlar hoyrat terziler elinde eksik kesilip yanlış dikilmiş olmasına duyduğumuz inkisardan söylüyoruz. Çok şükür ki artık terzilerimiz sanatlarının ehli olmuşlardır ve eski söz kumaşını, müz(ayed)elerden çıkarıp gündelik giysilerimiz

BO \- kudemânın kırk atlısı

için helâlî bürümcükler, Lahurî şallar, elifmend tennureler, yelpazeli kadifeler ve saraykarî oyalara tahvil ile görücüye çıkarmaktadırlar. Ancak yine de o tezgâhlarda dokunmuş binlerce nadide kumaş vardır ve bunlara rastladıkça, üzerlerindeki kadim zaman ıtırılarını berhava etmeden bedestene arz etmek hepimizin görevidir.

Şimdi sözünü edeceğimiz sanat eseri o hazine sandıklarından bir avuç pırlanta, o tezgâhlardan bir takım Eser-i İstanbul, o bedestenden bir top amberser kumaştır ki zamanın şairine oynadığı oyun yüzünden gözlerden gizlenmiş, hafızalardan silinmiştir.

Bu bir gazeldir ve "Necatı Beg Divan^nında1 520 numara ile kayıtlıdır. Aynı eserden seçmeler hazırlayan rahmetli hocamız Mehmed Çavuşoğlu'nun bu şiiri de niçin seçmelerine2 almamış olduğuna şaşırmadık desek yalan olur. Bize göre bu gazel, Türk şiirinin XV. asır tekamül vetiresindeki bütün estetik zevkini, bütün parlak hayallerini, bütün musikî ve ahenk mükemmeliyetini, hatta Türkçe'nin bütün ifade güzelliğini üzerinde taşımaktadır. Abdâr, rengin ve nev-pey-dâdır. Bu manzumesiyle Necatı bir reh-i na-reftede bir bîkr-i mazmun devşirmiştir ki huzurunda topuk selamı vermemek kabil değildir.

Edirne'de bir hanım tarafından köle olarak alınıp henüz ergenlik çağında şair diye tanınmaya başlayan Necatı (Ö.1509), ne "budur bu" derken, ne "döne döne" diye tekrarlarlarken, ne "garib" redifiyle inlerken, ne de sevgilinin "ete-ğın"ı sayıklarken bu derece dört başı mamur olamamıştır. Onun için şimdi okuyacağınız şiir, harfleri adedince pırlanta değen bir ata yadigârıdır ki hırz-ı can olarak kalb üzerinde nüsha diye taşınsa yeridir. Daha da önemlisi, şiirimize temel taşı koyanlardan biri olarak hakkı teslim edilmiş olan Necatı'den sonra da bu şiirdeki bazı hayallerin, nazirecilik

1 bk. Tarlan, A. Nihad, Necatı Beg Dîvanı, İstanbul 1963, s. 466

2 bk. Çavuşoğlu, Mehmed, Necati Bey Dîvanı (Seçmeler), İstanbul, ts. 269 s.
iskender pala -j 61

geleneğine tutulan müteakip asırlarda bakir kalmış olmasıdır ki şairin
nefesindeki i'caza delalettir.

Şiiri tahlil veya şerhetmeyi zaid addediyoruz. Ancak onu da âşinâ güzellerimiz
arasına katmayı temenni ederek ve belki bilmediğiniz kelimeler olur diye,
beyitleri -bizim anladığımız biçimiyle- günümüz diline aktarmayı uygun bulduk.
Lütfen hayallerin derinliğine dikkat buyurula!

Gazel

1. Gün yüzünün hayâli, peyveste can içinde Aks-i kamer gibidir, âb-ı revân
içinde
2. Öldür beni desinler, kulların, öldürücü Birpadişeh var imiş, devr-i zaman
içinde
3. Bir elde la'l-i dilber, bir elde dahi sâgar İki elim beraber bulundu kan
içinde
4. El verdi zülf-i ser-keş, ayağına kodum baş Siz secde âyetin hoş okun Duhân
içinde
5. Bin mürde, bir sözünden bulur hayât-ı sermed Bir kez dilini depret, ben
nâtuvân için de
6. Bitüp elün irelden, ey taze gül budağı Servi yürütmez oldun bir bûsitân
içinde
7. Öykündü benzer ey meh, la'l-i lebime nâgeh Urup taş etmiş Allah, yâkûtı kan
içinde
8. Sen gül gibi efendi, elden ele revân ol Bülbul gibi Necati, kalsın figân
içinde

1. (Ey sevgili!) Gün yüzünün hayali, canımın ta içine ulaşmıştır. Hani dolunay
da, ırmakların içinde (ta derinlere) akseder ya; tıpkı öyle.

2. (Hiç çekinme, her gün yeniden) öldür beni de, bundan böyle kulların, "Bir
zamanlar kan dökücü bir padişah hüküm sürmüş." diye anlatıp dursunlar.

62 !- kudemânın kırk atlısı

3. Bir elimde sevgilinin la'l renkli (kırmızı) dudağı; diğerinde de (şarap
dolmuş) kadeh. (Hâlime çare mi var,) iki elim kan içinde.

4. Sevgilinin serkeş zülüfleri el verdi (imkân sundu) da, ayağına baş koydum.
(Ey dostlarım!) Varın artık siz, Du-han suresi içinde geçen secde âyetini
(çekinmeden) okuyun; (çünkü ben devamlı secde halindeyim).

5. (Ey sevgili!) Senin (can başıslayan) bir tek sözünden, ölümlerin binlercesi
ebedî hayat bulmakta. Ne olur, bir kez de ben güçsüz ve düşkünün için dilini
depretiversen!

6. Ey taze gül fidanı! Yetişip (serpilip) de elin erince, gül bahçesi içindeki
serviyi yürütmez oldun (yani onu elinle durdurup salınma nöbetini devraldın;
veya servi, senin boyundan utanıp bir daha salınamaz oldu).

7. Ey ay (sevgili)! Besbelli ki yakut, bir an senin la'l pembesi dudağına
imrenme gafletinde bulunmuş da (bu yüzden) Allah, onu gazabıyla çarpıp kan
içinde bir taş eylemiş (yani kendini taş, yerini de kan eylemiş).

8. A efendi! Var sen, gül gibi elden ele dolaş dur da, varsın Necati (kulun)
bülbul gibi feryadlar içinde kalsın.

Bu Yangın Cafer'in Nefes-î Âteşinidir

Tacizade Cafer Çelebi aslen Amasyalı olup Kefe Beyler-beyisi olan Hacı Beyzade
Tacüddin İbrahim Paşa'nın oğludur. Kaynakların Tac Bey veya Taci Bey olarak
andıkları bu zat, Fatih'in oğlu Şehzade Bayezid'in nişancılığında bulunmuş,
padişahlığında da iltifatını görmüş olup 1485 yılında vefat etmiştir.

Cafer Çelebi babasının terbiye ve gözetimi altında büyüüp düzenli bir eğitim
görmüştür. Gençliğinde Hocaşade Muslihiddin, Hatipzade Muhiddin, Hacı Hasanzade
Meh-med ve Kestelli Muslihiddin Efendiler gibi devrin tanınmış alimlerinden
dersler almış, Şeyh Hamdullah'tan da hat talim eylemiştir.

Cafer Çelebi, henüz babası hayatta iken Bayezid'in iltifatına mazhar olup Mahmud
Paşa Medresesi müderrisliği ile devlet hizmetine başlar ve kısa zamanda
yükselir. Ömrünün tamamını Bayezid ve Yavuz'un hizmetinde geçirmiştir. Çok
yetenekli bir kalemi olması, eski kültürümüzde kompozis-

64 j- kudemânın kırk atlısı

yon ve yazışma demek olan inşa sanatında fevkalade başarı göstermesi sebebiyle Bayezid'in nişancılığına getirilir. On yıl kadar süren bu görevinde nişancılığı, protokolde defterdarlıktan öne aldırılmış ve paşalık unvanını taşımıştır. (Mamafih tarih onu hep Çelebi olarak anmaya devam edecektir.) Yavuz devrinde de bu görevini yürütür ve terfian Anadolu Kazaskeri olur. Yavuz ona itibar eder, güvenir ve en yakın mu-sahibleri arasında yer verir. Çelebimiz artık seferlerde bile padişah'tan ayrılmamaktadır. Ne var ki bir yandan kader ağlarını örecektir, işte onun serencamından bir kesit:

Yavuz İran'a sefer açmıştır. Ordu yolda iken yeniçeriler, erzakın bittiği bahanesiyle huzursuzluk çıkarırlar ve hatta celalli hükümdarın otağını ok ve kurşun yağmuruna tutarlar. O koca bahadır, çelik gibi bir iradeye sahiptir ve asla seferden caymaz. Nihayet Çaldıran ovasında Şah ismail'e karşı bir zafer kazanılır (1514). Şah, bütün kıymetli eşyasını ve hatta hanımlarını bile savaş meydanında bırakıp kaçar. Bu hanımlardan birisi, dillere destan güzelliği içinde mehtaba "Ya doğ; ya doğayım!" diyecek olan Bihruze Hatun'dur. Yavuz, Şah'ı kaçırmış olmanın üzüntüsü ile birkaç gün hiddet ve elem çeker. Sonunda Şah'ın intikamını mut'a nikahlı karısından almak istercesine ay parçası Bihruze Hatun'u aslen çiçekbozuğu ve çirkince bir adam olan Cafer Çelebi'ye nikahlar. Cafer Çelebi zevk ü safasında oladursun, kış yaklaştığında ordu-yı hümayun İstanbul'a döner. Yavuz, zekice bir siyaset ile yeniçeri ulularını huzuruna davet edip onlarla sureta sohbet ederek ağızlarını arar. Konuşma ilerledikçe sözü sefer esnasında ardı arkası kesilmeyen fitnelere getirir ve fitneye sebep olanların kimler olduklarını sorar. Yeniçeriler, işin nereye varacağını sezip kendilerini kurtarmak için iskender Paşa, Balyemez Osman Ağa ve Cafer Çelebi'nin adını sayarlar. Aslında bir taşla iki kuş vurmak niyetindedirler ve bu emellerine de ulaşırlar. Zira adını saydıkları kişiler dürüst idareleriyle yeniçeriye nefes aldırmanın devlet adamla-iskender pala -! 65

rıdır. Yavuz gaflete düşüp gazabına yenilir ve adı anılanlardan ilk ikisini hemen idam ettirir. Sonra Cafer Çelebi'yi huzura çağırıp sorar:

- Efendi! Bir mes'elede fikrine ihtiyacım vardır, islâm askerini tahrik eden kimseye şer'an ne yapmak lazım gelir?

Cafer Çelebi kendinden gayet emin olarak cevaplar:

- ispat edilirse cezası katidir hünkârım.

- işte şimdi bir kazasker olarak kendi katline fetva verdin. (O zamanın hiyerarşik yapısında kazaskerler müftülerden daha üst makamda bulunduklarından müftü fetvasıyla öldürülmeleri mümkün olmamaktadır.)

Cafer Çelebi tahrik hadisesiyle ilgisi bulunmadığı halde bir haksızlığa uğradığını anlarsa da celalli hükümdara söz anlatmak ve fermanını geri aldirmek mümkün olmamıştır. O sırada PM Mehmed Paşa'nın vezir olması, Cafer Çelebi'nin de PM Paşanın adamı bulunması sebebiyle devşirme vezirler, sipahiler ve yeniçeriler hep kendisinin aleyhinde tezviratta bulunmakta ve onu kıskanmaktadırlar. Daha doğrusu devşirmeler, iktidarlarını elden kaçırmak istememektedirler. Cafer Çelebi âdi bir suçlu gibi öldürtülür. Cenazesini kardeşi Sadi Çelebi kaldırtır ve Balat'ta inşa etmiş olduğu mescidin haziyesine defnettirir.

Çelebi'nin ölümüne tarih düşüren devrin şairlerinden biri,

Vâh gitdi bu cihandan Ca'fer

mısraını bir eksiğiyle söyler, öldürüldüğü gün, zamanın kumları hicri 921 yılının 8 Receb Cumartesi gününü elemektedir. Yani efrenci hesap ile 18 Ağustos 1515. Allah rahmet eylesin.

Cafer Çelebi'nin öldürülmesi daha sonra Sultan Selim'e pek dokunur. Hakikat zahir olunca pişmanlığından yanar yakılır. Hatta o devrin tarihlerinde Çelebi'nin ölümünden bir hafta kadar sonra çıkan bir istanbul yangınında sadrazama şöyle dediği kayıtlıdır:

66 j- kudemânın kırk atlısı

- Bu yangın, Cafer'in nefes-i ateşinidir. Nihayet sarayı, tahtı ihata ve beni ifna edeceğinden korkarım.

Rivayet edilir ki Tacizade Cafer Çelebi siyaset meydanına düşüp de katlolunduğu vakit kardeşi onu yıkatamadan tıpkı şehidler gibi kanlı gömleğiyle gömdürmüştür. Meğer şair ölümünden birkaç gün evvel kehanet-i şairane sayılabilecek şu beyti söylemiş imiş:

Ben şehîd-i tîğ-ı aşk oldukta râh-ı yârda Yumadan defit eylenüz tenden gubarı itmesün

Şöyle demektir: Ben yâr uğruna aşk kılıcıyla şehid edildiğimde beni yıkamadan defnediniz ki onun (yolunda eziyetler çekerken üzerime bulaşmış olan mahallesinin) toprağı üzerimden gitmesin.

Yine meşhurdur ki Yavuz Sultan Selim Tacizade'yi çok sever ve itibar edermiş. Onun bi-gayr-ı hakkın katline herhalde herkesten fazla o üzölmüş olmalıdır. Nitekim daha sonra şöyle dediğı bilinmektedir:

- Saltanata geldiğimizde iki kimesne bulduk. Biri Müey-yedzade'dir; amma ne fâide pîrliğine irmişüz. Diğeri Taciza-dedir ki dest-i tehevvrle hırm-en-i ömrünü yele virmişüz.

Hakikat Oldu Mecaz

Osmanlı sultanları arasında, yaptıklarıyla efsaneleşen ve hayatının pek çok kesiti neredeyse menkıbeleşen en ulu padişah, hiç şüphesiz Yavuz Sultan Selim'dir (1470-1520). Gerek şecaati, gerek siyaset etmedeki dirayeti, gerek celalli tabiatı ve gerekse devlete müteallik hususlardaki müsamahasızlığı onunla ilgili pek çok vak'ayı birer ibret sahnesi olarak tarih sayfalarına nakşetmiştir.

Yavuz, at sırtında geçirdiğı saltanat günlerinin her birinde bir ayrı rüyayı gerçekleştirmek için uğraşan adamdır ve kader onu ekseriya şark milletleriyle uğraşmaya sevketmiş-tir. ilginçtir ki Yavuz daha çocukluğundan itibaren Farsça öğrenimine özen göstermiş ve lalası şair Halimi ile Farsça şiirler okurken bundan ayrı bir lezzet aldığını söylemekten çekinmemiştir. Belki de zaferlerinin sırrı, bilahare sultan olarak ömrünün kısm-ı azamini geçireceğı toprakların coğrafyasından evvel sosyolojisini, folklorunu, inancını, örf ve adetlerini vs. öğrenmiş olmaktır. Nitekim daha şehzadeli-

68

'- kudemânın kırk atlısı

ğinde İran ile alakalı her şeye ilgi duyduğunu tarih kitapları ittifakla kaydederler.

Selim, Osmanlı tahtına çok üstün bir eğitim ve yüksek kültür ile hazırlanmış ve hatta kendini yeterli gördükten sonra da fazla sabredemeyip babasını tahttan indirerek yerine geçmişti. Onun bilgisi ve kültürü kadar zekası da harik-ı âde sayılırdı. Zuhurat karşısında emrini anında verir ve ekseriya isabetli olurmuş. Devlet işlerinde ise uzun düşünür ve kesin kararını bildirdikten sonra asla dönmezmiş. Celalli olmakla birlikte ekseriya hissi ve romantik olarak bilinir. Farsça yazdığı şiirlerinden oluşan divânı da zaten bu yönünü ispat eder. Belki bu hususiyetinden dolayıdır ki aslında onun olmadığı halde şu kıt'a daima ona atfedilir ve gerçekten de ona pek fazla yakışır:

Merdüm-i dideme bilmem ne füsün etti felek Giryemi kıldı füzun, eskimi hun etti felek Şirler pençe-i kahrımda olurken lerzan Beni bir gözleri ahuya zebun etti felek

Ben ne zaman bu kıt'ayı duysam, üçüncü mısraa gelince Yavuzun ölümünü görür gibi olurum. Burada geçen şir ile pençe kelimeleri nedense bana onun ölüm sebebi olan şirpençeyi hatırlatır ve hayıflanırım. Sanki onun gibi bir cihangirin döşekte ölmesini kabullenemem. Sonra da babasından aldığı bedduayı hatırlayıp bundan ibret devşirmeye çalışırım.

Malum a, Yavuz, sırtında çıkan bir çıban yüzünden ölmüştür. Şirpençe denilen bu çıbanı has nedimi Hasan Çan'a göstermiş o da çıbanın henüz olgunlaşmadığını ve sıkılma-ması gerektiğini söylemiş, ancak Yavuz çıbanı küçümseyerek sıkılmasını emretmiştir. Sonunda irade-i seniyye icabı çıban sıkılır ve mikrop bedene yayılır. Çok geçmeden Yavuz ateşler ve ağrılar içerisinde Hasan Çan'a sorar:

- Hasan Can halimüz nicedür?

iskender pala -j 69

Kısacık bir cevap:

- Devletlûm, Allah'la olma zamanıdır.

Yavuz o anda bir sultan için en geçerli olan tarihî cümlesini söyler:

- Ya sen bizi bunca zaman kiminle bilirdin?

Evet, o belki bir ömür boyu Allah ile idi. Ama babasının ahım almıştı ve şimdi karşılığını görüyordu.

Rivayet edilir ki Yavuz, 1512 yılında babasının tahtını elinden alırken kolundan tutup tahtından bizzat indirmiş ve o da;

- ilahi oğul! Beni berbad edip tahtımdan ettin. Dilerim Allah'tan, sen de genç yaşında berbad olup şir-pençeler elinde gidesin, demiştir.

Herhalde II. Bayezid bu sözündeki şir-pençe ile "aslan pençesi"ni kasdetmiş ve zulme uğradığını îma ederek daha güçlü biri tarafından aynı akıbete uğraması için oğluna bedduada bulunmuş olmalıdır. Bu bir baba duasıdır ve elbette kabul görecektir. Nitekim Yavuz genç yaşta şir-pençeden ölmüştür. Bir farkla ki şir-pençe mecaz değil hakikat manâsıyla tecelli etmiştir. Ders alına!..

Yavuz'un şiddetine mukabil hissi olduğunu söylemiştik. Gerçekten de o savaş yahut siyaset meydanında olmadığı zamanlarda pek duygulu bir adamdır. Rivayet ederler ki He-vesnâme müellifi şair Tacizade Cafer Çelebi ile sohbet ettikleri bir günde Tacizade,

- Aşk dedikleri şeyin aslı yoktur ve kuru bir efsaneden ibarettir. Akıllı insanın aşktan dem vurması cahilane konuşmak sayılır, der ve "Vallahi ben aşkı inkar ediyorum" diye yemini basar. Yavuz o güne kadar nezaketinden açık etmediği bir tenkit için fırsatı fevt etmez:

- Yemine hacet yok efendi! Senin aşkı inkar ettiğine, şiirlerin zaten şahitlik edip duruyor.

70 !- kudemânın kırk atlısı

Belki aslı yoktur ama Yavuz'un hükümdarlığı zamanında memleketin bir bölgesinde veba zuhur eder ve bir türlü önü ahnamayıp senelerce halkı perişan eyler. O şiddet yıllarında çapkının biri, daha önceden göz koyduğu, ama kendisine vermeyeceklerini bildiği bir kızın evini gözetlemeye başlar. Bir gece kızın yalnız kaldığını görüp eve girer. Kız korkudan bağırarak üzereyken delikanlı eliyle ağzını kapatıp;

- Vallahi veba dedikleri benim. Eğer bağırır yahut karşı koymaya çalışırsan seni de, ananı da, babanı da öldürürüm, diye tehdit eder. Zavallı kız baş eğmek zorunda kalır ve bilahare olay duyulur. Kızı delikanlıya verirler. Hadise istanbul'a kadar aksedip Yavuz'a anlatılınca,

- Eyvah, der. Biz vebayı bekar iken defedemiyorduk; şimdi ev bark sahibi oldu, hiç kovamayız.

1515 yılında Dulkadıroğlu Alaüddevle Turnadağı savaşında mağlup edilmişti. Mısır sultanı Kansu Gavri Anadolu'daki bu fethi protesto için Yavuz'a bir elçi gönderdi. Elçi, Yavuz'a

- Hutbelerde sultanımızın adı okunan memleketleri iade ediniz, dedi.

Yavuz, mizacındaki haşin edasıyla cevap verdi:

- Var sultanına söyle. Hutbe ve sikkede adının muhafazasını Anadolu'da değil, Mısır'da düşünsün.

Elçi başını yere eğip, alçak sesle yalvardı:

- Ben bunları kendi sultanıma nasıl söylerim; siz bir elçi gönderiniz de o söylesin.

Yavuz gürler:

- Elçiye lüzum yok. Mısır'a ben geliyorum. Ve çok geçmeden dediğini yapar.

Ya Hazret-i Âşık-ı Sâdık

Bugüne dek size hiç aşka âşık olmuş birinden söz eden oldu mu?

Şimdi size aşk olsun deyip aşka âşık olan, aşk olmadan olamayacağını defaatle dile getiren, hatta âşksız nefes alamayacağını söyleyen birisi vardır desek inanır mısınız?

Bu yolda can vermek için mum huzurunda pervaneden farkı kalmayan, aşkın bütün hicranını daima aşk ile kucaklayan; aşkı, şiirine ruh verdiği için değil, bizzat kendi ruhuna şi'riyet verdiği için isteyen; onu aklının ve varlığının gerçek gayesi kabul eden bir âşık desek... Hayatın bütün anlamını, rengini, ışığını aşkta bulan bir âşık... Onu mücerred bir kavram olmaktan çıkarıp âdeta ete kemiğe büründürerek bir heykel-i nuranî misali görücüye çıkaran, bütün zamanların eri hicranlı aşkına talip olmakla o aşkı bütün zamanların en muteber aşkı yapan bir âşık...

Şarkın aşk ve şiir bitiren coğrafyasında yegâne-i devran olarak yaşamış ve henüz bir misli daha cihâna gelmemiş bu

72 ;- kudemânın kırk atlısı

latif ruh, bu üstad-ı a'zam, bütün hayat ve aşk tecrübelerinden sonra,

Aşk derdinin devası kâbil-i derman değil Terk-i can derler bu derdin muteber dermanına

diyen bir cevherdir. Aşkın tabîî tezahürü olarak genlerinde dolaşan duygusallıkla, hissiyatını terennümde ol mertebede ustadır ki lirizm vadisinde dünya klasiklerinin en önde gelenlerinden sayılır.

Velhasıl o, aşkıyla Türk edebiyatı tarihine şeref veren kude-mâmız, atamız, büyüğümüzdür, asla saygıda kusur etmeyiz.

Klasik edebiyatımızın ne derece yüksek bir medeniyet ürünü olduğunu, ne muazzam bir kültür üzerine bina edildiğini görmek, anlamak için Mezopotamya topraklarının, bilinmez nasıl bir kudret, nasıl bir feyz ve bereket ile yetiştirdiği bu şairim seve seve okumak, sevine sevine tanımak yeterlidir.

Osmanlı hilalinin henüz iki asırdır gökleri süslediği öyle muhteşem bir şevk ve iclal devrinde, medenî nur aydınlığı merkezden muhite yayılırken Irak'ta, ücra bir kasabada, Bağdat yakınlarındaki Hille'de bir söz ustası sökün ediverdi.

Şüphesiz bu müessir olmasaydı o eser de olmazdı. Bugün bile o dehanın, böyle uzak bir iklimin çorak bir vadisinde bu merteye kemali nasıl kesbedebildiğini düşünmek akıllara ziyandır. Buna ancak azamet-i Hak, sevaik-i harikuladesi ile tecelli eylemiştir, denilebilir.

Irak'tan Macaristan'a dek dalgalanarak giden bir parlak Osmanlı hilali ışık verip yol gösterince, bu bağı yanık lakin fikri amîk, hissi derin ve hayali rengin âşık, bugün dahi hayranı olduğumuz Türkçesiyle bütün Türklük aleminin en müstesna ve en seçkin şairi oluverdi. Şüphesiz öyle bir gül, ancak öyle bir has bahçede yetiştirdi ve ıtırıları asırlara yayılıp bugün dahi Türklüğün kenetlenmesini sağlayabilirdi. O bir pervane iken bir çerağ-ı ilahî oldu ve bir aşk-ı necib onu tutuşturup nice ışıklan etrafında pervane eyledi.

iskender pala -j 73

Bir deha idi, tarihin cilveli bir kesitinde Türklük adına nice fetihlerden, binlerce zaferlerden, sahibkıran kahramanlardan, ihtişamlı sultanlardan daha öne geçerek şöretinin bayrağı bir milletin sancağıyla beraber çekildi. Zatındaki cevher, Efendiler Efendisi'ne

Saçma ey göz eşkden gönlümdeki odlare su Kim bu denlü dutuşan odlare kılmaz çare su

diye başlayıp

Dest büst ârzûsıyla ger ölsem dostlar Kûze eylen toprağım sunun anınla yâre su şeklinde haykırışlarla dolu bir aşk neşidesinin mucizevî doğuşuna vabeste idi.

"Ey göz, gönlümdeki ateşleri söndürmek emeliyle, boşuna gözyaşlarından su serpme; zira böylesi tutuşan ateşlere su tesir etmez." dediği aşkının ateşinden bir zerresini duyabilseydik eğer, her gece Efendimizi rüyamızda görmez miydik sizce!?. Yahut "Dostlarım, eğer o Sevgili'nin elini öpmek arzusuyla can verecek olursam, ne olursunuz, bari mezarımın toprağından bir kâse yapın da onunla Sevgü li'ye su ikram edin (ki böylece elini öpmüş olayım)." diyebilecek bir aşk ile* dolu olsaydık, buna can dayanır mı idi?!..

Aşk yüzünden muhteşem bir dilenci gibi yaşayıp düşkün bir sultan gibi hissettiğini,

Fakîr-i pâdişeh-âsâ, gedâ-yı muhteşemem

diye terennüm eden ve Türkçe'ye kölelik ruhuyla hizmet eden bu bilinçli işçi Sevdiğim kim kurtarır zincir-i zülfünden beni Görmemek yeğdir görüp divâne

olmaktan seni

derken de,

Beni candan usandırdı, cefadan yâr usanmaz mı

şeklinde sorarken de, hatta

74 j- kudemânın kırk atlısı

Ne yanar kimse bana âteş-i dilden Özge Ne açar kimse kapım bâd-ı sabadan gayrı diye şikayetlerde bulunurken de Türkçe'yi bestelerle sarıp nağmelerle fıyonklamaktaydı. Ta ki asırlar geçtikçe divânını açacak ahfadına birer tuhfe dağıtabilsin.

Arapça ve Farsça'da manzum ve mensur eserler yazmakla birlikte Türk edebiyatının bütün zamanları içerisindeki en erişilmez aşk ve ızdırıp mesnevisi olan Leyla ile Mec-nun'u, yahut Kerbela'nın hüznülu destanını nesir içre şiir boyutuna çıkaran Hadikatü's-Süedâ'sı, bütün dünya türko-loglarınca kendisi kadar yegâne, kendisi kadar ustalıklı ve klasik kabul edilir.

Hasretini son nefesine kadar taşımakla birlikte istanbul'a hiç gelemeyen, ama ardı arkasına sadasını gönderen bu hüznün şairinin her bir dizesi, payitahttan sınırlara doğru belagat yasasının hükümleri misillu deveran ettikçe gözler yaşlarını tutamamış, ruhlar yeni bir terbiye ile süzölmüş, damıtılmış, incelmış ve billurlaşmıştır. Asırlarca bütün sevgililer, kendi en özel aşklarının bile onun mısraları arasında terennüm edildiğini görerek kerameten ruhuna fatihalar okumuşlar.

Meğer onun beşeriyetten sıyırdığı kutlu aşkı, kendisinin sadaka-i cariyesi olmuş. Yüreğinin en mahrem zerresinde sır edinilmiş bir aşk taşıyan herkes bugün onun bir manzumesini okuyup huzurunda mânâ iklimlerine tenezzühe çıksın. Çünkü o "Ya Rasul'allah, ya hayra'l-beşer, müştakinam" diye aşk susuzluğunu haykırdıktan sonra veba salgınında can verirken mezarının, aşk ehlinin geçeceği yol üzerinde yapılmasını, zira aşk tankından bir adım bile sapması olamayacağım söyleyen kahramandır:

Ey Fuzulî, çıksa can çıkmam tarîk-i aşktan Reh-güzâr-ı ehl-i aşk üzre kılın medfen bana

iskender pala -j 75

Ya hazret-i Fuzulî! Aşk şehidi olduğun günden bu yana geçen yıllar boyunca seni tanımadan yaşayanlar aşkı tanımamış demektir. Senin söz erenlerinden olduğuna bugünlerde bizi anlatan şu beytin bile şahit olarak yeter:

Dost bî-pervâ, felek bî-rahm, devrân bî-sükûn Derdçok, hem-derdyok, düşmen kavı, tâli'zebûn

Ruhun şâd olsun!..

Sadrazamın Son Günü

İstanbul'da şiddetli lodos rüzgârlarının esmeye başladığı bir XVI. asır sonbaharıydı. Kadırga sırtlarından Marmara'nın dalga seslerini taşıyan rüzgâr, ahşap konağın cihân-nümasından içeriye dalıyor ve ta haremdeki istirahat odasına kadar perdeleri şişiriyordu. O sırada horozlar ötmeye başlamış, Paşa hazretleri uyanıp gece entarisinin üzerine kadife kaplı samur kürkünü geçirmişti. Yan odadaki tıkırtılar, yılın her kış gecesinde olduğu gibi hizmetkarların, akşamdan kalan mangalın közlerini eşeleyerek odanın ayazını kırmaya çalıştıklarını anlatıyordu. Nihayet Paşa hazretleri için ibrik ve leğen hazır edilip odasının kapısı hafifçe tıklatıldı. Yetmişdörtlük ihtiyar, huzur odasına geçip teheccüdünü eda ve Kur'ân tilavetinden sonra hazinedarını yanına çağırttı. Hazinedar Ağa icab eden teşrifatı yerine getirdikten sonra peykenin mukabilindeki mindere usulca oturup göğsüne yasladığı sahtiyan ciltli kalınca kitabın sertabım itina ile çekerek sayfayı araladı. Bu, o güne kadar okuyageldikleri tarih kitaplarından biriydi. Paşa hazretleri kaşıyla küçük bir işaret

iskender paid -[77

ettikten sonra Hazinedar Ağa yumuşak sesiyle kaldığı yerden okumaya başladı.

Bu geceki konu, Sultan Murad Hüdavendigâr'm Kosova zaferiydi. Paşa dikkatle dinliyor, o satırlardan engin tarih tecrübesine ilave ettiği dersleri bir bir zihnine nakşederken vaktiyle çocukluğunu geçirdiği iklimlerin havasını da teneffüs edercesine âdeta vecde garkoluyordu. Nihayet Hüdavendigâr'm şehid edilmesi bahsine gelindiğinde ellerini açarak:

- ilahî! Mevlâyî! Rabbî! Bu aciz kuluna da böyle bir şeha-deti ihsan eyle! diye tekrarlamaya başladı.

Açık avuçlarına dökülen gözyaşlarını silmeye başladığında sabah ezanları okunmaya başlamıştı.

Şimdi geriye dönüp bakacak olsak o günün efrenci takvimlerinde 12 Ekim 1579 tarihini bulabiliriz .

Paşa mutad olduğu üzre sadaret makamına gitti. Müracaatçıların işlerini yoluna koymak, asla dostluk görmediği diğer vezirlere sırf devletin bekası için güler yüz göstermek, ziyaret edenlere iltifatlar ederek gönüllerini hoş etmek derken her zamanki gibi gün akşam olacaktı. Haddizatında o gün, ruhunda bir başkalık vardı. Sıkıntı desek, değil; inşirah desek, yine değil. Galiba bunu kendisi de pek kestirememişti.

Kanunî'den bu yana devlet umurunu dirayetle idare etmesi, genelde kendisini kıskananların sayısını günbegün arttırmaktaydı. Sultan II. Selim'in hemen bütün önemli işlerinde onun parmağı vardı. Şimdilerde ise Sultan III. Mu-rad'ın

sadrazamlığını yapıyor ve yine devlet için hünkâra sadakatle hizmet eyliyordu. Ondört yıldan fazla bir süre bu görevi ısrarla devam ettirmiş ve kimsenin entrika yahut tazyiklerine boyun eğmeden ülkenin kaderine hükmetmişti. Yeri geldiğinde:

- Koskoca bir devleti ehliyetsizlerin eline bırakamam, diyecek kadar rakiplerine üstünlük sağlıyordu.

78 p kudemânın kırk atlısı

Ne var ki son günlerde kazan iyiden iyiye kaynıyor, hile düz yolda rahvan yürüyordu.

işte bir gün daha bitiyordu.

O, divânda günün son işlerini yapmakla meşguldü. Perdedarlar, son ziyaretçi olarak garip tavırlı bir adamı içeri aldılar.

Veziriazam Paşa hazretleri bu adamı tanırdı. Kendisi Boşnak olmak dolayısıyla biraz da hemşehrîsi geçinir, yolda belde Paşa'nın yolunu kesip para isterdi. O da, herkes gibi onu da asla boş çevirmez, gönlünü hoş ederdi.

Garip tavırlı adam, önce istida sunacakmış gibi gelip etek öptü. Paşa da onu iki koltuğundan tutup kaldırmak istedi. İşte ne olduysa o anda oldu ve adam, istida yerine kolunun yenleri içinden bir hançer çıkardı. Paşa donup kalmıştı. Tahminen gece ettiği duayı zihninden geçirdi. Çünkü Murad Hüdavendigâr'ın da şehadeti aynen böyle olmuştu. Vezirin yarım asırdan beri devlet işleriyle iyiden iyiye yorulan zayıf bedeni yere yığıldığında, sol memesinin altında kanlı bir hançer duruyordu ve odaya, Ayasofya minarelerinden okunan akşam ezanının "Hayye ale'l-felah (Haydi kurtuluşa)" nidası yayılmaktaydı.

Bu ulu vezirin hayatını ve yaptıklarını uzun uzun anlatacak değiliz.

İlgilenenler herhangi bir tarihten onunla ilgili bahsi okuyabilir ve eski devlet adamlarının nasıl bir heybet ve hey'ete sahip olduklarına dair fikir edinebilirler. Yalnız şu kadarını zikredelim ki tarih sayfalarımızı dolduran Türk'e has sözlerden ikisi ona aittir. Şöyle ki:

Donanmamızın Inebahtı'da 7 Ekim 1571'de tam manâsıyla helak olması üzerine devrin kaptan-ı deryası Kılıç Ali Paşa ile el ele vererek yeni bir donanma kurmaya karar verirler. O günlerden birinde Venedik balyosu (elçi) kendisini ziyaret ederek Inebahtı'dan bahsetmiş ve maneviyat kırıcı sözler söylemişti. Çok geçmeden Paşa'nın şu cümlesi, balyosun başına bir balyoz gibi indi:

iskender pala -{ 79

- Görüyorum ki sen, uğradığımız şu felaketten dolayı azmimiz kırıldı sanır ve bundan zevk duyarsın. Fakat bilesin ki donanmamızı mağlub etmekle bizim ancak sakalımızı kesmiş oldunuz. Biz ise Kıbrıs krallığını fethetmekle sizin bir kolunuzu kestik. Traş olan sakal daha güzel ve gür olarak büyür, illâ kesilen kol yerine gelesi değildir.

Paşa, elçinin bu cür'etkâr tavrının bütün Hıristiyanlık dünyasında aynı heyecanla hissedildiğini biliyordu. Onun için buna elbette bir cevap verilmeliydi ve yeni bir donanma için kaptan-ı deryasına hiçbir desteği esirgemedi. Bir vakitler kendisi de kaptan-ı deryalık yapmıştı ve işlerin nasıl yürüdüğünü bilirdi. Böylece İstanbul Tersanesi'nde (şimdiki Haliç Tersanesi) dört ay içinde (bazı kaynaklara göre altı veya sekiz ay) yepyeni bir donanma (Bir domanmanın o zamanlarda irili ufaklı en az 150 gemiden oluştuğu bilinmektedir.) inşa edilmiş ve kaptan-ı derya Kılıç Ali Paşa, 13 Haziran 1572'de 250 parça gemiden mürekkep bir donanma ile Akdeniz'e açıldığı vakit bütün Hıristiyanlık alemi hayret ve dehşet içinde kalmıştı. O gün Paşa hazretleri, tarihe geçen şu ikinci sözünü söyledi:

- Bu devlet eyle bir devlettir ki, murad edinirse cümle donanmanın lengerlerin (gemi demiri) gümüştten, serenlerin ibrişimden ve yelkenlerin atlastan etmekte güçlük çekmez.

Paşa, bir vakitler imparatorluğun ücra köşelerinden birinde; Bosna'da Vişegrad ilçesine bağlı Sokuloviç köyünde doğmuştu. Kader'in ona yüklediği misyon, şehadetini Topkapı Sarayı'nın kubbeleri altına taşıdı. Tarihin gözyaşları, bundan 418 yıl evvel bu Sokollu cihangir için akmıştı.

Ufak Tefek Bir Büyük Adam

Tarihin derinlikleri arasında, millî hafızanın âdeta alay ettiği ve kimliklerini gizli tutarak "Acaba gün olur, ahfâd bunu da anar mı ki?" diye muzipçe bir oyun oynadığı öyle yiğitler vardır ki, biyografileri sayfalar boyunca anlatılan

sıradan adamlara nazaran şark semalarında birer seher yıldızı olarak parlayıp dururlar. Ne var ki artık kervanlar onları görerek rihlet davulunu çalmaz olmuşlardır. Hakikat nazarıyla bakıldığında, bu insanların ya adları, ya amelleri, ya da eserleri kültür atlasının en kolay bulunan şehirleri misillu gözümüzün içine bakar dururlar da biz yine de onları görüp tanımaktan bigâne kalırız. Onlar, zamanın nabzını her daim ellerinde bulundurdıkları halde muhteşem bir mahviyet-kârlık içinde adlarının anılmamalarına pek o kadar da aldırmazlar, işte onlardan birini, devletlûların kendisi yerine başkalarını tercih etmeleri üzerine "Şuarâyız, gücümüz yok nidelüm!" tesellisine sığınan adamı anlatmak istiyoruz size. Mısraları ile zaman zaman bizlerle merhabalaştığı halde, hakkındaki bilgilerin gizli varakparelerde kalmış olmasıyla

iskender pala -| 81

manevî dinamiklerimiz arasına süzülmekten âciz kalan o mert adamı.

Kanunî Sultan Süleyman, ordularıyla Bağdat'a vardığında, bazı sipahilerini orada bırakmıştı. Bağdat valisi Ayaş Paşa'nın (valiliği: 1545-1548) kapı halkından olan babası, işte o sipahiler neslinden -Yahya Kemal'in deyişiyle- Rumeli kökenli bir zattır. Osman adını verdiği oğlu dünyaya geldiğinde, onun istikbalin keskin dikkat ehlinde birisi olacağını henüz bilmemektedir. Osman, gençlik çağlarında söze müzeyyen kisveler giydirmeye başladığında da kimse onu kaale almayacaktır. Nitekim baba mesleğine intisab ile vücudu uzun yıllar sipahi ocağında; gönlü de daima şiir vadilerinde dolanıp durmuştur. Yıllar geçtikçe sözü kemale erdirdiğini ve uzun müddet Şirvan, Necef, Kerbela, Erzurum ve Şam'da bulunduğunu,

Koyduk vatani gurbete buflkr ile çıktık Kim rene-i sefer, bâis ola izz ü âlâya Devreylemedikyer komadık bir nice yıldır Uyduk dil-i divâneye, dil uydu hevâya demelerinden anlıyoruz. Ömrünün kilometre taşları, her defasında yeni bir coğrafyada, başka bir tecrübe ile serpilip kalmıştır. Onun bu yıllarını gözümüzün önünde canlandırırken hep elinde asâ ile halk arasında dolaşarak hikmetler devşiren, ak sakalı göğsüne inmiş bir Dede Korkut nesli gelir aklımıza. O, eşyaya ve hadiselerle bakışındaki dikkati, sosyal hayatın düzensizliklerine karşı takındığı tenkidî ve her tecrübesini bir hikmet kalıbına döküveren keskin sözleri ile XVI. yüzyıl Osmanlı şark vilayetlerinin sanatkarın kullandığı İstanbul Türkçesi'nin canlı renkleri ile! Aksi takdirde, Gör zahidi kim sâhib-i irşâd olayım der Dün mektebe vardı, bugün üstâd olayım der

82 p kudemânın kırk atlısı

Ebnâ-yı zamanın talebi nâm u nişândur Her biri tasavvurda falan ibniî filândır deyişini nasıl izah edebiliriz?

Beği paşası var ise halkın Fukarayız bizim Huda'mız var.

dediğine bakılırsa bütün bu yıllar boyunca yoksulluk sınırında yaşamış ve siz deyin derbederliği, ben diyeyim hercailiği bir tarz-ı hayat edinerek, Mesned-i uzleti vermek feleğin mansıbına Attan inip mesela eşşeğe binmek gibidir dediği uzlet köşesinde gönlünce olmuştur.

Tam da ona yakışır bir tarz!..

Onun devletlûlarla fazla bir teması yok gibidir. Divânında her ne kadar Sultan III. Mehmed'in vezirlerine yazılmış kasideler, Şam Beylerbeyi olan adaşı Osman Paşa'ya sunulmuş manzumeler var ise de bunlar sanki usulen yazılmış manzumeler gibidir ve kendisi çok zaman onlardan uzak kalmıştır. Tabiî üslûbu, sosyal hayata ve çağının taşralı yönetim komedisine bir mizah ustası, bir muhalefet lideri gibi veryansın etmesini daha da cazip kılar. Karikatür o dönemde icad edilmiş olsaydı, şüphesiz biz onu karikatüristlerin pîri olarak anacaktık. Ne yazık ki onun, her mısraında payitahttan uzak yerlerdeki kaht-ı rical illetinin merkezden muhite doğru işleri nasıl sarpa sardığını, feodal toplum düzeninin, ağalar ve ayanlar saltanatının Anadolu kasabalarını nasıl bir kaos çemberinde kıvrandığını, zulüm gören reaya ile sömürü düzenini oturtmuş beyler-paşalar sultanının akıllara ziyan ilişkilerini, medrese yahut tekke muhitlerinin içi boşalmış basmakalıplıklarından fıskıran taaffünü, din adına kurulan tezgâhların sınır tanımaz buudlarını anlatırken aslında Osmanlı'nın iniş sath-ı mailine adım atışının reçetesini yazdığını kimse farketmedi. Mesihî takvime göre yıl he-

iskenderpala -| 83

sapları tam onaltı asrı geride bırakırken, ne olurdu onun divânı bir padişahın eline ulaşmış olsaydı da farz-ı muhal bir arıza, bir rapor gibi okunup tesbit edilen illetlerin tedavisine ibtidar olunsaydı. Ama heyhat!., istanbul o yıllarda Üsküdar'dan ötesini görecektir durumda değildi. Eğer görebilseydi bu korkusuz hikmet fedaisinin, Yuf harına dehrin gül ü gülzârına hem yuf Ağyarına yuf, yâr-i cefakârına hem yuf Arif ki ola müdbirü nadan ola mukbil İkbâline yuf âlemin idbârına hem yuf şeklindeki haykırışlarına kulak verilirdi. Taşranın zıvanadan çıkmış gidişatına, düzeni bozuk dünyanın riyakârlar, gösteriş budalaları ve çıkar havarileri elinde nasıl iğfal edildiğine şahit olunurdu. Ancak o zaman, Dermiş bana keşfoldu rumûzât-ı hakikat diyen sahte şeyhlerin hezeyanlarına, Vallahi yalandır sözü billahi yalandır hükmüyle muamele edilebilirdi. Yazdığı terkîb-i bendi Türk edebiyatının şaheserleri arasında yerini almıştır ve zamanımıza kadar tesir icra etmiştir. Sözlerimizin başında onu parlayan bir yıldız olarak anmamız bu yüzdendir. Hatta o kadar ki aradan geçen bunca asır içinde hiç ufuktan kaybolmadığına, devir devir yazılmış nazireleri tanıklık eder. Çünkü onyedî bendden oluşan bu manzumenin neredeyse bend başına bir naziresi yazılmıştır. Eğer bu nazirelerin tamamı mercek altına alınsa ve üzerinde refte refte sosyoloji doktorası yapılsa, geçmiş asırların inhitat maceraları birinci elden ortaya konulabilir. Zira onun Terkîb-i Bendine yazılan nazireler, kendi asırlarının en önemli tenkit vesikalarıdır. Hele Ziya Paşa'nın naziresi!...

84 j- kudemânın kırk atlısı

Başka hiçbir şiir yazmamış olsaydı bile, yine de edebiyat tarihimizin en müstesna şairlerinden biri olarak anılmayı hak edecek bu şairin altmış yıl kadar süren ömrüne son mısraı bir dostu şöyle söyleyecektir:

Gitdi Ruhî adem iklimine âh!

Bu mısra, ebced hesabı ile 1024 rakamını verir ki miladî 1605'e tekabül eder. Yani ufak tefek ve zayıf olduğu için Ruhî mahlasını alan şairin ölüm yılına. Ruhunu şâd etmek için, o ebedî terkibinin bir bendini, yaşadığımız günleri düşünerek okuyalım:

Dünya talebiyle kimisi halkın emekte Kimi oturup zevk ile dünyayı yemekte Yok derdine bir çâre eder mîr ü gedâda Sen çektiğin âlâmı gerek sakla gerek de Matbahlarına aç varan âdem değenekyer Derbanlan var göz kapıda el değenekte Bir devrde geldik bu fena âleme biz kim Âsâr-ı kerem yok ne beşerde, ne meleklerde Ağyar vefadan dem urur, yâr cefâdan Ademde vefa olmaya vü ola köpekte Evc-i feleğe basdı kadem câh ile câhil Erbâb-ı kemâlin yeri yok zîr-i felekte Yâ Râb bize bir er bulunup himmet eder mi Yoksa günümüz böyle felâketle geçer mi Allah Bes, Bakî Heves

Osmanlı hükümdarları üzerine araştırma yapanlar, bize göre çok önemli iki hususu gözden geçiriyorlar, özellikle başlangıcından XVII. asrın ortalarına geleceğe kadarki dönemin padişahları hakkında söz konusu edilebilecek bu hususlardan birisi, gazi padişah an'anesinin aynı zamanda şair padişah geleneği ile atbaşı yürüdüğü; diğeri de hemen her padişahın bir Şeyh eteğine yapışıp sultan iken kul olma sorumluluğunu taşıdığıdır.

Birinciye araştıranlar, devlet sahibinin sahib-i seyf ve'l-kalem sıfatıyla cihad ve gazalarına ilaveten aynı zamanda kültür savaşları da yaptığını ve bu uğurda cehd içinde olduklarını görecektir; ikinciye araştıranlar ise madde sultanlarının mânâ sultanları ile desteklendiğini ve sahib üstü bir sahip ile devletin muhafaza ve tedvir edildiğine şahit olacaklardır. Bunların her ikisini de biz, Osmanlı devletinin fetihler çağı için önemli görüyoruz. Olgunluğunun zirvesinde iken arzettiği şaşaa ile kaygan bir zemine doğru sürüklenmenin

86 | - kudemânın kırk atlısı

başladığı hüznü yıllarında, padişahların bu iki vasıftan en az birine itibar etmemeleri, küçük bir teferruat olarak görünse de bizce önemlidir. Sözümüz bu gelenek sürecinin sonlarında yer alan Sultan I. Ahmed üzerine olacaktır.

Sultan I. Ahmed, kendinden önce dokuz şair padişahı tevarüs ettiği imparatorluğun onuncu hükümdarıdır ve geleneğe sadık kalarak hem şairdir; hem de Aziz Mahmud Hü-dai hazretlerinin manevî himmetine ittiba etmiştir. 1603 yılında

tahta geçtiğinde henüz 14 yaşındadır ve 14 yıl hükümdarlık yaparak 28 yaşında vefat eder. Bugün onu hepimiz, İstanbul'da adına inşa ettirdiği Sultan Ahmed Camii ile anıyoruz (Sahi kaçımız bu camii'nin Sultan I. Ahmed tarafından yapıldığının idrakindeyiz?). Osmanlı tarihinin en büyük yapıları arasında yer alan ve mimari özellikleri bakımından sanat tarihimizde önemli bir yeri olan bu cami, sırasıyla medrese, imaret, tabhane, darüşşifa, darülhadis, sebil, türbe, odalar, dükkanlar ve büyük bir handan müteşekkil tam bir külliye'dir, inşaatı 1609'da başlayan camii'nin resmi açılışının yapıldığı 9 Haziran cuma günü mihrapta tekbir getirip minberde hutbe okuyan zat, Aziz Mahmud Hüdai hazretlerinden başkası değildir. Böylece sultan, şeyhine olan intisabını, saygısıyla da pekiştiriyor ve o büyük müridin himayesinde olmayı bir nevi propaganda vasıtası yapıyordu. Zaten düzenin bozulmaya başladığı bir devirde kendisinin düzenli ve kontrollü tabiatı, tamamen onun eseri'di. Şeyhinden aldığı emniyet, istikrar ve iman, cemiyetin huzur ve selametine yansiyarak âdeta sosyal hayata intizam veriyordu.

Ruhî terbiyesini müstesna bir efendiye teslim eden genç padişah, ülkenin siyasî meseleleriyle ilgilenirken kültür ve sanat muhitlerine de gereken önemi verecek ve kendisi de bizzat bu mahfillerde bulunmaktan zevk alacaktır. Çocukluğunda sarayda dönen valide sultan entrikaları yüzünden tahsiline ihtimam gösterilmemiştir. Ancak o kendi gayretiyle birtakım bilgileri edinecek ve tahta çıktıktan sonra da ilim ve sanat çalışmalarına hız vermekle atalarının geleneğine

iskender pala -] 87

uyarak şiir okumaya ve söylemeye zaman ayırarak alp erenler silsilesine katılmayı başaracaktır.

Çağında pek çok şair ve sanatkâr yetişmiş, kültür ve sanat muhiti oldukça bereketli çağlarını yaşamıştır. Uzun soluklu olan saltanatı, siyasî endişelerin dışında bilim ve sanata yönelik çalışmaların tekamülüne zemin hazırlamıştır. Şeyhülislam Yahya ve Bahaî, Nef'î, Cevrî, Bağdatlı Ruhî, Ha-kanî Mehmed Bey, Kafzade Faizî, Nadirî, Riyazî, Nev'izade Ataî gibi şairler, Veysî ve Nergisî gibi münşiler, Solakzade, Vecihî, Peçevî ve Karaçelebizade gibi müverrihler, Katip Çelebi ve Münecim Mehmed Çelebi, Hoca Sadeddin Efendi gibi alimler, Ankaravî ismail, Sarı Abdullah, Sivasî Abdülme-cid ve Cerrahî şeyhi İbrahim Efendi gibi şeyhler, Kadızade Mehmed Efendi ve Şeyhülislam Yahya gibi din alimleri, Za-kirbaşı Hafız Kumral, Ama Fedai ve Yusuf Çengi Dede gibi musikî üstadları hep bu devrin adamlarıdır. Birkaç zaman sonra sahneye çıkacak olan Evliya Çelebi, Lagari Hasan ve Hezarfen Ahmed Çelebiler de bu zengin ilim ve kültür muhitinin eserleri sayılabilir.

I. Ahmed'in mahlası Bahti'dir (Bu mahlas aynı zamanda ebced hesabı ile cülusuna tekabül eder). Bazen Ahmed diye de şiirlerine imza koyduğu olmuştur. Arapça ve Farsça bilirse de şiiri genelde Türkçe söyler. Bugün Fatih Millet Kütüphanesi'nde bulunan 44 sayfalık divân-ı tedkik edildiğinde, onun orta dereceli bir şair olduğu görülür. Bir dava ve devlet adamı olarak onun şiirinde sanat endişesinin bulunmaması tabiidir. Bu onun şiir sanatına gereği gibi vakıf olamamasından değil; belki misyonunu sanatının önünde tutmasındandır (Tıpkı tasavvuf ehli şairlerin manzumelerinde de sanattan ziyade fikrî endişelerin ön planda olması gibi). Şeyhülislam Yahya Efendi'nin tesiri hissedilen manzumelerinde tarihe ve tasavvufa olan vukufu hemen

1 Bu divan, geniş bir araştırma ile birlikte neşredilmiştir, bkz. Kayaalp, İsa, Sultan Ahmed ve Divanı, İstanbul, 1994, 287 s.

88

- kudemânın kırk atlısı

hissedilir, özellikle tasavvuf! neşve ile kaleme aldığı ilahilerinde pek samimidir. Daha sonra Neyzen Osman tarafından hicaz makamında ve düyek usulünde bestelenmiş olan bir ilahisinde, -ki bu ilahi divânında münâcaat olarak kayıtlıdır ve Aziz Mahmud Hüdai'nin aynı vezin ve kafiye'de bir ilahisine nazire olarak yazılmıştır- onun ne derece duygulu bir insan olduğu görülebilir:

Dil hanesi pür-nûr olur Envâr-ı zikrullah ile tklim-i ten mamur olur Mimar-ı zikrullah ile

Her müşkil iş asan olur Derd-i dile derman olur Canun içinde can olur Esrar-ı zikrullah ile

Gamgîn gönüller şad olur Dembesteler azad olur Gümgeşteler irşad olur Âsâr-ı zikrullah ile
Zikr eyle Hakk'ı her nefes Allah bes bakî heves Bes gayrıdan ümmidi kes Tekrar-ı zikrullah ile
Bahtı sana ikrar eder Tevhidini tekrar eder thlasını iş'areder Eş'ar-ı zikrullah ile
Rivayet edilmiştir ki, Sultan Ahmed, Hz. Peygamber'in bir taş üzerinde bulunan "nakş-ı kadem"ini Kayıtbay türbesinden istanbul'a getirtmiş ve Eyüp Sultan Camii'ne
iskender paid -j 89
koydurtmuştu. Sultan Ahmed Camii'nin inşaatı tamam olunca nakş-ı kadem buraya getirilmesini ferman buyurdu. Ancak nakil işleminin yapıldığı gece rüyasında bütün padişahların toplanıp yüce bir divân kurulduğunu görür. Hz. Peygamber de oradadır. Kayıtbay (Ö.1495), Sultan Ahmed'i işaretle,
- Ya Fahr-i kâinat! Ümmetinden bu zat, benim türbemi ziyarete vesile olan kadem-i şerifiniz resmini aldırıp kendi camiine koydu. Bu amelinden davacıyım. Alemlerin Efendisi bunun üzerine kadem-i şerif resminin iadesini irade buyurur. Sultan Ahmed ertesi gün ilk iş olarak iade işlemine girer. Ancak kadem-i şeriften ayrı kalmaya yüreği dayanamaz ve tıpkı kadem-i şerif şeklinde bir sorguç yaptırıp hilafet sarığına takar. Ayrıca bir tahta üzerine de kadem-i şerif resmini çizdirtip tahtının cephesine astırır. Tahtadaki kadem-i şerif resminin kenarlarına bizzat kendisi şu ünlü kıt'asını yazmıştır:
Nola tacım gibi başımda götürsem daim Kademi nakşını ol hazret-i Şah-ı Rüsül'ün Gül-i gülzar-ı nübüvvet o kadem sahibidür Ahmedâ durma yüzün sür kademe o Gül'ün
Sultan Ahmed, 22 Kasım 1617 tarihinde henüz 28 yaşında iken vefat etmiştir. Türbesi kendi camiinin bitişiğinde olup halen ziyarete açıktır. Allah rahmet eyleye.
Bulan Bilen Huda'yı
istanbul'da bulunanlar için söylüyoruz. Eğer bir gün Kız-kulesi açıklarından geçen bir deniz vasıtasına binmiş olursanız; Üsküdar'a yaklaşıırken başınızı kaldırıp Salacak sırtlarına bakınız. Tepede gördüğünüz minarelerin ortasında yer alanı, üç asırdan ziyade hizmet veren bir dergâhın yerini gösterecektir size. Hani şu cuma ve teravihler başta olmak üzere haftanın her gününde ziyaretçilerle dolup taştan, fukaranın aç gelip tok ayrıldığı, ellerin boş gelip dolu gittiği dergâh. 1985 yılında adına kurulan bir vakıf tarafından külliye haline getirilen cami müstemilatı içinde özellikle aşevi (imaret) faaliyeti ile ihtiyaç sahiplerinin ve fakir talebelerin gönül huzuruyla istifade edebildikleri çatı. Bu külliyenin manevî sahibi bir münâcaatmda der ki:
Alan Sen'sin, veren Sen'sin, kılan Sen Ne verdinse odur gayrı nemiz var
Onun yaşadığı asır, tarihimizde tekke ile medresenin birbirlerine en ziyade muhalif olmaya başladıkları, ithamlarla
iskender pala -j 91
dolmuş hararetli tartışmaların yaşandığı Kadızade veya Sivasi-zade taraftarlarının istanbul sokaklarında sloganlar atmayı yeni yeni öğrendikleri zamanlara tesadüf eder.
Saadetlerle felaketlerin içice yaşandığı bir devirde neredeyse bir asra yakın (1541-1628) ömür sürmüş ve Kanu-nî'den IV Murad'a varasıya dek tam sekiz padişahın zamanını görmüştür.
Muhteşem Süleyman, Ordu-yı Hümayun'un başında A-laman Seferi'ne çıktığı sıralarda Koçhisar'da doğmuştu. Buradan başka bir hisara, Sivrihisar'a gelip burada tahsil gördüğü bilinir. Zigetvar Seferi'nden iki yıl evvel istanbul'a gelip Küçük Ayasofya medresesinde derslere devam etmeye başlar. Bakî'nin hükümdara mersiye yazdığı zamanlarda henüz talebedir.
O, Sultan II. Selim devrinde Edirne, Mısır ve Hüdavendi-gâr (Bursa) vilayetlerinde mülazimlik ve naibliklerde bulunuyor, bir yandan da nazari ve tasavvufî bilgisini artırıyor.
Mısır'da iken Halvetiyye tarikatına intisab etmiş, Bur-sa'da ilahî aşk ateşinin cezbeleriyle kavrulmaya başlamıştı. Otuz altı yaşındaydı. Şeyh Üftade hazretleri ile yolları işte burada kesişti ve ırmak denize karıştı..

Sultan III. Murad devrinde şeyhi ona Hacı Bayram tacı giydirip önce memleketi olan Sivrihisar'a, sonra da Rumeli'ne, Eski Zağra'ya halife olarak göndermişti. Ancak o dayanamadı ve ver elini Bursa. Daha doğrusu şeyh eteği. Ama ardından kısmet istanbul olacaktır.

Sekiz yıl bir zamanlar kendisinin de feyz aldığı Küçük Ayasofya şeyhliği ki tam tamına Sultan III. Mehmed'in saltanatı yıllarına rastlar, işte o devir, şeyh hazretlerinin bütün Osmanlı coğrafyasında adının duyulduğu ve itibar kazandığı zamana tekabül eder. Bir yandan şeyhlik, diğer yandan vaizlik. Yazımızın başında bahsettiğimiz Üsküdar'daki tepeyi imar ve ihyaya başlaması o sıralardadır. Irşad mekânı olarak Üsküdar seçilmiştir. Haftada bir Fatih Camii'nde, bir de

92

- kudemânın kırk atlısı

Üsküdar Mihrimah Sultan Camii'nde vaazlarıyla birlikte kendi dergâhında dersler, vaazlar... En fakirinden en zenginine ve en rütbelisine kadar her sınıftan halk ile dolup taşan dergâh, o asır dinî muhitleri içinde tam bir merkez halini almıştır. Her canibden akın akın halk, bu küçük tepenin sırtındaki dergâha tırmanırken, aslında ruhlarını dinlendirmek için yorulduklarının farkında değillerdir. Çünkü oradan Boğaz'ın sularına perde perde nağmeler, mısra mısra güzellikler aksediyor ve göklere açılan ruh iklimi bütün istanbul ufkunu kaplıyordu:

Zâkir saf aya erişir Envâr-ı zikrullah ile Âşık Huda'ya erişir tksâr-ı zikrullah ile

Âşık olan cananına Girmiş fena meydanına Ermiş Hakk'ın ihsanına tsâr-ı zikrullah ile

Diller aceb hayran olur Esrâr-ı zikrullah ile Yollar beyim âsân olur Âsâr-ı zikrullah ile

Dilden kederler dûr olur Mahzun olan mesrur olur Zulmet Hudayî nur olur Envâr-ı zikrullah ile

Dergâhın karşı yakasına düşen Osmanlı sarayında nev-bet, şeyh hazretlerine yakınlığıyla tanınan Sultan I. Ah-med'de idi. Şeyh efendinin nüfuzu Sultan Ahmet Camii'nin temelinde ilk harcı atan şeyh efendi orada ilk hutbeyi de okuyacaktır. Sultanın sarayında abdestini, bizzat onun elindeki ibrikten dökülen sularla alması dillere destandır.

iskender pala -j 93

Tahminen, Üftade hazretlerinin tekkesine varıp nefis terbiyesi için omuzuna aldığı ciğer sırtığını Bursa sokaklarında dolaştırırken halkın "Hakim Bey çıldırmış!" tanlamaları-na aldırmadan onca yıl nefsin terbiye etmenin semeresini, şimdi bizatihi devleti terbiye ederek alıyordu. Salacak sırtlarındaki dergâh en mamur devrini yaşıyordu.

Yıllar akıp gitti. Sultan Ahmed 22 Kasım 1617'de Hakk'a yürüdü. Yerine kardeşi I. Mustafa tahta çıktıysa da babadan oğula geçmekte olan saltanat bu kardeşe yaramadı ve üç ay sonra tahtı şehzade Osman'a terketti. Şeyh hazretlerinin ahir-i ömründe yaşayacak imtihanı olmalı ki yeniçerilerin Osman'ı genç yaşında şehid ve cesedini rezilane telef etmelerini görmüştür.

Ardından ihtişamın yeni adı IV Murad geldi ve ona Eyüp Sultan'da saltanat kılıcını şeyh hazretleri kuşatmıştı.

Bunlar, onun ömrünün en bereketli yılları oldu ve insanlar akın akın gelip onun adıyla birlikte anılan Celvetiyye tarikatından feyz aldılar. Şair, mutasavvıf ve ilim adamı olarak 19 Arapça; 7 de Türkçe eser telif ve tercüme etti. Gerçek Sevgili'ye kavuştuğunda böyle bir ekim günüydü. Adında "övlümüş"lük vardı ve halk onu her daim Aziz bildiler; hâlâ da öyle bilirler.

Şimdi na'ş1, denizden görülebilen o minarenin hemen alt kısmındadır.

Ruhu'l-Beyan müellifi Bursalı ismail Hakkı "Bulan bilen Huda'yı / Aziz Mahmud Hudâyî" buyurmuş. Allah rahmet eylesin.

Sözün Efendisi Olan Şeyhülislam

Nedim'in bir beyti vardır:

Neft vâdî-i kasâidde sühan-perdâzdur Gelmemiş gerçi gazelde Bakî vü Yahya gibi Demek olur ki, Nef'i kaside vadisinde sözünün en güzelini söyler; amma gazelde Bakî ile Yahya gibisi gelmemiştir.

O, burada sözünü ettiği Yahya'nın Kanunî devrinde yaşayan Taşlıcalı Yahya Bey mi; yoksa IV. Murad zamanında yaşayan,

Âdeme cübbe ve destâ keramet mi verir

mısraının sahibi Şeyhülislam Yahya Efendi mi olduğuna dair bir ipucu bırakmamıştır. Üstelik tezkirelerimiz Divân edebiyatında daha altı adet Yahya'dan bahsediyorlar. Ancak değil altı, Türk dünyasında altıyüz tane bile Yahya gelip geçmiş olsaydı; biz Nedim'in yukarıdaki beytinde yine de kendine örnek edindiği Şeyhülislam Yahya'yı kasdettiğine inanmak

iskender pala -! 95

isterdik. Muallim Naci'nin ifadesiyle Yahya, "Tabiatın pek nadir yetiştirdiği zevattandır. Zamanında her cihetle bînazîr addolunurdu. Şi'riyâtta, edebiyatta, siyasiyatta birincilik şerefini irtihaline kadar muhafaza etmiştir. (...) Şairlikçe Ebus-suud'a hatta Ibn-i Kemal'e faik olduğundan tereddüt edilmemek lazım gelir. Bu babda, Devlet-i Osmaniye'de gelen meşâyihü'l-lslâmın cümlesine tercih olunabilir."¹

Evet. Eski şiirimizin pek çok üstadları arasında yine pek çok şeyhülislam da vardır ve Yahya bize göre de onların en başarılı ve en farklı olanıdır. Şeyhülislamdır, ama neredeyse dinî içerikli şiir yazmamıştır. Belki gazel nazım şeklinde gösterdiği başarıyı gölgeler diye fazla kaside de kaleme almamıştır. Divânını karıştıranlar müteferrik tarih kıt'aları, beyitler ve gazellerinden gayri yalnızca 9 beyitlik bir na't, kaside, bir tahmis ve ilginçtir bir de sâkinâme ile karşılaşılır. Sanatı ile mesleğini daima ayrı tutan bu müftünün sâkinâmesi kadar şiirlerindeki rind eda da ön plandadır. Yetişme tarzı itibariyle içinde yaşadığı devrin bütün şuh meclislerinde, şiir sohbetlerinde bulunduğu, mehtap alemlerine, sürgün avlarına katıldığı tarihî kaynaklarda yazılıdır. Osmanlı İmparatorlu-ğu'nun hem parlak hem de karanlık devirlerini gördüğü, hayatını daima dünyanın geçiciliği gerçeğinden ilham alarak yaşadığı söylenebilir. Bir yanda imar faaliyetleriyle şehrin güzelleştiği ve mesirelerin cazibe kazandığı bir şehir; diğer yanda -gözyaşları arasında cenaze namazını da kıldırıldığı- Genç Osman faciasıyla ortalığa çöken kasvetli hava; bir devirde şiirin ve ilmin merkezinde anılan adı, diğer zamanda ayaklanan yeniçerilerin henüz çocuk sayılan IV. Murad'dan istedikleri 12 kellenin başında zikredilen ismi. Hülâsatü'l-Eser'de anlatıldığına göre "Zorbalar Yahya Efendi'yi katletmek tasavvurunda bulunduklarından divâna gelmesi için padişahın ağzından adam gönderdiler. Yolda Anadolu kazaskeri Çeş-mî Mehmed Efendi'yi görünce Yahya Efendi zannıyla tevkif

¹ Naci'den naklen bk. Rekin Ertem, Şeyhülislam Yahya Divanı, Ankara 1995, S.XLII

j- kudemânın kırk atlısı

eylediler ve o olmadığı anlaşılmıca bıraktılar. Mehmed Efendi de Yahya Efendi'ye ana yoldan gelmemesi için haber gönderdi. Efendi ara yoldan geldi. Padişah Efendi'yi görünce davetin kuvvete müstenid olduğunu anladı, adam gönderip saraya aldırıldı. Asker, Hafız Paşa'yı kati ve Recep Paşa'yı sadarete nasbettiler. Ahizade'yi müfti yaptılar. Fitne sükûn buldu. Padişah Yahya Efendi'ye iltifat etti ve

- Bunlar seni azlettiler ama ben etmiyorum. Çiftliğine git, bize dua ile meşgul ol. Padişahının padişah olduğu vakit sen de kemâkân müfti olursun, dedi."² Gerçekten de IV Murad bilahare tahtın dirayetli bir hâkimi olunca bu sözünü tutmuş ve Yahya'yı şeyhülislamlığa getirmiştir, işte ilmî ve siyasi hayatı devamlı iniş-çıkışlar içinde dalgalanan ve bazen, İhvân-ı zamandan seni Yahya bir anar yok Nâz eyleyecek âdeme ahhâb mı kaldı diyecek kadar şikayetler ile iç dünyasına kapanırken başka bir vakit, Mescidde riyâ-pîşeler etsin ko riyâyı Meyhaneye gel ki ne riya var ne mürâyî çağrısına sığınacak kadar rindane ve şûhane bir ömrün peşindedir. Üstelik kendisinden bu tür beyitler duyuldukça küfürle itham edilip derhal şeyhülislamlık makamından azledilmesi gerektiğine dair kıyamlar da olup dururken.

Özellikle I. Ahmed devrinden sonra istanbul'un en acı ve en facialı vak'alarma şahid oldu. Ancak yine de Türk sanatının dikkatli ve millî nazarlarla günbegün yükseldiği o devrin söz ustaları arasında aşkı ve aşka bakan yüzüyle Osmanlı irfanı ve hikmetini terennümden vazgeçmedi:

Sâkiyâ mey sun ki aşk-ı yârdan bî-tâkatim Evveli âsân göründü, âhiri amma ne güç

² bk. Muhammed Muhibbi, Hülâsatü'l-Eser, c.IV, s.468

yahut,

Ders-i aşkın müşkilin Yahya nice haileylesin Söyleyenler kendisin bilmez, bilenler söylemez

derken onu bir âşık mı; yoksa bir hakîm mi görmek gerektiğine doğrusu insan karar veremez, içkiyi içmese de şiirlerinde sık sık istimal eden, tütünün haram olmadığına ilk defa fetva veren, dünyanın zevk ü safasıyla şâd u hurrem olmayı fırsat bilen, devrin şairleri ile sık sık müşaare (şiirleşme, şiir düellosu) edip nükteler yağdıran Yahya Efendi, bugün bize sanki kazara şeyhülislam olmuş gibi görünürse de o makamı alnının akı, bileğinin hakkıyla kazanmış ve "Şerefü'l-me-kân bi'l-mekîn (Bir makamın şerefi, o makamda oturan kişiden gelir)" meselini yad ettirmiş bir alimdir. Nitekim Şeyhî Mehmed Efendi onun ilminden, ahlâkından, faziletinden ve sanatından bahsederken, onu zamanının Fahreddin-i Râ-zî'si olarak görür ve varlığını ülke için bir rahmet telakki ederek ilmî müktesebatı için mantık, tefsir, beyan, âdâb ve kelâm hususunda asrının yegânesi olduğunu söyler:

Edîb-i Fahr-i Râzî-menkabet Yahya Efendi kim Vücudu âyet-i kübrâ-yı rahmettir
enam üzre Beyanında kalem mevkûf-ı tahfir-i Havâşî'dir Beyân u mantık u tefsir ü
âdâb u kelâm üzre

Hele Âlemde Bir Âdem Yoğ İmiş

Onu tanımlayabilecek çok çeşitli cümleler bulunabilir. Sözgelimi "Klasik Türk şiirinin en usta kaside-gûsu (kaside söyleyen)" dediğimizde onu anlatmış oluruz. Yahut "Övmenin, övünmenin ve sövmenin ustası" denilse, "Sihâm-ı Kaza (kaza okları) ile vurulup can veren yiğit"ten bahsedilse, "mübalağa" adı anılsa hep onu hatırlar, kulaklarımıza Nedim'in "Nef'î vâdi-i kasâidde sühan-perdâzdır" dediği türden mısralarının dolageldiğini vehmederiz.

İki mahlasla yazmıştır. Nef'î ve Darî. Bunlardan birincisi "faydaya müteallik, faydalı"; diğeri de tam zıddı olacak şekilde "zarara ilişkin, zararlı" anlamına gelir. Tecelliye bakınız ki onun ömrü de bu iki mahlasın merkez dairesinden bir kadem taşra çıkamamış, kâh zarar ve ziyan, kâh fayda ve menfaat etrafında çizginip durmuş; hatta en sonunda da bizzat kendisine zarar vermiştir.

Yaşadığı asırda sözün sahibidir. XVII. asrın ilk yıllarından itibaren dört padişah (I. Ahmed, I. Mustafa, II. Osman ve IV Murad) devrinde icra-yı san'at eylemiş, özellikle kasideleriyle

iskender pala -| 99

bize çağını tanımlamıştır. Türkçe divânında yer alan 59 adet kasidesi layıkıyla incelse, şüphesiz o asır sosyolojisi hakkında hazine değerinde bilgiler elde edilir. Övgülerinde o kadar başarılıdır ki mısraları arasına sinmiş mübalağalar da insana muhteşem görünür. Ölçüyü kaçırmış olduğu zamanlarda bile onun şiirlerinden hakikat sağanakları fışkırır. Bir iltifat görme kaygusundadır aslında. Bütün söyledikleri, bütün iltifatları, tarihin sayfasına kenar süsü olmak içindir. Hele kendisi de kuvvetli bir şair olan IV Murad'ın, ihtişama düşkün mizacına kasideleriyle verdiği cila, kenara atılır cinsten değildir. Bu bakımdan birbirlerine pek yakıştıklarını düşünürüm hep. Yani bir dereceye kadar marifet ile iltifatın da buluşması. Nitekim söyler:

İltifat et sühan erbabına kim anlardur Medh-i şâhân-ı cihânâna veren unvanı
Kim bilirdi şuarâ olmasa ger sâbıkda Dehre devletle gelüp yine giden sultânı
Haşre dek âb-ı hayât-ı sühan-ı Bâkî'dür Andırup zinde kılan nâm-ı Süleyman Hân'ı
Söz erbabına iltifat buyur ki, cihan hakimlerinin medhini yaparak onları ölümsüz kılanlar, onlardır. Eğer şairler olmasa idi, evvel zamanlarda dünyada devletle hüküm sürüp öylece giden sultanları şimdi kim bilirdi? Bak, Kanuni Sultan Süleyman Han'ın adını, ta kıyamete kadar andırıp yaşatacak olan da Baki'nin dizelerinden fışkıran ab-ı hayat değil midir?

Övgü konusunda ne derece başarılı olduğunun farkındadır ve tabiidir ki övünür. Medhiyeleri (övgüleri) kadar fahriyeleri (övünmeleri) de erişilmezdir. Hele bu övmeye bir rakip çıkan; övünmeye bir itirazı olan bulunsun; işte o anda hiciv (sövgü) hazırdır.

Hicivleri, yalnızca kendi düşmanlarına karşı değil, zamanının bütün fikir özürülülerine karşı bir balyemez güllesinin gümbürtüsüyle hamle yapar. Çağının devletlülâri başta

100 [- kudemânın kırk atlısı

olmak üzere bütün insanları Nef î adı anıldıkça övgüsüne mazhar olmayı ne kadar ummuşlarsa; sövgüsünden de emin olmayı o kadar istemişlerdir. Kendi zamanında medya diye bir şey olsa idi, şüphesiz medyanın yegâne patronu o olurdu. Zira kimin adını ansa gerek iyi, gerek kötü, şöhrete kavuştururdu. Sövdükleri insan içine çıkamaz; övdükleri devlete ererdi. Birini göklere çıkarır; diğerini yerin dibine sokardı. II. Osman'a aferin çekecek kadar kendisinden emin övgülere girişir,

Aferin ey rûzigârın şehsüvâr-ı saf deri Arşa as simden geril tîğ-ı süreyya-cevheri

babasını hicvedecek kadar amansız davranırdı. Hatta

Saadet ile nedim olalı peder, hâna

Ne mercimek görür oldu gözüm ne tarhana

diye başladığı bir hicviyede hiç çekinmeden "Peder değil bu bela-yı siyahtır başıma" deyiverirdi.

Nef 1, Türk edebiyatına şeref veren kudemâdandır. Şiir diline getirdiği zengin dış musikî, asırlar boyu kulaklarda akisler bırakarak sonunda Türk'ün ses sanatına dönüşür. "Tuti-i mûcize-gûyem ne desem lâf değil" derken beyne's-semâ ve's-semek (yerden göğe kadar) haklıdır. Onun her sözü bir değer ifade eder ve asla alelade laf gibi görülmemelidir.

Biyografik kaynakların bildirdiğine göre adı Ömer'dir. 1572 sıralarında Erzurum Hasankale'de doğmuştur. Çocukluğunda iyi bir tahsil aldığı ve İran şiir kültürü ile tanıştığı muhakkaktır. Babası Mehmed Bey, Mirza Ali Paşa'nın oğlu olup Ömer henüz çocuk yaşta iken gidip Kırım Hanı Canı-bek Giray'ın hizmetine girince ona da kendi göbeğini kesmek düşecektir. Sonra ver elini istanbul!.. Otuz yıl süren iskender pala -j 101

hızlı bir ömür ve Türk şiirine yeni bir çehre!.. Sebk-i Hin-dî'nin edebiyat

muhitlerinde hararetli temsilcilerinin olduğu bir dönem ve söz mülkünün

sultanlığını âdeta bir kılıç hakkı olarak ele geçişi. Padişah meclislerinde

zemin ve zamana uygun sihirli kasideleriyle el üstünde tutulduğu çağlar:

Esdi nesîm-i nevbahar açıldı güller subh-dem Açsın bizim de gönlümüz sakî meded sun câm-ı cem

Küçük memuriyetlerde büyük itibar görmektedir. Devlet kademelerinde herkes,

"Aman diline düşmeyelim." diye hata yapmaktan kaçınır olmuşlardır. Sultan

Murad'ın en zevkle okuduğu, hatta emirle birilerini hicvettirdiği ve her şiirine caizeleri bolca ihsan ettiği bir dönem. Ama talih, şair için bu kadar müsaîd olmayacaktır.

Haziran'ın sonları olmasına rağmen 1630 yılında istanbul semalarını neredeyse

yere yığiverecek bir yağmur boşanır. Bu sırada Sultan Murad, babasının

Beşiktaş'ta yaptırdığı köşkte, bilinmez kaçınıcı defadır, Sihâm-ı Kazâ'yı okuyor

ve keyifle kakhahalar atıyordu. Birden yanibaşında şiddetli bir alevlenme ve

gürültü koptu. Bir yıldırımdı bu. Elini uzatsa yakalayiverecek kadar yakınına

düşmüştü. Sultan ilk defa korkudan titredi ve bunu ilahî bir ikaz olarak

anlayarak elindeki kitabı oracıkta paramparça ediverdi. Birkaç saat sonra da

huzurda Sihâm-ı Kaza şairi Nef'î'ye ahid verdiriyordu:

- Bak a şair! Zinhar bir dahi hicivle, küfürle uğraşmaya-sın. Böylece biline ve uyula!

Nef'î, söz verir. Bu kolaydır, ama zor olan, artık padişahın sayesini kaybetmiş

olmasıdır. Üstelik onca yıl söylediği hicivlerin de kendisine dosttan ziyade

düşman kazandırdığı böyle bir zamanda, işte vaktin şairlerinden biri, ;-

Gökten nazire indi Sihâm-ı Kazâ'sına Nef t diliyle uğradı Hakk'ın belasına

diyerek bunu cümle aleme yayıyordu.

102 :- kudemânın kırk atlısı

Velhasıl Nef î için artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktır. Nitekim verdiği

söze, ettiği tevbeyle rağmen gizli gizli, haksızlıklara cevap vermekten,

çevresindeki nasezâ insanları yermekten geri durmayacaktır. Şimdi vicdanı bir

yandan, pervasız ve amansız kalemi öte yandan âdeta ona "Niçin sustun?" diye

hesap soruyorlardı. Nihayet bir gün, bilahare kubbe veziri olan Bayram Paşa'yı

da hicvetmekten kendini alamadı ve olan oldu. Vezir hünkâra şikayet etti, hünkâr

daha evvelki sözü ve tecrübeyi hatırlayarak şeyhülislama havale eyledi ve o da

fetvayı yazmakta tereddüt göstermedi. Ef-rencî 1635 yılının 27 Ocak günü sarayın

odunluğuna götürülürken ağzından çıkan son mısralar, belki de hayatının en güzel şiiri olmaya hak kazanacak şu kıt'ada bulundu:

Ey dil hele âlemde bir âdem yoğ imiş Var ise de ehl-i dile mahrem yoğ imiş Gam çekme hakikatte eğer arif isen Farz eyle ki el'an yine âlem yoğ imiş Mustafa'ların Hikâyesi

"Alem" kelimesinin (a harfi kısa okunur) anlamları içerisinde en bilineni "sancak, bayrak"tır. Alemdar, bayrak taşıyan kişiye denir.

Osmanlı döneminde alemdarlık bir memuriyet ve rütbenin adıydı. Saltanat sancaklarını taşıyan alemdarlara Alem-darân-ı Hassa denilmiştir. Bunlar mîrialeme bağlı olarak hizmet görürler, gerek savaşta, gerekse barışta sancak-ı şerif ve diğer sancakları muhafaza ile protokol usulüne uygun olarak taşırılmış. Alemdarların sancak ve bayrağın asaletine uygun olarak babayiğit, güçlü kuvvetli âdem ejderhaları ve insan güzellerinden seçildiklerini tarihler yazarlar. Keza Yeniçeri ocağının muhtelif bayrakları ile orta alemlerini taşıyanların da aynı minval üzere nevcivan yiğitlerinden seçildiği bir vakıdır. Alemdar ismiyle, tarihimizde bir paşa, bir ihtilal, bir destan ve bir gemi vardır. Gemi, 1921 kışında, bulutların arasından Boğaz sularını ısıtan mehtabın yakamozları arasında,

104 !- kudemânın kırk atlısı

Beşiktaş önlerinde arap alayı demirli bulunan işgal dretnotlarının şehre çevrilmiş namluları arasından süzülerek Anadolu'daki Millî Mücadele'ye katılmak için gizlice kaçıp Karadeniz'de bir destan yazar ki hikâyesi değme Amerikan filmlerine taş çıkartacak bir senaryo olur.

Diğer alemdarların üçü birbiriyle bağlantılı olarak tarihimizin ayrı bir sayfasını oluşturur ki içinde aşk, ihanet, kahramanlık, kalleşlik, siyaset, politika, cinayet vs. yanyana bulunur. 1808 yılının 15 Kasımını takib eden üç günden bahsedeceğiz.

Sultan III. Mustafa'nın, memleketin durumu için gayet samimi, açık ve acı bir dille,

Yıkılıptır bu cihan sanma ki bizde düzele Devleti, çerh-i denî kamu mübtezele Şimdi ebvâb-ı saadette gezen hep hezele işimiz kaldı heman merhamet-i Lem-Yezel'e!

şeklinde itirafta bulunmasının üzerinden yaklaşık çeyrek asır geçmiştir. O zaman 22 yaşında bir şehzade olan Selim, şimdi Osmanlı tahtında oturmaktadır. Ne var ki saltanatının büyük bölümünde kara cehalet, çevresini ekseriya sefil bir muhit ile örecektir, hakikat semtine hiç uğramayacak; samimiyet yakınına hiç sokulamayacaktır.

1807 yılının takvimleri zamanı elerken sanatkâr ruhlu Se-lim'in kurduğu Nizam-ı Cedid, yukarıda bahsi geçen o hezele güruhu tarafından 'istememezlik' nidaları ile sahneden zorla kaldırılıyordu. Kabakçı Mustafa namında baldırı çıplak bir sergerde, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılacağı şayiası üzerine 29 Mayıs 1807 tarihinde Büyükdere Çayırı'ndan 600 ayakdaşı ile istanbul'a yürüyüp de Ortaköy'de 900 kişi olduklarında, Sultan'ın buna karşı koymasını önleyen yegâne âmil, yine çevresini saran o ferasetsizlik ve kandırmaca idi. Levent Çiftli-ği'nde padişahın bir parmak şıklatmasını bekleyen Nizam-ı Cedit askeri, aslında tükrüğüyle boğabilecek bu yürüyüş seyrirci kalmış ve bunun bedelini 3 Haziran günü aşağılanarak dağıtılmakla ödemiştir. III. Selim tahttan indirilmiş, yerine iskender pala -j 105

IV. Mustafa padişah ilan olunmuştu. Hasodalı Cennetgülü Mustafa Ağa'nın yeni padişahı tebriğe gittiği bu sırada tarihler yeni bir şöhreti tanıyacaktı: Alemdar Mustafa Paşa.

Vaktiyle Rusçuk Ayanı Mustafa Ağa'nın bayraktarlığını yaptığı için Alemdar lakabıyla anılan Tuna Seraskeri Mustafa Paşa, Sultan III. Selim'i tekrar tahta geçirmek için ordusuyla istanbul'a doğru yürüyordu. Henüz kendisi Çorlu'da iken adamlarından Uzun Hasan Hacı Ağa ile oğlu Mustafa Ağa'yı Kabakçı Mustafa'yı öldürmek üzere Rumeli Kava-ğı'ndaki kalesine gönderip Kabakçı zifaf gecesinde iken onu ve ayakdaşları Oflu Mustafa ile Pazarlı Mustafa'yı bertaraf etmekle istanbul'a yürüyüşünü padişaha ve sadrazam Çelebi Mustafa Paşa'ya bildirmiş oluyordu. Ne var ki saray baskını ile gerçekleştirmek istediği hükümet darbesinde III. Selim sarayda şehid edilecek ve taht, henüz pek genç olan II. Mah-mud'un payına düşecektir.

Alemdar Mustafa Paşa, Sultan II. Mahmud'un ilk veziri olarak ancak 3 ay 18 gün mevkiini koruyabilecek; birdenbire yükseldiği bu makamın ne olduğunu öğrenemeden bir kadir gecesinde Babıali'deki konağına baskın düzenlenecektir (15-16 Kasım 1808). Tarihlerimiz bu isyanı Alemdar Vak'ası olarak kaydederler.

Elindeki kuvvet, silah ve askeri liyakat bakımından bütün yeniçerileri tepeleyebilecek iktidara sahip iken tecrübesizliği ve çevresini saran ihanet ağı yüzünden ve biraz da gururuna yenilerek başını veren Alemdar Mustafa Paşa o günlerde iktidar sarhoşluğu ile silahı bir yana bırakmış bulunuyordu. Ne var ki eskiler,

Hazır ol cenge eğer ister isen sulh u salâhı

buyurmuşlardır. Nizam-ı Cedid yerine, Fransız askerî teşkilatını örnek alan Sekban-ı Cedid'i kurmuş olması ve askerlikle ilgileri kalmadığı halde deftere kayıtlı yeniçerilerin kaydını sildirmesi, esame satışını yasaklaması, yeniçeri subaylarının gedik tabir olunan arpalıklarını engellemesi, onları

106 [- kudemânın kırk atlısı

içten içe dış bilemeye itiyordu. Bu arada ulema, saygınlıklarının azaldığından şikayetçi idiler. Bizzat Padişah da tahta çıkışının diyeti olarak imzaladığı Sened-i İttifak sebebiyle paşadan hoşnud değildi. Mühürü aldığı günlerde yanında olan ayanlar ise dönüp memleketlerine gitmişlerdi. Daha da kötüsü o günlerde Alemdar Mustafa Paşa'nın kalb gözünü kör eden Kamertab isimli fettan bir cariye edindiği biliniyordu. Bu günlerdeydi ki Alemdar ismiyle anılan 30 kıt'alık destan da yazılmaya başlandı:

Fransız kafiri tuttu bu işi Ali Efendi'dir fitnenin başı Cihanda gelmemiş bunun bir eşi Görün gaziler der Yeniçeri

Mustafa Paşa fermanlar yazar Defterdar Efendi tedbirin düzer Ocaklı kulları hilesin sezer Yürün keleşlerim der Yeniçeri

Destanda da söylendiği gibi fırsat kollayarak tedbir düzen Yeniçeri, kadir gecesinde buna bir bahane buldu. O gece sarayda iftar eden Mustafa Paşa Babıali'deki konağına dönerken kendisine yol açmak isteyen çavuşlar halkı dağıtırken zor kullanmışlar ve dövmüşlerdi. Yeniçeri sokaklara döküldü. Yeniçeri Ağası Mustafa Ağa bir taşkınlığa sebebiyet verilmemesini emretmişse de bir kere kılıç kından sıyrılmıştı ve önce onu kesti. Destan şöyle anlatıyor:

Geldi Rumeli'den nice bin çıtak Islâmbol içinde kanlar akacak Kadir gecesinde yediler bıçak Kesin kelleleri der Yeniçeri

Açıldı bayrakları yürüdü asker Hacı Bektaş ocağı kahraman besler Nizam-ı cedid'ler bir satır ister Urun arslanlarım der Yeniçeri

iskender pala -j 107

Babıali'de Alemdar'ın kuşatıldığı sırada haber saraya ulaştı. II. Mahmud, vaktiyle IV Mustafa'nın aynı şartlar altında III. Selim'e reva gördüğü akıbeti onun için hazırladı ve ihtilalin kıvılcımı büyümeye başladığı esnada boğdurulmasına ferman çıkardı. Öte yanda Alemdar Mustafa Paşa, çaresizlik içinde konağına kapandı ise de çok dayanamadı ve kapısı kırılıp da ilk yeniçeri içeri girdiği esnada konağında depoladığı cephaneyi ateşe verip 200 kadar hezele ile birlikte can kuşunu uçurdu.

Ertesi gün Yeniçeriler Ayasofya'nın minarelerinden sarayın içini kurşun yağmuruna tuttular ve bütün istediklerini birer birer aldılar. Sekban-ı Cedid tarihine karıştı. Pek çok kelle yerlere döküldü. Bu ihtilal, Yeniçeri'nin istediğini yaptırdığı son ihtilal oldu.

Bu hikâye Kabakçı Mustafa'nın Etmejdânı divânında Nizam-ı Cedid aleyhine dilekçe veren Hammalbaşî Kürt Mustafa, Dellak Samurkaş Mustafa, Fahîşe Bindallı Mustafa kızı ile yavuklusu kalyoncu neferi Tersane Tazısı Benli Mustafa, Çorapçı Mustafa Beşe ile acemioğlanı Kız Mustafa'dan itibaren bir adaşlar hikâyesidir ki tarihin hiçbir devrinde aynı ismi taşıyan bu kadar insanın bir hadise etrafında dost yahut düşman oldukları görülmemiştir sanırız. Alemdar Mustafa Vak'ası'nın akıl hocası Hammaloğlu Mustafa Efendi, fitne körükçüsü Yeniçeri Kazancı Mustafa, tahrikçisi de Kahveci Mustafa Ağa'dır. Daha saymaya ne hacet!...

Alemdar'ın enkaz altından çıkarılan yanmış cesedi Sultanahmet'teki ünlü Şecer-i Vakvak'ın dallarında üç gün sallandırılıp teşhir edildi ve sonra Yedikule'de bir kuyuya atıldı. Sultan II. Mahmud Yeniçeri Ocağı'nı kaldırdıca onu da hatırladı ve kemiklerini kuyudan çıkartıp Yedikule'ye gömdürdü. Ölümünden tam bir asır

sonra da Meşrutiyet'i ilan edenler, bu kemikleri Gülhane parkının karşısındaki Zeynep Sultan Camii haziyesine taşıdılar. Allah hakkında hayrı takdir eylesin. Halep Kumaşı

"Klasik şiirimizde, kendisinden sonra gelen şairlere en yoğun biçimde tesir etmiş sanatkâr kimdir?" diye bir soru sorulsa, biz hiç şüphesiz cevap hanesine Nabî'nin adını yazardık. Gerçi ondan evvel Fuzulî, Bakî, Yahya, Nef'î gibi üstadlar yetişmiş, daha sonra da Nedîm ve Galib gibi sanatkârlar yaşamıştır ama o bütün bunların arasında deha mesabesinde bir sistem kurucudur. Bir defa öncekiler eski şiirin genel çerçevesi içinde klasikleşmiş sanat adamlarıdır. Gayeleri sanattan ibarettir ve birer ekol sahibi olarak da hepsinin takipçileri vardır. Fuzulî'nin lirizmi, Bakî ve Yahya'nın rin-dane edası, Nef'î'nin hamasî sadası, Nedîm'in şûhane terennümü ve Galib'in tasavvufî neşvesi hep bu sanat endişesinin arka planında temsil gücüne kavuşurlar. Bu belirgin yönleriyle elbette pek çok şair tarafından taklid edilmişler ve edebiyatımıza yön vermişlerdir ama yine tekrar ediyoruz, hiçbirisi muakkib ve peyrevleri üzerinde Nabî kadar tesirli olamamışlardır.

iskender pala -! 109

Nabî, bir sanat adamı olmakla birlikte bir sistem koyucudur. Yaşadığı çağ itibariyle diğerlerinden farklı bir havayı teneffüs etmiş ve sanatı gaye edinmekten öte vasıta edinmeye gayret göstermiştir. Bu idealinde onun başarısını gölgeleyen her şey, klasik şiirin kendi sisteminden kaynaklanmaktadır. Yani o, dışına taşamayacağı bir çerçeve içerisinde ibda kabiliyetini sonuna kadar kullanmasına rağmen klasik tarzın bütün handikaplarında bir parça güç kaybetmeye mahkumdur. En azından,

Ey şi'r meyânında satan lafz-ı garibi Dîvân-ı gazel nüsha-l kâmûs değildir (Ey şiirleri arasında duyulmadık kelimeler satan malumatfuruş! Gazellerle dolu bir divân asla lügat kitabı değildir.) derken yine kendisi pek çok şiirinde pek çok yakası açılmadık kelimeler, işitilmedik terkipler kullanmak zorunda kalır. Divânı karıştırıldığında hikemî-didaktik söyleyişleri nisbetinde lirik, şûhane, rindane beyitlerine de rastlanacaktır. Ancak bunlar, diğer üstad şairler mertebesinde tekrarlanan sözler iken hi-kemiyata dair sözleri, Türk şiirinin semalarında ilk defa gür bir şada olarak çınlayacaktır. Üstelik de toplumun, bu tür telkinlere en fazla ihtiyacı olduğu bir dönemde. Yani talebin arttığı bir pazara şairin kıymetli metalar sunduğu bir çağda.

Bunun içindir ki onun,

Hlkm̃et-âm̃iz gerektir eş'âr Ki meali ola irşada medar

(Şiir, hikmetle dolu gerektir ki onu okuyanları irşad edebilsin.) sözleri, hiçbir üstad şaire nasib olmayacak derecede nitelikli ve nicelikli söz ustası tarafından taklid ve tatbik edilmiş, onun açtığı bu yoldan yürümek isteyenlerin sayısı müteakip asırlarda daima artış göstermiştir. Gerçi bunun bir sebebi de Nabî'nin çağından itibaren insanımızın daima irşada ihtiyaç duyması ve asla belini doğrultamamasıdır; ancak onun bu babdaki başarısı da asla inkar edilemez. Mamafih daha

110 \- kudemânın kırk atlısı

evveliden de tarihin kötümserlik dönemleri olmuş ve hale uygun hikmet dolu beyitler söze dökülmüşse de söz sahibinin sanattaki yeterliliği onu bir ekol haline getirmeye, hatta pek az mısralar dışında hayat-ı cavidaniye kavuşturmaya yetmemiştir. Daha da önemlisi, Nabî bu meydana fikir ve söz bakımından güçlü bir temsil kabiliyetiyle atılmıştır ki peyk ve peyrevleri de o derece cezbe tutulup kendilerini bu davaya adanmışlardır. Üstelik onun bu meydana Halep'ten kattığı ses ta İstanbul'da makes bulmakta, payitahtın göbeğindeki sanat çevrelerinin zirvelerini yönlendirmektedir.

Peki kimdir bu peykler ve peyrevler? Bunlar daha kendi çağında,

Kumaş-ı nev-zuhûr-ı ma'rifette şimdilik Sabit Bulunmazsa Halep damgası İstanbul'da rağbet yok

(Ey Sabit! Şimdilerde, marifetin yeni icad edilen kumaşı üzerinde Halep damgası bulunmazsa rağbet edilmiyor) diyerek onu tebci eden Sâbit'ten başlayarak, Sözüm odun gibi olsun, hakikat olsun tek

diyen Mehmed Akif'e kadar uzanan çizginin sanatkârlarıdır ve her birerleri toplumu derinden etkileyecek bir mevki ve sanatın adamlarıdır. İsmen sayacak olursak, Ramî Mehmed Paşa, Seyyid Vehbî, Koca Ragıp Paşa, Arpaeminizade Samî,

Çelebizade Asım, Antakyalı Münif, Diyarbekirli Hamî, Haşmet, Fıtnat Hanım, Sünbülzade Vehbî, Ziya Paşa, Şinasî, Fe-rid Kam vb. ilk akla gelebilecek isimlerdir. Bunlardan Koca Ragıp Paşa gerçekten de üstadı kadar başarılı olabilmış na-dire-i fıtrattandır. Nitekim ona bağlılığını: Demsâz-ı tarab oldu Ruhâvî bize Râgıb Dil-beste-i zincîr-i ser-i zülf-i Ruhâ'yız (Ey Ragıp! Ruhavî makamı bize neşve veren bir musikî oldu. Çünkü biz, Urfa(lı)'nın zülfü ucunda oluşan zincire gönül bağlamışlardanız) diyerek itiraf edecektir.

f

iskender pala -j 111

Şair Raşid, bir beytinde şöyle der:

İttihâd edemem üstâd-ı sunanla Râşid Hazret-i Nabî-i sencîde-edâdan gayrı (Ey Raşid! Nabî hazretlerinden gayrisi ile aynı yolda olmam mümkün değil. Zira ölçülü ve tartılı sözün yegâne üstadı odur.) Anlaşılan şair, "hazret-i Nabî" tesmiye edecek kadar ona bağlıdır. Ancak bu iddiasında ona şerik olanlar da yok değildir, işte Seyyid Vehbî'den bir beyit: Vehbî nazında Nabî'ye hayrû'l-halef benim trs ile girdi zabtîma mülk-i sühân-veri

(Ey Vehbi! Şiirde Nabî'nin en hayırlı mirasçısı benim. Çünkü onun düzgün konuşma mülkü, irsiyet yoluyla yalnızca bana miras kaldı.)

Şânizade Atâ, Nabî'nin şöhreti ve üstad kişiliği karşısında saygıyla eğilerek âdeta arz-ı bendegânî izhar eder ve kıymetinin bilinmeyişiine hayıflanır:

Şimdi bilmezler Ata kadrımız ebnâ-yı zaman Asrımızda n'ola Nabî kadar üstad olsak

Nabî, açtığı yolda ayak izleri hiç silinmeyen şairdir. Daha sonra o yolda yürüyenler kadar o yola bir kez bakanlar da bu güçlü şiirden saygıyla söz ederler, işte ona nazire yazmak ar-zusundaki iki şairin, ona nazire yazmanın ne kadar güç olduğuna dair yorumları:

Neş'etâ Nabî'ye tanzîr desem kim dinler

Ne kadar mûcize-güyem der isem kim inanır

(Ey Neş'et! Nabî'ye nazire söylesem kim dinler. Onu nazire olarak mucize bile söylüyorum desem, kimseyi inandıra-mam.)

Hazret-i Nabî'ye tanzîre gelince Es'ad Hâme eş'ârda her vadiyi serkeş dolandır 112 | - kudemânın kırk atlısı

(Ey Es'ad! Nabî'ye nazire söylemek söz konusu olunca kalemim, şiirin her vadisini kendinden geçerek dolandır).

Nabî, yıllar yılı Halep'ten İstanbul şairlerini yönlendiren "pîr" olarak 1710 yılında Baltacı Mehmed Paşa'nın sadarete gelmesi üzerine onun tarafından İstanbul'a getirilir. Bu geliş Türk şiirine hikemî bir çehre kazandıracak olan mücadelenin son hamlesi gibidir ve şairlerce âdeta ayakta alkışlanır. Hemen pek çoğu onun gelişine teşrifîyeler, hoşamediler yazarlar, işte Arpaeminizade Sami'nin ifadesi:

Sâmîbunev-kumâşsezâferş-ipâyola K'itdi o şâhbender-i taht-ı hüner zuhur

(Ey Sami! Hüner tahtının şebbenderi olan Nabî görüldüğü vakit, benim bu taze şiir kumaşım, onun ayaklan altına se-rilirse revadır.)

Burada şair kendi gazelini Nabî'nin, ancak ayakları altına serilecek bir kumaş olarak görüyor. Zira karşısındaki gerçek bir Halep kumaşıdır. Tıpkı Sabit'in dediği gibi:

Yükletip taze kumâş-ı Haleb-i ma'nâyı Geldi İstanbul'a şebbender-i taht-ı irfan (Bilgelik tahtının şebbenderi, taze mânâların Halep kumaşını yükletip İstanbul'a geldi.).

Şebbender kelimesi bugün konsolos mânâsına kullanılıyor ise de eskiden bu mânâsına ilaveten hem siyaset hem de ticaretle meşgul olan tacirleri de anlatmış olurdu.

Kumaşlar dokundukları yöreye nisbetle adlandırılır (Musul kumaşı, Gürün şalı, Şile bezi, Nazilli basması vb.). Zamanla aynı kumaş başka bir bölgede üretilirse adı değişmez ve yine üretildiği şehrin adıyla anılır. Nabî'nin mısraları da peyrevlerinin dediği gibi gerçek birer Halep kumaşıdır ve asırlar boyunca başka sanat merkezlerinde üretilmiş olmakla özelliği değişmemiş, bilakis şöhreti artmıştır.

P^'

Kenarın Nazik Dilberi

Şair Sâbit'in,

Kaldırım taşları altında birer şair var

mısraını söylediği yıllarda idi. Murekkep yalamış pek çok Osmanlı ya şiir; yahut nesir vadisinde mutlaka eser vermeye gayret ediyordu. Şairlik asrın bir geleneği, belki zarafetin bir şartı gibiydi. Bu asrın müellefatı, diğer Osmanlı asırlarına nazaran fevkalade ziyadeleşmişti. O asır, Nedim'in, Şeyh Galib'in yetiştiği asırdı ve tezkireler, 200'den ziyade şairin adını bu asra yazmışlardı. Şiir, hiçbir devirde olmadığı kadar mahallî ve yerli olmuş, dilde sanat kaygısı kalmamış, artık sıradan insanlar bile bir gazeli, bir kasideyi, yazılı bir sanat eserini anlayıp zevkine varır olmuşlardı.

O yıllarda bir şair yetişip manzum ve mensur sekiz adet eser yazmıştı. Güldeste-i Riyâz-ı irfan ve Nuhbetü'l-Âsâr adlı iki biyografi kitabı, Gül-i Sad-berg adlı bir yüz hadis derlemesi, Sergüzeştname adlı bir manzum seyahat eseri,

114 j- kudemânın kırk atlısı

Bursa'ya dair bir Şehrengiz, Divân, yedi adet na'tdan oluşan Seb'a-i Seyyare ve nihayet fıkıh, edebiyat ve teracim mecmuası olan Genc-i Şayegân. Bunlardan son üç adedi halen ilim dünyasının meçhulleri arasında. Bir sanatçı için, eserinin kaybolması acı ise de en elim olanı, sanırız ömrünün bütün semeresini ihtiva eden divânın muahhar nesillere kalmamış olmasıdır. Bir insan kadar bir kültür için de kaç geceler ve gündüzlerin, kaç hicranlı ve sevinçli zamanların, kaç tarih ve medeniyet belgesi yadigârların kaybolması kadar acı ne olabilir? Ve bizim kültürümüz, böyle yüzlerce eseri sorumsuzca yitirmiş nesillerin ceremesini çekmeye mahkumdur.

Bahsettiğimiz şair Bursalı Belîğ'dir ve bir gazelinde şöyle buyurmaktadır:

Sabr müşkil âşıkâ terk-i diyar etmek de güç Künc-i târik-i feragat ihtiyar etmek de güç

Yârı تنها eylemek bigânedan asan değil Âşinâdan bî-sebep ey dil firar etmek de güç

Beynimizde rûy-ı düşmenden diirûğ eksik değil Rast geldikçe o şuha i'tizâr etmek de güç

Ser-be-ceyb-i inziva mümkün mi uşşâka Belîğ Kûy-ı yâre bî-bahane reh-güzâr etmek de güç

1 Değerli meslektaşımız Prof. Dr. Abdülkerim Abdülkadiroğlu'nun "Belîğ" isimli seçkin çalışmasında (Ankara, 1988, 120 s.) bu beyitlere şu yolda karşılıklar verilmiştir:

Âşık için sabretmek zor, ülkeyi (sevgilinin yaşadığı yeri) terkedip gitmek güç olduğu gibi her şeyi bırakıp feragatin karanlık köşesine çekilmek de güçtür. Yabancılar arasında sevgili ile yalnız kalabilmek mümkün değil. Ey gönül, tanıdıklardan sebepsiz yere kaçmak da güç.

Aramızda düşman (rakip) yüzünden yalan söz eksik olmuyor. Karşılaştıkça o şuhtan özür dilemek de güçleşti.

Ey Belîğ, âşıklar için (sevgiliden uzak durmaya katlanarak) başını bir köşeye sokmak mümkün olmadığı gibi, sevgilinin oturduğu yerden sebepsiz olarak geçmek de güçtür.

il

iskender pala -| 115

Belîğ'in asıl adı ismail, künyesi Şahin Emirzade'dir. 1668 yılında Bursa'da doğduğu için diğer üç Belîğ'den ayırdedil-sin diye kendisine Bursalı Belîğ denilmiştir. Nesli Hz. Peygamber sülalesine dayanır. Bursa'da ilim, şiir, edebiyat, tarih, arapça ve farsça tahsil etmiş, medreseden mezun olunca memleketindeki Mantıcı Camii'nin imamlığıyla iktifa ederek ömrünü okumaya ve yazmaya hasretmiştir. Elli yıl boyunca yürüttüğü bu görev kendisine aynı camide vazife alan baba ve dedesinden tevarüs etmiş olup vefatından sonra da oğlu bu görevi kırk üç yıl devam ettirmiştir. Kısa bir süre için Tokat Mahkeme Naibliği'ne giden ve Bursa-Istanbul-Ünye-Tokat hattında yaptığı bu kara ve deniz yolculuğunu Sergüzeştname adıyla ve en sonunda da, Birbuçuk ayda bu vech ile tamam Buldu hengâm-ı sefer çün encam Bir düşünbe gün idi rûz-ı necat Rûnümâ oldu seher şehir-ı Tokat diyerek kayda geçiren es-Seyyid Belîğ İsmail Efendi, bu kısa görev dışında hemen bütün ömrünü Bursa'da geçirmiş ve Güldeste-i Riyâz-ı İrfan adlı Bursa tarihi

sayılabilecek vefe-yatını yazarak âdeta şehre borcunu ödemiştir. Keza Bursa'da başka görevler de üstlenmiş, Emir Sultan imaretine geçen hizmetleri yanında tekkelerde zakirbaşılık da yapmıştır. Şair, nâsir, tarih düşürme ve musiki ilminde usta olan Belîğ, oldukça nüktedan bir kişi imiş. Rivayet olunur ki Bursa'nın Şehreküstü mahallesinde bulunan imaretin vâkıfı, eskiden beri aralarında dostluk bulunan ve pek hürmet ettiği Pars Bey'in evine gitmiş ve mimarisini pek beğendiği evin duvarına güya medhiye kabilinden şu kıt'ayı yazmışmış:

Cenneti görmek isteyen âdem Gelip işbu makamı seyretsin Kim ki etmezse görmeye
rağbet Mani olmam, cehenneme gitsin

116 | - kudemânın kırk atlısı

Yine rivayet olunur ki Bursa'da kaba ve haşın tabiatlı iki ahababı varmış. Ayı Pîrî ve Settârioğlu lakaplarıyla bilinen bu adamlardan birincisi yaşlı ve şişman, ikincisi de karayağız ve ince yapılı imiş. Bir gün bu ikisi kavgaya tutuşmuşlar. Belîğ, hale bakıp uygun kıt'ayı söylemiş:

tbnî Settârî ile Ayı Pîrî Arbede eyler iken bigâne Görüp erbab-ı dilin dedi biri
Ayıyı oynatıyor çengane

* * *

Belîğ, kutlu soydan gelmiş olmanın hazzı ve şevkiyle Gül-i Sad-berg (Yüz yapraklı gül) adlı bir hadis derlemesi de tertib etmiştir. Eserde 100 adet hadis'in Türkçe mealleri ile birer beyitlik manzum tercümeleri alt alta verilmiştir, işte o derlemeden üç hadis:

Duanın en hayırlısı günahlara tevbe etmektir. Cürmüne nadim olup kıl tekrar Oldu
çün hayr-i dua istiğfar

Ölüm (kişiye) nasihatçı olarak yeter.

İbret istersen eğer eyle nigâh Hâl-i mevtaya varıp gâh-be-gâh

Çok yiyip içmek, kalbî (manevî olarak) öldürür.

Süst ider kalbî dedi çünki Rasûl Eyleme kesret ile ekli kabul

ismail Belîğ'in (ö. 10 Nisan 1729) Bursa'nın Çatalfırın mevkiinde, bugün yerinde yeller esen Mer'a mezarlığında imiş. Dünyada kendisinden bir şahide kalmamışsa da eserleri onun iyi bir kul olduğuna şahiddir. Allah rahmet eylesin.

Ey Bülbül-i Şeyda!

Her çağın içinde, üzerine tarihin kokusu sinmiş kişiler vardır. Ne o kişiyi çağdan; ne de çağı o kişiden ayırmak mümkündür. Çağın süruru ile birlikte hüznünü de tadararak yaşayan bu tür insanların sesleri, gökkubbede asırlar boyunca çınlar durur ve ahfad, onların kültür mirası üzerinde hayat sürerek millîlik vasfı kazanırlar.

Şifremiz, "Lâle Devri" olsun. Bir ipucu olarak da "Sa'dâ-bâd" diyelim ve bir şarkısından bazı mısralar okuyarak tarihte iz bırakan sesine kulak verelim:

Gülelim, oynayalım, kâm alalım dünyadan Mâ-ı teşriîm içelim çeşme-i nev-peydâdan
Görelim âb-ı hayat aktığın ejderhadan Gidelim serv-i revanim yürü Sa'dâbâd'e

118 | - kudemânın kırk atlısı

İzn alıp cum'a namazına deyîl mâderden Bir gün uğrulayalım çerh-i sitem-
perverden Dolaşıp iskeleye doğru nihân yollardan Gidelim serv-i revanim yürü
Sa'dâbâd'e

Şimdi kimliğini yine mahfî tutarak yukarıdaki mısraları-na bir beyit ilavesiyle bu eski zaman çelebisinin hayatını istidlale çalışalım. Ona "İstanbul şairi" unvanını veren beyitlerden biri şudur:

Bu şehir-i Sitanbul ki bî-misl ü behâdur Bir sengine yek-pare Acem mülkü fedâdur
Onu hâlâ tanıyamayanlar için yukarıdaki mısralarını deşifre etmek yeterlidir sanırız:

Gülüp oynamayı kendine hayat tarzı olarak seçip yeni imar olunmuş çeşmelerin ejderha motifli lülelerinden akan, ab-ı hayata teşbih ettiği leziz suları içmek için selvi boylu güzellere yalvaran şuh bir adem. Bu öyle zevk dolu şuh bir adem ki, tatil sayılan cuma gününde sevgilisinin annesine "Cuma namazına gideceğiz" diye yalan söyleyerek izin koparıp felekten bir gün çalmak üzere gizli yollardan geçerek iskelede amade bekleyen üç çifte kayığa kapağı atmaya hayattan kâm almak olarak değerlendirir ve tabîî olarak yalvarır:

Gidelim serv-i revanim yürü Sa'dâbâd'e

Fetih gününden itibaren İstanbulluluk zevkini tatmış bir ailenin çocuğu olarak 1681 yılında doğduğunda, gerek şehir, gerekse imparatorluk, muhteşem bir mazinin

her türlü mirasını hovardaca yemekle meşgul idi. Delikanlılık yıllarının içten içe kaynayan sosyal çalkantıları ile zor zamanların acıları ona teğet geçecek ve gerek imparatorluk sınırlarında, gerekse istanbul sokaklarında dehşet hüküm sürerken o kendisini bir medresenin kuytu köşesinde Ibn Sina, Şeyh-i Ekber, Hafız ve Sadi'nin eserleri arasında bulacak ve

iskender pala -j 119

tefsirden kelâma, mantıktan hey'ete, belagattan beyana, emsileden binaya pek çok ilim tahsil edecektir. Mezuniyeti müteakip müderrisliğe başlayacak ve hayatını ilme, hassaten de şiire adayacaktır.

Coşkun, içten ve ateşli gazeller; şuh şarkılar yazarak adını duyurduğu zamanlar işte o yıllara rastlar. Takvimler 1710'u göstermeye başladığında devrin veziriazamı Damat Ali Paşa'nın himayesine girmiş, onun 1716'da vefatıyla da Nevşehirli İbrahim Paşa'nın has bendeleri arasına katılmıştır, iki yıl sonra paşa sadrazamlık makamına oturup da "Memleketin inkişafı ancak harp afetinin dışında kalmakla mümkündür." diyerek tarihimizin za'fını göstermekte bir dönüm noktası olan Pasarofça barış andlaşmasını imzaladığında, destekçileri arasında şairimiz de vardır.

Paşaya göre savaşın bitmesiyle birlikte sıra memleketi imara gelmiştir. Ne var ki matbaanın kurulması ve iki yeni mektep açılmasından gayri bu imar faaliyeti, yalnızca sosyetenin menfaatine inhisar edecek tarzda, istanbul coğrafyasına yeni kâşaneler, saraylar, leb-i derya kasırlar ve köşkler ilave etmeye münhasır kalacaktır, işte Sa'dâbâd denilen eğlence merkezi ile lâle bahçeleri bu devrin eseridir, imarın meddahları arasında ve belki de en ön sırada, Zahirde egerçi cümleden ednâyız Erbâb-ı nazar yanında lîk a'layız Saymazsa hesaba nola ahabab bizi Biz zümre-i şairânda müstesnayız diyen o zarif istanbul şairi de vardır. Devrinin rindane gerçeğini ve gerçek zevkini, cılgın ıyş u işretini ve zengin sefahatini yaşayan, hatta yaşamakla kalmayıp özge edası, dokunaklı sesi, nev'i şahsına münhasır üslûbu ve bol çağrışımlı söyle-yişiyle terennüm eden şairin yukarıdaki mısralarda şikayet ettiği şey, arkadaşlık ettikleri şairlerin onu söz ustası bile saymamaları, devrin padişahının da "Sultanu's-Şuara" unvanını başka birine vermesidir.

Gerçekten de o, diğer divân şair-

120 ~ kudemânın kırk itlisi

lerine pek benzememektedir. Her ne kadar meslektaşlarının pek çoğu gibi o da padişahın ve ünlü vezirinin meclislerinden telezzüz ediyor, Boğaziçi mehtaplarından Sa'dâbâd alemlerine; helva sohbetlerinden işret meclislerine, ramazan eğlencelerinden tebrik törenlerine dek hemen her protokolda yerini alıyor idiyse de onun şiiri alışıl gelmiş klasik şiir çerçevesine bir türlü oturmuyor, dili ve söyleyişi de havastan çok avama has mahallî unsurlara takılıp kalıyor ve tabii ki meslektaşları tarafından alelade ve basit bulunup beğenilmiyordu. Asırlar sonra onun bu tavrına biz, nazmın prangalarını kırmak olarak baksak fazla yanılmış olmayız. Yine de onun padişah ve veziriyle olan şiir münasebeti diğer meslektaşlarından ileri seviyelerdedir. Hemen her fırsatı değerlendirerek velinimetlerine sunduğu manzumelerin caizesi, her defasında kendisini devrin seçkinleri arasında önemli bir mevkie getirecek ve o da derin sevinci ile şükranlarını bildirmek için yeni bir kaside yazmakta gecikmeyecektir. Bu samimiyet o derecelere varacak ki, bizzat padişah ve veziri huzurunda kendisine şarap sunan güzele, devlet töresini göz ardı edip biraz da çakırkeyifliğin verdiği serbesti ile;

Bir elinde gül bir elde câm geldin sâkiya Karığısın alsam gülü yahud ki camı ya seni

deyiverecektir. Ancak ince ve zengin hayalleri, temiz ve ahenkli lisanı, hayat zevkini duyuran neşeli ve kayıtsız hisleri onun bu laubali edasının göze batmasını engelleyecek; hatta alkış almasına badî olacaktır. Herkes bilir ki içinde bulundukları asırda, her gördüğü güzelden kendince bedî bir hisse çıkaran, üstelik de kelimelerle düşünce ve duygular arasındaki gizli münasebeti onun kadar ustaca terennüm eden bir başka sühan erbabı yoktur. Ne var ki o yine de ayrı bir şairdir. Ayrıklığı, hassaten şarkı formunun o güne dek bakir kalan harim-i ismetinden halkın diline yeni nağmeler doğup geldikçe daha iyi farkedilir olmuş ve çağın musikîsi, onun sözleriyle estetiğin şahikalarında terennüm edilmeye

iskender pala -! 121

başlamıştır. Velhasıl o bir çeşnigirdir ve işi de, Göksu'da, Kağıthane'de, Çubuklu'da, Çırağan'da, Bebek'te, Üsküdar'da ve hane-i viranının bulunduğu Beşiktaş'ta gece gündüz hayatın her türlü tadını almaktan ibarettir. 1730 Eylül ihtilalinin ilk günlerinde, tahminen 28 eylül günü Sa'dâbâd'daki lâleler Patrona Halil ve ayakdaşları tarafından çiğnendiği sıralarda, bir gurup hezele de onun kapısına dayanır ve kellesini isteyerek evini yağmalamaya yeltenir. ihtimal ki o sırada, gözü gibi sevip adına yüzlerce mısraını adadığı şehrin nasıl yerle bir edildiğinin kederiyle şarap küpünün tortusunu da tüketmek üzeredir ve kapısı şiddetle vurulmaya başlandığında, canını kurtama umuduyla evinin damına çıkarak kaçmayı planlar. Ne yazık ki bir zamanlar "Benim kaderim kaf ile değil kef ile yazılmıştır (Kader kelimesi kefile yazıldığında keder okunur)." dediği hikmeti kazaya dönüşür ve evinin damından düşerek ölür. Kimi anlattığımızı hâlâ soruyorsanız, onun şu beytini okumakla yetineceğiz: Ma'lumdur benim sühanım mahlas istemez Fark eyler anı şehrimizin nüktedanları Bir zamanlar Karacaahmet'te bulunduğu söylenen mezar şahidesinde yine kendine ait,

Ey Nedim, ey bülbül-i şeyda, niçin hâmûssun Sende evvel çok nevalar, giift ü gûlar var idi

mısraları yer almış.

Bizim De Hissemize Sabr-ı Arifane Düşer

Onun divânını okurken her sayfanın birkaç yerinde beyit beyit, mısra mısra durup düşünmek gerekebilir. Çünkü o,

Eğer maksud eserse mısra-ı berceste kafidir

buyurur ve neredeyse her manzumesinin en az bir mısra yahut beytini berceste kıvamında ve kemalinde ra'nâ düşürür. Şairaneliğinin kafiyesine emanet edip veznine serpiştirdiği engin tecrübesi ile her çağı saran acı hakikatlerin mihverine takıldı mı zihniniz; düşüncelere dalar gidersiniz de ağlasa-nız mı, gülseniz mi karar vermeden zihin spazmı geçirirsiniz. Siz, yolsuzluklar, düzenbazlıklar, haksızlıklara karşı elinden geleni yaptığı halde yine de çaresizlikle entelektüel krizlere düşer olarak sonunda,

Sorsalar mağdurunu gaddar kendin gösterir

diye hayıflanana bir Osmanlı sadrazamını gözünüzün önüne getirebiliyor musunuz?

Yahut, sözgelimi hünkâr huzurunda

iskender pala -j 123

görüülen bir devlet meselesi üzerine divânda yer işgal etmiş bir yığın nâdân ve hamakatzedeye Osmanlı tokatı vurur gibi, marifet kumaşının Hint'ten gelmediğini, Gelmez ey hâce kumaş-ı marifet Bengale'den diyerek haykıran bir devlet adamını? Onun,

Sandın ey hâce meğer Kâ'be'yi sen han-ı Halil?

deyişindeki kara mizahı kimin suratına çaldığını hep merak etmişimdir. Bir de artık mısra olmaktan çıkıp atasözü yahut kelâm-ı kibar gibi dillere perseng olan şu ünlü,

Şecaat arz ederken merd-i kîbû sirkatin söyler

mısraını acaba hangi sosyolojik şartlar altında söylemiştir diye tarih sayfalarına gömülmeyi itiyad edinmişimdir. Mamafih onun yaşadığı devirde Kâ'be'yi Halil'in hanı sanacak nice basiretsizler ve edepsizler; sirkatiyle (çalıp çırpmasıyla) şecaat gösteren nice efendiler, paşalar, ağalar, beyler bulunduğunu; şairimizin de devlet kapısında geçen bütün ömrünü bu yanlış gidişe mani olmak için harcadığını hemen bütün kadirbilir tarihçiler tafsilatıyla yazmışlardır.

Onun divânını her elimize alışımızda düşüncelere dalmamız, o asırdan günümüze, tarihin keza alçakça bir tekerrürde berdevam olduğunu görmekliğimizdendir.

Herhangi kasidesini, enva-i çeşit gazellerini okudukça zihnimizin 18. asrın ortalan ile 21. asrın eşiği arasında kâh hüzün, kâh elem dolu zikzaklar çizerek karabasanlar yaşamaklığı da bundandır. Ve her mısraın tahtında müstetir tarihi hüve'ler beynimizin kıvrımları arasında perde perde keşfolundukça -yine onun dediği gibi-,

Bizim de hissemize sabr-ı arifane düşer

Onun, kadim zamanların merd-i kıptîlere dair söylediği bercestesi, -tıpkı diğerleri gibi- bir beytin irsal-i mesel (örnek

124 j- kudemânın kırk atlısı

verme) hükmündeki ikinci yarısıdır ve söz konusu beyit de bir gazelde kayıtlıdır. Beytin ilk dizesi aynı mealde sarfedil-miş kat'i ve tecrübi bir hükmü ihtiva etmek bakımından hiç de ilkinden aşağı değildir. Ama gazelin tamamı okunduğunda hangi beytin diğerinden güzel olabileceği konusunda bir karar vermek zorlaşır. Çünkü her meşrebe, her fikre göre güzelliğin izafiyet pervazları açılıp bu gazelin beyitleri arasında yelpazelenir. Tıpkı, matla'ında, Hârâbatı görenler her biri bir haletin söyler Safâsın nakl eder rindân, zâhid sıkletin söyler

şeklinde ifadelendirilen letafet gibi ki aşağı yukarı "Meyhaneyi görenlerin her biri bir başka halini anlatıyorlar. Rindlere bakıyorsun 'safa'sından dem vuruyor; sofuya bakıyorsun 'bunaltıcı'lı-ğın söylüyor." şeklinde bir anlama gelen bu matla'ın ufkuma yansıttığı demokrasi dünyası benim için pek manidar; dolayısıyla beyit pek güzeldir. Ama ihtimal ki demokrasiyi yalnızca kendi hayat tarzları şeklinde anlayan ve bunu dayatan çevreler bu beyti beğenmeyecek, hatta ihanet yaftasıyla onu unutturmaya çalışacaklardır. Beni ilgilendiren, meyhanenin niteliği değil, niceliğidir elbette. Oysa her devir, herkese ve her şeye karşı bakış ufku at gözlüğünden azad olamamış dayatmacılarla dolup taşmamış mı? Şair istediği kadar diliyle söylesin ve hatta eliyle müdahale etsin; Kays'ın ayaklarına vurulan prangalar ile bizim zihinlerimize giydirilen bu at gözlükleri arasında akıp giden çağlardan gayrı ne fark vardır?

O halde şair bir Osmanlı sadrazamının böyle bir aykırılığı vurgulaması için ne meyhanenin, ne kızıl şarabın, ne rindan ve zahidin, ne de klasik şiire ait teamüllerin öneminin kaldığını düşünürüm ben. Binaenaleyh gazelin ilerleyen beyitlerinde de aynı sosyal duyarlılığı görmek mümkündür. Okuyoruz: Tecellî neş'esin ehl-i şikem idrâk kabil mi Behişt andıkça zâhid, eki ü şûrbün lezzetin söyler

iskender pala -j 125

Midesinin derdinde olanların tecelli (cennette Allah'ı görme veya dünyada ilahî sırları keşfetme) coşkusunu anlamaları ne mümkün? Kaba softaya baksana, cennet adı anıldıkça (oradaki) yiyip içmenin lezzetinden bahsediyor.

Ne diyelim şair sana! Sözü pek doğru amma midesinin derdinde olan asrî softalar artık ne tecelliye; ne de cennete aldırış ediyorlar. Fattanlıkta Iblis-i lâine ders okutup pireyi kafese koyuyorlar; kehle fakiri arabaya koşuyorlar.

Maslahatın vehametini şundan anla ki önce hükmü yazdırıp sonra şahit dinliyorlar. Velhasıl,

Ne zapt-ı hâkim-i şer% ne hükm-i zâbit-i aklî Cünûn iklimini seyreyleyenler rahatın söyler

Ne kanunları uygulayan hakimin kontrolü, ne de akıl denen polisin hükmü geçerli!.. Delilik alemini seyredenler, oranın rahat olduğunu söylemekteler vesselam.

(Üstad bugünleri görseydi eğer, zamane yobazlarının, akıl sahiplerini her gün yeniden çıldırttığını görüp bir de ayrıca delilik ihtiyar etmezdi zahir.)

Ve işte beytül-gazel:

Meyân-ı güft ü gûda bed-menis, îhâm eder kubhun Şecaat arz ederken merd-i kîbü sirkatin söyler

Yaratılışı kötü olanlar, havadan sudan söz ederken hemen mayalarının bozuk olduğunu belli ederler. Nitekim çingene beyi de yiğitliğini anlatayım derken ("Şöyle çalıverdim, böyle çırpı-verdim..." diye övünerek) hırsızlığını ortaya dökmez mi?!

Paşa'nın bütün divânları nesh olursa, esamisi tarihin hafızasından silinse, bu bercestesini yine de bir hatırlayan ve bilvesile onun adını bir araştıran bulunur. Şiiri halis hikmetle söylemesi dahi bizzat isminin unutulmasını engelleyememiş ama bu mısraın unutulmasını bertaraf eylemiştir.

Muallim Naci merhumun "Zamanımızda cereyan eden..." kaydıyla rivayet ettiğine göre Buharalı olduğunu söyleyen

126 j- kudemânın kırk atlısı

Abdülgaaffar isimli bir zat, zarifler meclisinde kendisine ait bir bahis açıp övünmeye başlamış, hezarfen ve mütebahhir görünerek sözü uzattıkça uzatmış. Ne yapsın, nakîr ü kıtmîr bilcümle maddeyi takrir ve davasına perde-i hayalden delil getirmekten bitab düşüp söylenemez oluncaya dek meclisdeki-lerden hiç

kimse kat'-ı kelâm eylememiş. Ancak ol merd-i gayur perde-i balâdan attıkça bunlar hicab-ı verâda bıyık altından gülerlermiş. Nihayetinde Abdülgaaffar Efendi iyice yorulup da kendiliğinden sustuğu esnada oradakilerden biri:

- Cenâb-ı Hak Koska'da defîn-i hâk-i ıtır-nâk olan zata rahmet eylesin, demez mi!?!... Makaralar ol saat boşalmış.

Koska'nın ıtır-ı toprağında defnedilmiş olan bu zat, -siz de anlamışsınızdır ki- Koca Ragıp Paşa'dır ve bittabi bu gazelin de mübdiidir. Siz Paşa'nın bercestedeki kudretine bakınız ki o mecliste bulunanların cümlesi "Koska'da defîn-i hâk" ibaresini duyar duymaz, mecaz-ı örfî misali medlulden delile; müessirden esere ulaşır Paşa'nın, Şecaat arz ederken merd-i kıptı sirkatin söyler mısraını hatırlayarak gülüşmüşler.

Buharalı'nın yerinde olmayı ister miydiniz? Hayır mı? O halde gazeli okumaya ve başka hikmetleri guş-ı kabule almaya devam edelim:

Muvâfikdir yine elbet, mizaca şîve-i hikmet Tabibin olsa da kizbi, marîzin sıhhatin söyler

Hikmet dolu söyleyişler, elbette insanlık karakterine yine uygun düşer. Bir hekim yalan söylemek zorunda kalsa bile hastanın sıhhatini söylemez mi?!.. Söylemiyor üstad, söylemiyor!.. Hekimler hikmeti kaybe-deli artık her reçeteye 'Ne yersen ye!' yazıyorlar. Tıpkı şu söylediğin gibi:

iskender pala -| 127

Perîşâni-i hatır nükte-i ser-beste-veş kaldı

Ne kimse hikmetin anlar, ne Ragıp illetin söyler

Gönül perişanlığı, kapalı bir nükte gibi kalakaldı. Ne kimse hikmetini anlıyor; ne Ragıp (lütfedip) sebebini söylüyor.

Benüm saadetlü ve atufetlü vezirim! Bahsettiğiniz o nükte 1750'lerden bu yana millî bir miras gibi nesilden nesile devredilmekten lugaza dönüşmüş de sırrını halledecek bir sahibkiran bekliyor.

Gelelim sözün sahibine:

Mehmed Ragıp Paşa (1698-1763) Defterhane katiplerinden Şevki Mehmed Efendi'nin oğludur. Küçük yaştan itibaren kaleme devam ile tam bir kalem efendisi gibi yetişmiş, devlet çarkının ve bürokrasi dolabının nasıl tedvir edildiğini görerek ikbal basamaklarını, dizlerinin dermanı kesilme pahasına sırtı terleyerek çıkmıştır. Sultan III. Osman devrine kadar

Kelâl geldi tasarrufdan ümm-i dünyayı Yeter şu Kahire'nin kahrı azm-i Rum idelüm diye şikayette bulunduğu Mısır valiliği dahil pek çok eyalette yine pek başarılı hizmetler gördü. III. Mustafa'nın tahta çıkmasıyla birlikte ikbalinin

Demirkazığı tamamiyle parladı ve ümm-i dünyayı tasarruf günahından sıyrılıp Sultanönü tımarıyla önce Saliha Sultan'ı sonra da sadrazamlığı aldı. Tarih şahittir ki aralıksız beş yıldan ziyade kaldığı bu vazifede Osmanlı devletine pek büyük hizmetler eylemiş, tabiri caiz ise düşüş sath-ı mailindeki varlığımıza birkaç nefeslik mola hakkı kazandırmıştır. O şair-i hakîm olduğu kadar bir vezir-i hâkimdir de. Divânı, Münşeât'ı ve Sefînetü'r-Ragıp'ı bir zamanlar elden ele dolaşmış.

Vefat ettiği gece Ramazan'ın 24'ü idi. Fani vücudunu, ölümünden birkaç ay evvel inşası tamamlanan istanbul'un Lâleli semtine dahil Koska'daki mezarına gömdüler. Mezarı

128 j- kudemânın kırk atlısı

ömrünü adadığı ve her yerden büyük fedakârlıklarla topladığı nefis kitapları için inşa ettirdiği kütüphanenin hazire-sindedir. Bugün Lâleli'den geçen Ordu caddesi bermutad orayı da çiğnemiş ve kütüphane girişi ile ittisalindeki çeşme ve sebile merdivenle inilir olmuştur.

Ragıp Paşa'nın kütüphanesi halen faaliyettedir ve nadir elyazmalarına sahiptir. Rivayete göre bu kütüphaneyi yaptırıp halkın istifadesine vakfettiği zaman tanıdıklarından birini de hafız-ı kütüp (kütüphane memuru) olarak görevlendirmiş. Birkaç zaman sonra ansızın kütüphaneyi ziyarete gelen Paşa, etrafı toz toprak içinde, kitapları da konuldukları gibi terkedilmiş vaziyette görünce canının sıkınlığını sözün gücüne katarak memura şu ta'rizde bulunmuş:

- Seni tebrik ederim yavrum. Çok emniyetli bir adam-mışsın. Teslim edilen şeylere hiç el sürmemişsin, aferin!..

Sohbetimizi onun beyitlerinden biriyle bitirelim:

Efendi, ta'n edenin akli var mı Mecnun'a Gürûh-ı ehl-i heva içre bir mi bin deli var

Sherlock Holmes'in Pîri Kimdir?

Efendi, ta'n edenin akli var mı Mecnun'a Gürûh-ı ehl-i heva içre bir mi bin deli var

Daha önce Ragıp Paşa'yı konu alan bir yazı kaleme almış ve söze onun yukarıdaki beytini zikrederek hatime koymuştuk. Doğrusunu isterseniz böyle bir beyti ona söyleten şartları düşününce tarihten ürktük ve ister istemez Türkiye'nin bugünlerde içinde bulunduğu şartlarla bir paralellik kurduk. Müverrihlerin yazdıkları dışında acaba Paşa'nın kaç bin derdi vardı ve acaba hangi çılgınlıklarla uğraşa uğraşa Koca'lmıştı?

Türk coğrafyasında kaht-ı rical her zaman olagelmıştır amma "gürûh-ı ehl-i heva"nın bugünkü kadar ziyadeleştiği, ziyadeleşmekle kalmayıp kendilerine uygun bir sistem kurdukları, üstelik dayatmalarla da meydana velvele saldıkları bir dönem sanırız pek nadir, belki birkaç asırda bir gelmiştir. Şimdi o birkaç asırlık gürûhün bin delisinden birinin hikâyesini anlatmak istiyoruz. Besbelli ki Paşa hazretleri bu delillerle uğraşa uğraşa,

130 r kudemânın kırk atlısı

Bir kerre dokunsun teline sâz-ı derûnun Bin türlü nevâzişle düzelmez bozulunca demek zorunda kalmıştı.

Ragıp Paşa, XVIII. asrın ehl-i heva gürûhuna direnen, tebaaya ve sultana rağmen vezirlik itibarını hiç ayağa düşürmeyen ehl-i vegâ bir Türkmen Koca'sı idi. Sultan III. Ah-med'in damadı; III. Mustafa'nın da eniştesi olurdu. Zeki ve kabiliyetli idi. idarecilik yeteneği o zamanın dünya siyasetinde "fevkalhad (olağanüstü)" olarak niteleniyordu. En çetrefil problemleri usuletle ve suhuletle hallediyor; en müşkil siyaset açmazlarını bir hamlede bertaraf ediveriyordu.

Bir huyu daha vardı. Siz deyin bulmaca çözmek, ben diyeyim muamma halletmek...

Bu onun en sevdiği hususlardan biriydi, önüne girift bir mesele konulduğunda, şöyle içten içe gizli bir sevinç duyduğundan şüphe edilmese yeridir, önünde bulmacayı andıran bir mesele var ise, onu görenlerin, özlediği oyuncaklarına kavuşmuş bir afacan; yahut sakalları erken bitmiş, boyu uzamış, derisi genişlemiş bir çocuk zannetmeleri tabiidir.

Sultan III. Osman'ın sadrazamlığını yaptığı 1757 yılının ortalarına doğru idi.

Bir yatsı namazından sonra rahlesinin önünde diz kırmış, birkaç akşam evvel, Pîç ü tâb-ı sineden efkâr kendin gösterir Cevher-i âyîneden jengâr kendin gösterir

Iztırâb-ı na-be-hengâm istemez tahsîl-i kâm Mevkiinde bî-tekellüfkâr kendin gösterir

diye başlayıp da yarıda bıraktığı gazeli itmam etmeye çalışıyordu. Sıra son beyte geldiği zaman, birdenbire ruhunda bir elektriklenme olduğunu hissetti.

Daha evvel, böylesi izahı

iskender pala -[131

müşkil bir hal başına hiç gelmemişti. Kendini kaybetmiş, hani korkulu bir düş, yahut bir kabus gördüğünü bildiği halde uyanmaya mecali yetmeyen hastalar gibi olmuştu. Birdenbire gözünün önünde pos bıyıklı, kara gözlü, adem ejderhası bir yeniçeri belirmiş, kendisiyle alay edercesine kıs kıs gülüyordu. O sırada kapının vurulduğunu ve pasaklardan birinin elinde bir sepetle içeriye girdiğini gördü. Ancak şuuru yerinde değildi; ne ona bir şey söyleyebilecek; ne de onun sözlerini duyabilecek durumdaydı. Adam gayet mü-eddeb,
- Efendimiz! Yeniçeri ağası selam etmiş, "Devletlû vezirimizin ellerinden öperiz!" deyu bir adamla turfanda yemişler göndermiş. "Paşamız asla böyle şeyler kabul etmez" dedimse de "Mühimdir, zat-ı devletleri istemişler, bizzat huzuruna çıkarılması gerekiyormuş" diye ısrar etti; aldım getirdim. Ne buyurulursa öyle yapayım!?

Hizmetkâr bu sözlerle birlikte elindeki sepeti gösteriyordu ama Paşa, akli şiirde, şuuru da pos bıyıkta olduğundan hizmetkârına eliyle yalnızca bir "çekilebilirsin" işareti yapabildi. Adamcık çar-naçar sepeti bırakıp çıktığı sırada Paşa, zihnindeki son beytin kağıda harf olarak dökülen mürekkebinin kurutmak üzere idi:

Şöyledir Râgıb mücâzât-ı amel kimfl'l-mesel Sorsalar mağdurunu gaddar kendin gösterir

Evet bu beyit rânâ düşmüştü. Peki de o az evvel gözünün önüne gelen hayal de neyin nesiydi? "Her ne hal ise canım!" diyerek üzerinde durmadı. Tam kalemdanını derleyip yerinden doğrulmak üzereydi ki eşikte duran sepet dikkatini çekti. Hayret, ağzı bir bez ile dikilmiş olan sepetin üzerinde bir de mühürlü nâme vardı. Teenni ile alıp mektubu okudu:

"Haşmetlu vezir! Sana akıllı diyorlar. Bakalım öyle misin? Sepeti aç; turfanda yemişlerimizden tad ve bağıni bul bakalım."

132 •- kudemânın kırk atlısı

Paşa, bezin dikişlerini itina ile sökerek sepeti açtı. Küçük bir yemiş sandığı gibi döşenmiş, bademler, cevizler, kuru üzüm ve incirler, fıstık ve fındıklar... Eliyle sepetin ortasını bir yokladı. Bir ıslaklık var gibiydi. Hemen ters yüz etti. Aman Allah'ım! Bu ne vahşet! Sepetten dökülen bir kadın başı, halının üzerinden mangala doğru yuvarlanıyordu.

Paşa birkaç saniye içinde şaşkınlığını üzerinden attı ve sonra oturup bir çeyrek kadar düşündü. Sonra yerde duran kelleyi uzun saçlarından tutup havaya kaldırarak çehresine dikkatlice baktı. Bu cidden güzel bir tazenin başıydı. Yarı açık gözlerinden gençlik hüsrânının son dehşet yadigârı bir bakış, bir acı tebessüm okunuyordu. 25 yaşlarında ay parçası bir letafet!..

Paşa ne yapacağına karar vermişti bile. Hemen şahsî evrakının bulunduğu dolabı açtı, içindeki eşyaları boşalttı ve makasıyla, parmaklarına dolanan örgülü saçlardan bir tutamını kesip elindeki güzelliğe son bir kez daha bakarak sepetiyle birlikte dolaba kilitledi.

Ertesi gün odasını temizleyen hizmetkârı, gece getirdiği sepeti merak ettiyse de asla nasıl olup da sırra kadem bastığını anlayamadı. Yalnızca yerde birkaç kavrulmuş fıstık kırıntısı ile halıda birkaç damla kan lekesine rastladı.

Konaktaki kilercibaşının ise bu sepet ve içindekilerden hiç haberi olmayacaktı.

* * *

O geceden bir hafta kadar önceydi. Langa'da bahar, işret mazmunu olmuş, güruh-ı ehl-i hevayı davetle "gel beru" diyordu. Bu emre uyarak üzüm asmasının altındaki hasıra bağdaş kurup çökmüş birkaç sulu ve azılı kabadayı, önlerindeki toprak kâselere bir yandan şarap dolduruyor, diğer yandan "Ne olacak bu devletin hali?" sualini henüz bilmedikleri için çakırkeyif konuşmalarını dedikodularla şenlendiriyorlar ve devletlûları çekiştiriyorlardı. Konuşmaların bizi ilgilendiren kısımları aşağı yukarı şu türden cümleler idi:

iskender pala -| 133

- Keskin zeka keramete takla attırır, derler. Bizim devlet-lû vezir de Nemçe elçisine, Moskof çarına, Venedik balyosuna elpençe divân durduruyor alimallah.

- Hakkın var Samurkaş Veli. Baksana o vezir oldu olalı Yeniçeri ocağı bile tırsıdı, duman püskürmez; alev kusmaz oldu.

- Öyle değil mi Tersane Tazısı! Bu bizimki Köprülü'yü de geçti; Sokollu'yu da. Bulutlardan haber topluyor, dumandan ulak gönderiyor. Esen rüzgârdan havayı kokluyor, yahni hangi evde pişmiş biliyor.

Bu lakırdıya tek itiraz, omuzunda 46. ortanın çıpa işaretli dövmesini taşıyan Odabaşı Bindallı Mahmut Ça-vuş'tan geldi:

- Amma uçurdunuz kekliği. Arslanı saydıran postudur. Sadaret mektupçusu Ragıb EfendiJyi akılla ünlendiren altındaki minderdir. Hele çekiverin altından, kaldırıma bırakın bakalım; ne akıl kalır ne fikir!..

- Yanılıyorsun Bindallı karındaşım. Akıl dediğin bir elmas paresidir; nerede olsa parıldar.

Mahmut iddiasında direndi:

- Yoldaşlar, Halep orada ise arşın burada! Sınar bakarız; vezirin akli da lakabı gibi Koca mı; yoksam küçük mü?

Gülüşmeleri, kahkahalara karışan sorular izledi:

- Nasıl sinayacağız bre?

- Akranın mı bu senin be hey Mahmut Çavuş?

- Kâseyi fazla doldurdun zahir!

Mahmut Çavuş bu sözlere iyiden iyiye öfkeleni:

- Bana bir hafta mühlet verin, imtihanımın neticesini hep birlikte seyredelim.

O gün, meclistekiler ne kadar yalvardılsa da Bindallı Mahmut Çavuş'a imtihanın nasıl olacağı hakkında bir tek kelime olsun söyletmediler.

134 j- kudemânın kırk atlısı

Ragıp Paşa her sabah olduğu gibi Babıali'deki sadaret makamına geldiğinde önce hörekeli kahvesini getirdiler. Çubuğunun dumanları kalemkârî desenlerle münakkaş tavana ulaşmaya başladığı sırada bütün kavaslarını huzuruna toplamış şu emri veriyordu:

- Şehirde kadınlara mahsus ne kadar hamam varsa hepsini yoklayasız ve kadın başı yapan meşşataların tamamını tiz huzura getiresiz.

O yıllarda şimdiki bayan kuaförlerin ataları, hamamların sovuğuğunda hizmet verir ve taze sabun kokulu ıslak saçları dizlerine yayarak düzenler, örer, bağlarlardı. Bunların ünlüleri öyle maharet sahibi idiler ki her birinin kendilerine mahsus tarz u tırazları, ayrı baş bağlama usulleri, farklı yüz yazıları vardı. Paşa, gece odasına gönderilen cinayet vesikasının hangi yüz yazıcı tarafından düzenlendiğini anlamak istiyordu. Dokuz adet kavasın, yanlarında birer meşşata ile sıra sıra dizilmeleri fazla uzun sürmedi. Paşa hepsini ma-beyn odasında bekletiyor, içeri aldığı kadını sorguya çekip arka kapıdan dışarı salıyordu. Nihayet orta yaşlı bir Rum kadın, Paşa'nın avucundaki saçı tanıdı:

- Belî Paşam, bu örükleri Eyüp'te mukim bir oyuncakçının haremine ben yapmışam. İşte ipin ucu ele girmişti. Paşa yüz yazıcı kadını alıkoyup hemen oyuncakçının evini arattırdı. Ne kadar kadın elbisesi var ise oyuncakçı ile birlikte Babıali'ye getirtti, önce adama sordu:

- Hanımın nerededir?

- Üç ay önce izmir'deki teyzesine gitmiştir. Geçenlerde bir haber geldi. İki ay daha kalacakmış.

Paşa kadının bohça ve sandığından çıkan elbiselerini birer birer adama gösterdi ve eşine ait olup olmadığını sordu. Adam bütün hırkaları, yelekleri, entarileri, şalvarları, feraceleri, sıkmaları, şalları tanıyordu. Nihayet:

- Bu sırmalı entari benim hanıma ait değildir, dedi.

iskender pala -j 135

Paşa oyuncakçıyı da alıkoyup bu sefer kavaslarını tekrar salarak sırmalı entari diken terzileri toplattırdı. Bunlar da toplam yedi esnaf idi. Yine hepsini tek tek içeri aldırıyor ve birbirleriyle tekrar görüşmemecesine istintak eyliyordu. İçlerinden biri entariyi kendisinin diktiğini ve Mahmut Çavuş adlı bir Yeniçeri tarafından sipariş edildiğini, hatta bir taksit borcunun da hâlâ ödenmediğini arz etti. O da diğerleri gibi alıkonuldu.

Mesele çözülmüştü. Ancak şu âna kadar hiç kimse paşanın makamında neler döndüğünü, bunca insanın niçin sırayla huzura alındığını, meselenin ne olduğunu bilmiyor, anlayamıyor ama meraktan da çatlıyorlardı. Bazıları, Paşa'nın zamane dedektiflerine taş çıkartan iz sürmelerini bildiklerinden kendi aralarında "Yine vardır bir bildiği! Herhalde birinin ceza saati yaklaştı!" gibi lakırdılar ediyorlardı.

Külhani katil Bindallı, derdest edilip huzura getirildiğinde ikinci vaktinin rutubetli sıcağı, yerini akşamserinliğine bırakmaktaydı. Mahmut Çavuş, bir gece önce yüzünü peçe ile örtüp konağa yemiş sepetini teslim ettiğinde, hemen ertesi gün huzura çağrılacağını elbette hiç tahmin edememişti.

Ragıp Paşa, feu Galata bıçkını zebellah Çavuş'un yüzünü görür görmez gece üzerine arız olan o değişik hali hatırladı. Evet, bu haydut, gece gazelin son beytini yazdığı sırada gözünün önünde sırtan adamın ta kendisiydi, içinden hayret makamında "Allahu Ekber!" diye mırıldandı. Bir müddet oturduğu yerde kalakaldı. Bu yaşa gelmiş, bunca şey görmüş geçirmiş, dinlemiş duymuştu. Amma hiss-i kable'l-vukuun böylesine hiç rastlamamıştı. Birisine anlatsa inanmazlar, kendisine deli derlerdi şüphesiz. Çubuğundan çıkan dumanların gözünü yakmasıyla birden kendisini toparladı ve karşısındaki adama dikkatle baktı, içinde şiddetli fırtınalar estiği her halinden anlaşılıyordu. Mahmut Çavuş onun bu halini görünce hücrelerine varasıya dek dehşetle ürperdi. Sanki şimdi de o halden hale giriyordu. Ancak Paşa gayet

136 p kudemânın kırk atlısı

sakin, hiçbir öfke hali göstermeden, bir arkadaşıyla sohbet edermiş gibi yalnızca şöyle sordu:

- Canım odabaşı! Oyuncakçının karısını nittin?

Mahmut Çavuş, direkt olarak böyle bir cümleye muhatap olacağını sanmıyor, en azından, önce istintak edileceğini ve yaptıklarını inkar yoluyla kelleyi kurtarabileceğini umuyordu. Ancak Paşa'nın yumuşak sesinden sırrının bütün teferruatıyla aşikar olduğunu, yalan söylemenin bir menfaat sağlamayacağını anlamıştı. Açık cevap vermeyi yeğledi:

- Kestim, başını da sana gönderdim.

- Ya niçin bu işi eyledin?

- O, erini koyup yanıma gelmişti, illa ben sokağa çıktıkça başka oynaşlar peydahladı. Suçunu sezdim ve cezasını elimle verdim.

- Ya başını niçün bana gönderdin.

- Sana akıllı bir vezirdir, ölüleri söyletir, kuşları dillendirir, casuslukta istihdam eder dediler. Aynelyakîn sınamak istedim.

- Peki şimdi inandın mı?

- Hem de hakkalyakîn devletlûm. Elhak, ömrün efzun olsun, akl-ı evvel bir vezir imişsin. Bu devlete de senin gibisi yaraşır.

- Peki, "Âkil olan, âdil olur" dediklerini de duydun mu? -?!..

- imdi ne yapmamı beklersin Bindallı?

- Devletlûm, bu işte ben aklanmışım. O kahpe bana sadakat göstermedi. Cezası zaten bu olacaktı. Benim elimden oldu; ma'zur ve mağdurum.

Paşa bu sözlerin hepsine okkalı cevaplar verebilir, başkasına sadık kalmayandan sadakat beklemenin beyhudeliğini anlatabilir, en azından aklınca kanun yapıp tatbik etmenin

iskender pala -| 137

şeriatı uygulamak olmadığını söyleyebilirdi. Gerek görmedi. Ne var ki akşamki beyit bir elim sızıntı olarak dudaklarından dökülüverdi:

Şöyledir Râgıb mücâzât-ı amel kimfi'l-mesel Sorsalar mağdurunu gaddar kendin gösterir

Ertesi gün Mahmut Çavuş'un kesik başı, Atmeyda-nı'ndaki gedikli çınarın dallarında sırtıtarak sallanırken Lan-ga'da onun aşkına çilingir sofrası kuran yoldaşları, Mahmut'un, kendilerine asla söylemediği imtihanı kaybettiğini, göğsündeki yafta ve Şeyhülislam fetvasından anladılar.

Paşa, o gece yeni bir manzume için kalemini hokkasına kaç kez bandırdı ise, her defasında mürekkep kendiliğinden kurudu ve kalem elinde bir parmak olup kaldı.

Ta geç vakit, Ayasofya minarelerinden mukabeleli sabah ezanları okunurken zihninden şu düşünce geçiyordu:

- Bu zamana kadar binlerce beyit söyledim. Pek çoğunun hikmetle alude olmasına gayret ettim; tecrübeler edinerek vezne döktüm, hikmetini anlattım, illa bu sefer ağızımdan önce beyit çıktı, hikmeti de ardından geldi.

Sonra bir lahza düşündü; sabah namazı için abdest ibriğini ve leğeni önüne çekerken bir yandan "Aziz Allah!.. Aziz Allah!..." diyor, diğer yandan sadece kendisi duyabilecek kadar mırıldanıyordu:

- Yürü bre kahpe dünya, Bindallı Çavuş'a da kalmadın!..

* * *

Ragıp Paşa'nın o zaman uğraştığı delillere bakarak ilk beytimizi tekrarlayalım:

Gürûh-ı ehl-i heva içre bir mi bin deli var

İlm-i Kıyafet Biliriz

Raviyân-ı ahbâr ve nâkilân-ı ef'âl rivayet ederler ki;

Bir gün imam Şafii ile İmam Muhammed, Kâ'be yakınında bir yerde gölgede oturup sohbet ederlerken uzaktan bir kişinin gelmekte olduğunu görürler, imam Şafii "Şu gelen şahıs dülgerdir." der. imam Muhammed ise "Hayır, demircidir." itirazında bulunur. Bu münakaşa sürerken yanlarına yaklaşmış olan o adama mesleğini sorarlar. Adam cevap verir: "Önceleri demirci idi. Şimdi dülgerlikle iştigal ediyorum."

Her iki imamı haklı çıkaran bilgi, modern zamanlar öncesinin gözde ilimlerinden kıyafet ilminin neticesidir, insanların vücut yapısı, dış görünüşü, rengi, şekli, sesi ve diğer azaları vasıtasıyla ahlâkî durum ve karakterini tayin etmeye yarayan ilm-i kıyafet (Arapça adıyla ilm-i firâset), özetle dış yapıdan iç yapıyı anlama ilmi olarak tarif edilebilir. Kıyafet ilmiyle uğraşan kişiye kâif, yahut kıyâfetşinas denilmiştir. Kıyafet ilminin ilgi alanı her ne kadar ayak izlerini (kıyâfetü'l-isr), bedenin genel görünüşünü (kıyâfetü'l-

\ beşer), alındaki çizgiler ile yüz ve vücuttaki seyrimleri (ilm-i ihtilaç) kapsıyorsa da genelde insan simasındaki özellikleri (ilm-i sima) üzerine yoğunlaşır. Tecrübeler sonucu meydana çıkarılan hükümler, müteaddid örnekler ile pekiştirildikten sonra kıyafet ilminin temelini oluşturan tahminler halinde kayda geçirilir ve eski kıyâfetşinasların yanılma payı doğrusu pek azdır. Beden yapısı ile insan karakteri arasındaki münasebetler çok eski dönemlerden itibaren ilim adamlarının ilgisini çekmiş ve çeşitli gözlemler ile araştırmalar küçük risaleler halinde kayda geçirilmiştir, insanları tiplerine göre kategorize etme ameliyesinin ilk defa Hipokrat (İ.Ö. V yy.) tarafından denendiği bilinmektedir. Ardından Eflatun, Bukrat, Galien, Iledus, Oklidis ve Aristo bu konuda araştırmalar yapmışlar, dağınık da olsa elde ettikleri bilgileri kaydetmişlerdir.

Sâsânî hükümdarı Nuşirevan'ın bir firâset kitabı yazdırdığı ve ülkesini buna göre yönettiği söylenir.

islâm dünyası batılı filozofların eserlerinden etkilenecek uzun asırlar boyu kıyafet ilmini zirveye çıkarmışlardır, işte imam Şafii ile imam Muhammed'in yukarıdaki meslek tartışmaları bu geniş tecrübenin ürünüdür.

islâm dünyasında imam Şafii'den sonra kıyafet ilmine dair eser verenler arasında Araplardan el-Kindî (Risale fi'l-firâse), Yuhanna ibn Bıtrık (Kitâbü's-siyâse fi tedbiri'r-riyâ-se), Muhammed b. Zekerîya Râzî (Kitabü'l-firâse), Tâlib En-sarî (Kitâbü'l-âdâb ve'l-firâse); Faraslardan da Kâşânî (kitabının adı bilinmemektedir), Abdurrahman Mirek (Tuhfetü'l-fakîr), Seyyid Hemedanî (Zâhiretü'l-mülûk) ve Hüseyin Vaiz Kâşîfi (Ahlâk-ı muhsinî) gibi müellifler sayılabilir. Keza Ku-şeyrî ve Muhiddin-i Arabî de çeşitli eserlerinde kıyafet ilmine dair bablar oluşturan alimlerdenidir.

Türkler kıyafet ilmine büyük ilgi duymuşlar, bürokrasiye adam seçerken yahut esir alım-satımında bu ilimden azamî ölçüde faydalanmışlardır. Türk sultanları kıyafet ilmine

140 j- kudemânın kırk atlısı

bizzat ilgi göstermişler, özellikle saraya adam alırken ilm-i kıyafetten istifadeyi ön planda tutmuşlardır.

Türkçe kıyâfetnâmeler manzum ve sanatkârâne formlar içerisinde kaleme alınmışlardır. Bunlar içerisinde ilk güzel örnek Hamdullah Hamdî'nin 150 beyitlik kıyâfetnâmesidir ve halk kitleleri arasında dahi şöhreti Osmanlı sınırlarından taşmıştır, işte o eserden hadîs-i şerife istinad eden iki beyit: Kameti her kimin ki ola uzun Olur ol sâfî-kalb ü sâft-derun

Kısa olursa kibr ü kine olur Mekk ile hileye hazine olur

Osmanlı geleneğinde kıyâfetnâmeler özellikle XVI. asırda büyük gelişme gösterir.

Bunlar arasında Sarıca Kemal, Firdevsî-i Tavîl, Şaban-ı Sivrihisar!, Uyas b.

İsa-yı Saruhanî, Şeyh Nasuh, Mustafa b. Evranos, Balizade Mustafa, Lokman b.

Hüseyin gibi müelliflerin eserleri hemen akla gelenlerdendir. Bu asırda kıyafet

ilmi o kadar ileri seviyeye varır ki asrın şairlerinden Aşkî,

Nolafehm eyler isek nakşa bakıp Nakkaş'ı Biz nazar-bazlarınız ilm-i kıyafet biliriz

"Tabiattaki nakışlara bakıp Nakkaş'ı (Allah'ı) idrak edersek niçin şaşılırsın. Çünkü biz kıyafet ilmine sahibiz, neye nasıl bakılacağını biliriz." demekten kendini alamaz.

Türkçe kıyâfetnâmelerin en muhteşem örneği, (22 Haziran 1780) Erzurumlu İbrahim Hakkı'ya aittir. Onun Marifet-nâme (yazılışı: 1760) adlı eseri içerisinde yer alan ve ayrıca da defalarca basılan kıyâfetnâme, geniş halk kitlelerinin dilinde asrımızın başına kadar hayatîyetini sürdürmüş ve son dönemlerde de tıbbın yardımcı bir kolu olarak bilimsel kategoride değerlendirilmiştir. Bu kıyâfetnâme, derli toplu

iskender pala -j 141

bilgiler vermek bakımından Krestchmer'in modern bilim yöntemleriyle ele aldığı tipler ile tıpatıp mutabakat gösterir, İbrahim Hakkı hazretlerinin pek çok ilimde yed-i tûlâ sahibi olması, tek bir uzva bakarak kişilikleri değerlendirmenin ötesinde teferruata inerek hemen hemen şaşmaz bilgiler sunar. Gerçi o bir kriminolojist değilse de fitrî ve sosyolojik suçlular hakkında

Lombrozo, Karofolo, Ferri ve benzeri bilginlerin ortaya attıkları nazariyeler ile onun tesbitleri arasında büyük benzerlikler vardır. Uzuvtardaki kusurların, kişilerin karakterleri üzerinde birtakım kompleksler oluşturduğu göz önünde bulundurulduğunda, İbrahim Hakkı hazretlerinin değerlendirmelerinde psikolojik, pedagojik ve sosyolojik tecrübelerini de ilave ettiği düşünülebilir.

Kim ki saçıdır kara Sabrı var anı ara Kim ki saçı sarıdır Kibr ü gazab kârıdır Kim ki saçı nerm olur Ebleh ü bi-şerm olur Er kişi sesli zenan Ekseri söyler yalan Köse ki hiç rişi yok Anın olur mekri çok

Hafızam beni yanıltmıyorsa -ki aramalarım rağmen kaynağını bulamadım- İbrahim Hakkı hazretlerinin başından şöyle bir hadise geçtiğini bir yerlerde okumuştum: Hazret, bir yolculuk esnasında maiyyetiyle birlikte bir kasabada konaklar.

Şehrin eşrafından birisi atının dizginlerini tutar ve illâ ki kendi konağında misafir olmasında ısrar eder. Maiyyetle birlikte o kişinin konağına gidilir.

Birkaç günler ev sahibi her türlü misafirperverliği gösterir, gerek hazretin kendisine, gerekse maiyyetindekilere sayısız izzet ü ikramda bulunur. Ancak bu durumdan İbrahim Hakkı Hazretleri'nin

142 I- kudemânın kırk atlısı

fevkalade canı sıkılmaktadır. Zira o güne kadar yaptığı bütün araştırmalar ve kıyâfet ilminde gelmiş olduğu nihaî nokta, konak sahibinin çok cimri ve menfaatperest birisi olması gerektiğini göstermektedir. Bütün misafirlik boyunca hazret konak sahibini yakından incelerse de ondaki özellikler kendi araştırmalarını bâtil çıkarmaktadır. Notlarını tekrar tekrar gözden geçirir, ama nafiye. Bu konuda yanıltıldığına kanaat getirir. Erzurum'a varır varmaz kıyâfetnâme ile ilgili her türlü araştırmasını yakmayı, yırtmayı kafasına koyar.

Nihayet misafirlik biter ve yol hazırlıkları tamamlanır. Hazret atına binmiş veda ve teşekkür merasimini yerine getireceği sırada konak sahibi ilk günkü gibi atın dizginlerine yapışır ve elindeki hesap pusulasını göstererek;

- Efendi, şu kadar gün konaklama, şu kadar yiyecek, şu kadar içecek, şu kadar... derken hazretin vekilharıcı itiraz ile zorla kendilerini misafir edindiğini, misafirden para alınmasının ayıp olduğunu vs. söyleyecek olursa da İbrahim Hakkı hazretlerinin yüzünde güller açar, içi ferahlar ve der ki:

- Ver kâhya ver, kaç altın istiyorsa ver! Şükür kıyâfetnâ-memiz kurtuldu.

* * *

İbrahim Hakkı hazretleri, insanlığın bilim, eğitim ve kültür alanında büyük ilerlemeler kaydettiği bir çağın Osmanlı sahasındaki temsilcisi olarak ilim ve düşünce dünyasına damgasını basan büyük bir alim ve filozoftur. Osmanlı'nın her alanda çağın gerisine itildiği bir dönemde o, münevver tabaka kadar halk kitlelerine de seslenerek toplumun dert ve problemlerine çözümler getirip yeni hamlelerle canlanmak isteyen insanımıza sayıları elliye bulan eserleri ile yeni bir ruh ve aksiyon üfleme çalışmıştır. Mârifetnâme'si kadar

Hak serleri hayr eyler Zannetme ki gayr eyler Arif anı seyr eyler Mevlâ görelim neyler Neylerse güzel eyler

İskender pala -j 143

diye başladığı ve birbirinden güzel düsturların ve ezcümle,

Bir işi murad etme Olduysa inad etme Hak'tandır o reddetme Mevlâ görelim neyler Neylerse güzel eyler

buyurduğu Tefviznâme'si, divânı ve nihayet Kıyâfetnâme'si ile hâlâ hürmet gören o büyük filozofun ruhunu bugün her-birimiz Fatihalarla şenlendirelim.

1

Dehâ Hazretleri

Galib Dede'nin fani hayat çizgisini oluşturan kronolojisinde bilinebilen kilometre taşları şöyle sıralanır:

Doğum: 1757

Divânının ilk tertibi: 1781 (24 yaşlarında)

Bir deha eseri olarak Hüsn ü Aşk'ın yazılışı: 1782-83 (26 yaşında iken ve altı ay içinde)

Çile çekmek için Mevlâna Dergâhı'na kapılanışı: 10 Temmuz 1784

Es'ad mahlasını boşlayışı: 1787

Çile hücrelerinden çıkışı: 11 Temmuz 1787

Şerh-i Cezire-i Mesnevî'nin ve Sohbetü's-Safiyye'nin yazılışı: 1790

Galata Mevlevîhanesi'nde şeyh olarak posta oturması: 11 Haziran 1791

Hakk'a yürüyüşü: 3 Ocak 1799 (42 yaşında)

iskender pala -| 145

İşte kırk iki senelik bir ömür ve peş peşe şaheserler. Anlatmakla bitmeyecek harikalar, hayat sahneleri!..

Bu yüzden biz şimdi o nazik, hassas, zeki, nüktedan ve neşeli şeyhin ömründen çok ölümü üzerinde durmak istiyoruz.

Hani cenazesini tabuta yerleştirirlerken babası Mustafa Reşid Efendi üzerine kapanıp onun siyah sakallarına bakarak,

- Oğulcuğum! Bu sakal bu tahtaya yakışmıyor, diye ağlamıştı ya!.. Hani bu sözü duyan onca insan gözyaşlarını tutamayıp ağlamışlardı ya!..

Bu bir genç ölüm idi ve tabii ki herkese acı gelmişti. Mevlevîleri de ta ciğerlerinden yaktığı malumdu. Üstelik bu keder, tam da Selim-i Salis'in bütün ilgisini Galata Mevlevîha-nesi'ne yönelttiği bir sırada yaşanıyordu.1

Evet, tam kırk iki yaşındaydı. Yunus'un söyleyişiyle, "Genç ekini biçmiş gibi" gitmişti. Bu yüzden herkes bu ölümün üzerinde gizli bir sebep aramaya başladı. Sapasağlam iken bu gidişe herkes bir rivayet yakıştırdı. Aslında zamanın tabipleri onun verem olduğunu ve bu illetten öldüğünü söylüyorlardı; ama kim inanır!.. Mamafih ölümünden evvel bir müddet yataklara düştüğü malumdu. Peki ama kırk iki yaşında, hayat dolu, neşeli bir insan nasıl olur da birdenbire hayata küsmüş gibi davranmaya başlardı? Halkın hafsalası bunu ihatadan acizdi. Bu ölümün elbette hikmete mebnî bir sebebi olmalıydı.

Çeşitli çevreler bunu durmadan aradılar ve tabii pek çok sebepler de buldular. işte onlardan birkaçı (Hersekli Arif Hikmet anlatıyor):

Galib, bir cuma günü pahalı ve süslü bir semahaneye çıktı. Biraz sonra eline, üzerine oturduğu minderinin kenarında duran bir kağıt parçası takılmıştı. Aldı ve okudu: "Hazret! Masivaya değer verip sakın gösterişe kapılma. Buna alışanların, başlarını feda etmeleri gerekir; bilmiş ol!" Yazı bundan ibaretti ve Galib Dede o günden sonra hayata küstü, inzivaya çekildi. Çünkü dervişlerden hep saygı ve sev-

146 j- kudemânın kırk atlısı

gi görmeye alışmış idi. Böyle bir yazıyı yazan bir dervişinin olduğunu düşünmek, onu pek yaralamıştı. Acaba gerçekten öyle miydi? Günlerce inzivada bunları düşündü ve nihayet hastalandı. Hastalığı ona bir daha geri dönme imkanı tanımadı.

* * *

Galib, padişah ile birlikte Beşiktaş Mevlevîhanesi'ne gelmişti. Oranın şeyhi Yusuf Zühdi Dede'nin Mesnevi okuması gerekiyordu. Padişah, bu görevi Galib'in ifa etmesini istedi. Galib de boş bulunup kürsüye çıktı. Ne var ki o esnada Yusuf Dede'nin sitem dolu bir bakışı, tutulup kalmasına yetti. Ağzını açıp tek kelâm edemedi ve derhal geri indi. O gün hata ettiğini, Yusuf Dede'ye küstahça davrandığını düşünmekten hastalandı ve bir daha yataktan kalkamadı.

* *

Galib, Yenikapı Mevlevîhanesi'nde Ali Nutki Dede ile halvet olup otururken Mevlevîlik adabına aykırı davranarak "Şeyhim biraz rahat edelim." diyerek henüz izin beklemeden sikkesini başından çıkardı. Bunun üzerine Ali Nutki Dede sitem dolu bir sesle, "Evet, uykunuz geldi, istirahat buyurun!" diyerek çekildi. Galib bunun üzerine pek çok üzüldü, yataklara düştü ve bir daha çıkamadı.

* * *

Galib, at sırtında Yenikapı Mevlevîhanesi'ne gidiyordu. Tekkenin kapısına yaklaştığı sırada Ali Nutki Dede'nin de şeyhi olan aşçıbaşı Salih Ahmed Dede'ye rastladı ve onu yere inmeden, at sırtında selamladı. Bunun üzerine Salih Dede sikkesini çıkarıp sağ eline alarak yere kadar eğilip selamına mukabelede bulundu. Galib de biliyordu ki bu biçimde selam, yalnız ve yalnız Konya asitanesi şeyhi olan çelebilere verilirdi. Demek Salih Dede kendisiyle alay ediyordu. Feyz aldığı dergâha yaya girmesi gerekirken at sırtında girmesinin küstahlık olduğunu anladı ve buna piş-

iskender pala -j 147

manlığı kendisini yataklara düşürdü. Bu üzüntü onu mezara da götürecekti.

Dikkat edilirse bütün bu rivayetlerin tek ortak noktası vardır: Dervişlik adabını çiğnemiş olmak. Ancak biz bu rivayetleri şüphe ile karşılıyor ve 42 yaşında bir şeyhin ölümünden, kendi öğretisine ait bir prensip çıkararak gerek

haleflerini; gerekse müntesiplerini ibrete sevketmeye yönelik bir gayretkeşlik seziyoruz. Eğer gerçekten de bu rivayetlerin biri doğru olup da Galib Dede genç yaşta büyük mevkilere geçmeyi hazmedememiş bir çiğlik ile hareket etti ise hem tarikatın ruhaniyeti, hem de tarih, intikamını çok kötü almış demektir. Nitekim şu dizelere göre Galib'in direkt olarak Hazret-i Pîr'e itibar ettiği; aradakileri kale almadığı pekâlâ söylenebilir. Zaten aksi de pek düşünülemez ya: Efendimsin cihanda itibarım varsa sendendir Meyan-ı âşıkanda iştiharım varsa sendendir

Felekten zerre mikdar olmadım devrinde rencide Ger ey mihr-i münevver ah u zarım varsa sendendir

Şehid-i aşkih oldum lale-zâr-ı dağdır sinem Çerâğ-ı türbetim şem'-i mezarım varsa sendendir

Niçin avare kıldın gevher-i gaitanın olmuşken Gönül âyînesinde birgubarım varsa sendendir

Sanadır ilticası Galib'in ya Hazret-i Monla Başımda bir külah-ı iftiharım varsa sendendir

Ölümüne Mevlevî ıstılahınca şöyle tarih düşürülmüş idi. Rahmetler okuyarak tekrar ediyoruz:

Göçdü Galib Dede ya Hu!

İlginçtir ama bu Mevlevihane'nin Galib Dede'ninki ile paralellik arzeden bir kaderi vardır. O şeyh olmadan evvel

148 j- kudemânın kırk atlısı

bakımsız, yıkılmaya yüz tutmuş bir binası var imiş. Matbah-ı şerifinin ve dolayısıyla müntesiblerinin de Yenikapı Mevle-vîhanesi'ne yenik düşmeye başladığı o günlerde tamamen bir sevk-i tabîî ile Galib Dede şeyh olarak atanır. Henüz genç yaşta iken şiirdeki şöhreti İstanbul sınırlarından taştan Ga-lib'in bu ataması ile birdenbire sarayın ve devletlûların ilgisi bu dergâha çevrilir ve onunla birlikte her bakımdan yükselişe geçer. Maddî ve manevî imarıyla orası, Galib'in devrinde hakkıyla ve doya doya bir ömür sürmüştür şüphesiz. Belki onun genç yaşta ebedî seferine çıkması, herkesten ziyade bu yaşlı tekkenin gözyaşlarına bais olacaktır.

öylesine Bir Hoca (0

XIX. yüzyılın başlarında, istanbul'un Molla Gürani semtinde, bütün şehir halkının parmakla gösterdiği ve önünden ihtiramla geçtiği fevkanî ahşap bir konak var imiş. Zamanın medreselerine gıpta ettiren bu konakta Farisî muallimi Hoca Neş'et Efendi oturmakta ve her mevki ve yaştan talebelerine bilâ ücret ve bilâ menfaat dersler okutmaktadır. Ama ne dersler! Her oturum bir mahz-ı irfan!.. Tabiri caiz ise Farisî en son öğrenilen lisan. Oraya gelenler asıl irfan ve hikmet dilini talim etmekte.

Konağın müdavimleri başlangıçta Mesnevî okumaya ve Farsça öğrenmeye gelirler ama müteakiben müzmin bir tiryakilik ile Mevlâna'nın fikir örgüsü çerçevesinde bütün beşerî ve gaybî ilimlerin gizli dünyasına adım atarlar. Burası öyle bir feyz ü irfan yuvasıdır ki bütün istanbul ufkunu aydınlatır; zamanın istidatlı gençlerinden kemale ermiş alimlerine varasıya dek pek çok insana Hoca Neş'et'in rahle-i tedrisi önünde diz çöktürür. Hülâsa zamanın kalem erbabı sayılacak hemen herkes bu muallimin talebeleridirler.

150 j- kudemânın kırk atlısı

Hoca Neş'et, muhit ve tesiri ile tarihin nadiren şahit olduğu allâmelerdendir. Hoca adıyla andırsa da asıl hocalık ruhundadır. ifade yerinde olursa, o bu cihâna hoca olmak için gelmiştir. Eğitim psikolojisi ve öğretim formasyonu gibi şatafatlı ilim ve payelerin olmadığı dönemlerde muallimliğe ruh veren adamdır. Yaptığı işi sever ve severek yapar. O kadar ki eşiğinden içeriye ilk defa adım atan bir ham ervahın, "-Efendim, Farisî cehennem ehlinin lisanıdır diyorlar; öyle midir?" sorusuna hiç kırılmadan, gücenmeden ve istifini bozmadan, "-Öyle de olsa öğrenmek lazımdır. Nereye gideceğimizi kat'ıyyen bilmiyoruz. Şayet cehenneme uğrayacak olursak lisan bilmemek de azaba azap katmaz mı?" cevabını verir. Hani,

Kim okursa Fârisî Gitti dinin yarısı

latifesi onun sayesinde aslına yani "Gitti deynin yarısı"na dönüşür. Şüphesiz orada her adam, diğerleri gibi bu fırında pişecek ve ileride memleketin eli

kalem tutanları sınıfına dahil olacaktır. Zaten, "Feleğin ne idüğünü bilerek ikbal peşinde koşanın bu isteğine de eyvallah deriz." mealindeki, Feleğin meşrebini, mezhebini anlayarak Meyl-i ikbâl edenin ilâhisine eyvallah mısraları ona aittir ve hemen her talebesini bu demokratik muhitte yetiştirir; yaptıkları işlere veya yöneldikleri hedeflere saygı duyar.

Bir hoca olarak meziyetleri sayılmakla bitmez. Günümüz eğitimcileri ibret devşirsinler diye o mezâyâdan bazılarını sıralamakta fayda mülâhaza ediyoruz. O her şeyden önce yürüyen bir ahlâk dersidir. Tavr u hareketinden düşünüş ve konuşmasına kadar her şeyi örnek alınır.

ilminin bir noktasını dahi kıskanmaz; bilakis öğretmek için can atar, hatta bu yüzden pek çok insanı evinde ağırılar, iskender pala -I 151

cömertlik gösterir. Eli açıklıkta da devrinin sayılı civanmerd-leri arasındadır. Talebelerinin yaşı veya mevkii ne olursa olsun özel meseleleriyle de ilgilenir, elinden geldiğince yardımlaşma duygusunun tesisine çalışmış. Özellikle fakirlerin işlerini halletmek konusunda pek hâhişger davranır, halledemediği bir iş olursa günlerce uykusuz kalırmış. Meşhurdur ki çevresindekiler "-Efendim, şunun bunun işi için yüz suyu dökmekliğiniz reva mıdır?" diye itiraz kaydı düştüklerinde, "-Canım, yüzsu-yu ile değirmen çevrilmez ya; böyle işler görülür." dermiş.

Silah kullanmada, ilimdeki kadar maharetli olup eskilerin "sâhib-i seyf ve'l-kalem" meselini temsil edermiş. Zeamet sahibi olduğu için vakti geldiğinde devlete hem para hem de asker tedarikinde gerekli hizmeti severek yapar, hatta bazen kendisinin de cepheye gittiği olurmuş. 1768'de açılan Rus cephesinde bizzat bulunduğu ve oradaki Haydarâne cengâverliğiyle maiyyetindekileri dahi şaşkına çevirdiğini zamanın kronikleri kaydeder. Bu hizmetleri icabı olsa gerek ders verirken daima silahlı bulunur, âdetâ yanındakilere "Hazır ol cenge eğer ister isen sulh u salâh" hikmetini hatır-latırcasına belinden harçerini, piştovunu hiç eksik etmez-miş. Derslerinde bir muallim gibi değil de sanki kılıç hakkı olarak müderrislik makamını zabtetmiş bir Osmanlı akıncısı edasıyla hareket edermiş.

Tevazuyu, temiz giyinmeyi, bakımlı olmayı, güleryüzle hareket etmeyi, yumuşak sesle konuşmayı, bilmediği hiçbir meseleden bahsetmemeyi ve dünyaya aldırış etmemeyi şiar edinmiş. Kimseyi gücendirmek istemediği, onun şu beytinden de bellidir:

Telâş-ı va'd-i visale sebep nedir bilmem Yalan mı yok güzelim, özr-i arifane mi yok

Vuslat vadetme hususunda bunca telaşa sebep nedir bilmiyorum. Yalan mı yok güzelim; yoksa arifane bir özür mü bulunmaz?

152 j- kudemânın kırk atlısı

Latifeyi pek sever ve nezih latifeler yaparak derslerini canlı tutarmış. Latifenin didaktik gayesini daima göz önünde bulundurur; yeri geldiğinde nazikçe taşı gediğine koymaktan çekinmezmiş. Rivayet olunur ki cennetin tasvirlerinden bahsettiği bir sohbet esnasında tiryakisi olduğu çubuğunu yakmak üzere iken meclisteki na-puhteler-den birisi atılmış;

- Efendim! Cennette ateş yok, siz orada çubuğunuzu nereden yakacaksınız?

Hoca çubuğundan şöyle derin bir nefes almış ve uygun cevabı tekellüm eylemiş:

- Sizin için kebab pişirilecek oaktan.

Hoca Neş'et edebiyatla ilgilidir; tesbit doğru olursa bir edebiyat muallimidir. Şiiri çok iyi bilir, Türk ve Fars şairlerini bütün cepheleriyle tahlil edebilirmiş. Ne var ki kendisinde şairlik kabiliyeti pek yoktur. Şiirleri ilim ve kültür zoruyla söylenmiş olup şairanelik ve orijinaliteden yoksundur. Bunun farkında olmaktan naşi haddini bilir ve hocalık başka, şairlik başkadır dermiş. Şiiri bilmek, elbette şair olmaya yetmemektedir.

Şiirlerinde pek çok hatalar ve noksanlıklar olduğunu hem kendisi, hem de öğrencileri bilir. Pek çok öğrencisi ondan daha mükemmel şiirler söylerken aldıkları terbiye gereği asla hocalarının yanında şiirlerini dile getirmemektedirler. Nadir zamanlarda bizzat onun ısrarı üzerine şiirlerini inşad ederken dahi hocalarını utandırmamaya çalışırlarmış. Türkçe şiirlerinden farkı olmayan Farsça mısralarını da pek çok kişinin sıkılarak okuduğundan şüphe yoktur.

Evet, şiiri güzel değildir; illâ hocalığı şiir gibi yapar. Hatta meccanen ders verdiği genç talebelerinden şiire hevesli olanlar çıkarsa onları taltif, teşvik ve tahrik için mah-lasnâme yazmayı vazife telakki eder. O kadar ki bu görev iskender pala -j 153

şuuru, onu ileride Klasik şiirimizin en ziyade mahlasnâme yazan şairi yapacaktır.

Genç şairlere bir manzume ile mahlas verme işini, hiç şüphesiz, hocalık hakkına istinaden büyük bir üstad edasıyla yapıyordu. Yirmiye yakın mahlasnâmesi içerisinde henüz Mehmed Es'ad diye bilinen Şeyh Galib'e Es'ad; ileride bey-likçi olacak olan Mehmet Efendi'ye izzet (Beylikçi İzzet), bürokraside önemli rol oynayacak Osman Efendi'ye Pertev mahlaslarını verdiği manzumeleri câlib-i dikkattir. Şimdi siz, bir öğrencinin hocasından böyle bir şiir almasının psikolojik ferahlığını göz önüne getiriniz ve mısraları güzel olmasa da bu mahlasnâmelerin Türk kültürüne ne büyük hizmetler eylediğini tefekkür ediniz. Hoca Neş'et'in asıl adı Süleyman'dır. Musahib-i şehriyâ-rî olan babası Ahmed Refı'a Efendi'nin söylediği

Hudâyâ iki âlemde azız eyle Süleyman'ı

tarih mısraına göre -ki Hoca Neş'et bu mısraı bir ömür boyu yüzüğünde taşıyacaktı- 1148 (1735-36) yılında Edirne'de doğmuştur. Genç yaşta babasını kaybettiği sıralarda Farsça öğrenmeye ve özellikle de Mesnevi'nin inceliklerini anlamaya çalışıyordu. Çalıştı, çabaladı, hiçbir zorluktan yılmadı ve otuzlu yaşlarında Mevlevî kültüründe kılı kırk yarar bir zeyrek olup Mesnevîhanlıkta devrin şöhretini eline geçirdi. Asrın son çeyreğine girildiğinde İstanbul ilim ve kültür muhitlerinin itibar ettiği bir allâme olarak tanındı. Yukarıda anlatılan muallimlik hizmetleri de bu minval üzere hemen bir çeyrek asır sürdü. Garip tecellidir ki herkesin medhettiği bu adamı hayatında yalnızca bir tek kişi hicvetmiştir: Devrin ünlü mizah ustası Sürurî. Talihe bakın ki ölümüne en güzel tarihi yine aynı geveze adam düşürecektir. Şöyle:

154 j- kudemânın kırk atlısı

Neş'et Efendi göçdi, cinân ola menzili

"Neş'et'i kaybettik; inşallah mekânı cennet olur." demeye gelen bu duanın ebced ile verdiği rakam toplamı 1222 hicri, yani 1808 miladi yılına tekabül eder. inşallah XXI. asır bu coğrafyada, mürekkebi şehidlerin kanıyla tartılan alimlere karışmasını temenni ettiğimiz bu adamın kopyalarını yetiştirir de Türk irfanı bir parça ihya olunur. Şimdilerde yeni Hoca Neş'et'lere olan ihtiyacımız, ekonomimizdeki açıkları kapatmaya olan ihtiyacımızdan daha çoktur ve bu insanları yetiştirmek, duyûn-ı umumiye-mizi edadan daha vahim bir borçtur.

Biline!..

Şaiben îdamına!

Önce aşk üzerine bir beytini okuyalım:

Şimdilik aşkı bana, hüsni sana vermişler Ariyettir bu da cânâ, ne senindir ne benim

Ey sevgili! Şimdilik aşk bana, güzellik de sana nasib olmuş. Bilmiş ol ki bunlar bize ödünç verilmiştir, yoksa ne o güzellik senindir; ne de bu aşk benim. Belli ki zamanın Ferhâd yahut Mecnun'luk nöbeti ondadır. Neden dersiniz, merhametsiz bir sevgiliye düşmüştür ve hatta eziyet olsun diye bir de onu kinayeli sorularla canından bezdirmektedir. Der ki:

Çünkü yoktur sende zalim, rahme dair bir cevap Derdimi artırma bari, hâl-i zarım sorma hiç

A zalim! Madem ki sende acıma hissine dair bize bir tek karşılık yoktur; bari inleyişlerimi sorup da derdimi arttırma!..

156 j- kudemânın kırk atlısı

Sevgiliden ümidini kesmiş bir âşık ne yapsın, kime içini döksün!?, öyle her yerde sırdaş bulmak kolay bir şey mi? O da bu ümitsizlik içinde âhıyla dostluk kurar, illa bir şartı vardır: Yüksek perdeden ses verip sevgilisini incitmemek! işte kelâmı:

Yâri incitmemme şartıyla gelirsen ne güzel Yoksa dilgîr ederim sinede ey âh seni Ey âh! Sevgiliyi incitmemme şartıyla gelirsen ne âlâ! Aksi takdirde bağrımda seni pek gücendiririm, bilmiş ol!

iyi de, kimdir bu sevgili?

Kolay! Bir beytiyle hemen özetleyelim:

Nerm iken tünd olup ol şûh nerîmân görünür Perveriş kıldığım âhû beçe arslan görünür

Şûh sevgilim, gerçekte yumuşak (ve merhametli) iken sert davranıp cengâver gibi görünüyor. Aşkımın besleyip büyüttüğüm o ceylan yavrusu şimdi bir arslan görünüyor.

Muallim Naci merhum onun için "Şairlerin şehitlerin-dendir. (...) Henüz genç iken vefat etmeyeydi, -tabiatının kuvvetine nazaran- asrının pek parlak bir şairi olurdu." der.1 Hayatı hakkında mufassal bilgiyi Maktul Şairler'den edinmek mümkündür.2

O zamanlar kafakağıdı çıkartılıyor olsaydı, hakkındaki şu bilgileri orada kayıtlı bulurduk: Adı: Mehmet, memleketi: istanbul, baba adı: Defteremini Benli Arif Bey, tahsili: Hoca Neş'et'in rahle-i tedrisinden şiir icazeti (çünkü kendisine mahlasnâme yazmıştır) almıştır, mesleği: Beylikçi, mahlası: izzet. Bu kafakağıdı bugün herhangi bir arşivde yer alıyor ol-

1 bk. Osmanlı Şairleri (Hazırlayan: C. Kurnaz), Ankara 1986, s. 179

2 bk. Cemil Çiftçi, Maktul Şairler, İstanbul 1997, s. 545 vd.

iskender pala -] 157

saydı, üzerine kırmızı (sürh) ile çarpı çekilmiş, altına da "sal-ben (asılarak) idam" yazılmış olduğunu da görür ve hiç şüphesiz ağlardık.

Pakalın'a göre3 beylikçi, Divân-ı Hümayun Zabiti'nin adıdır. Divâna gelen fermanları ve iradeleri kaydetmekle; yahut sadrazam tarafından kendisinden istenilen evrak bilgisini huzura arz ile görevlidir. Bilumum kanunlar ve kararlar onun elinin altında bulunur; bilcümle fermanlar ve beratlar onun marifetiyle temize çekilirdi. Dolayısıyla yazısının güzel olması lazımdı. Devlet adına yapılacak görüşmelere katılır ve zabıtları tutar, muahedenameleri kaydederdi. Beylikçiler, şimdiki hariciyecilerin ataları idiler. Nitekim Beylikçi izzet Mehmet Efendi de ömrünün önemli bir bölümünü hariciyede geçirmiş, pek çok muahedenâmeyi kaleme almış, hatta altına mühür koymuştur.

330 bin vatan evladımızı kaybettiğimiz 1787-1792 Türk Rus Harbi'ne son veren barış belgesini (Yaş Muahedename-si) imzalamak üzere Romanya'nın Jassy (Yaş) kentine gittiğinde, istanbul'da bıraktığı o güzel sevgiliyi özlemiş olmalı ki, Eller hayâller kuruyor hem safâda çok Yaş'da bizimse bir kuru eğlencemiz de yok demekten kendini alamaz.

Beylikçi izzet Bey'in ölüm hikâyesini Cevdet Paşa'dan özetleyelim:4

Sultan III. Selim'in şehid edilip II. Mahmud'un tahta çıkarıldığı Alemdar Vak'ası'ndan hemen sonra imzalanan ittifak Senedi'nin altındaki rakımu'l-huruf (bunu yazan) hanesinde Izzet'in adı bulunmaktadır. Sultan II. Mahmud bu senede muhaliftir ve Izzet'in de bu belge altına pervasızca imza koymasından alınmıştır. Bir müddet sonra sulh müzakeresi için

3 bk. M. Z. Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. I, istanbul 1983, s. 220

4 bk. A. Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, c. IX, istanbul 1309 h., s. 121 vd.

158 |- kudemânın kırk atlısı

İzzet Bey'in, Beylikçi sıfatıyla Rusya'ya gönderilmesi icab eder. Ne var ki o, verilen harcırahı az bulmuştur ve ileri geri konuşmalar ile devletin şerefine söz getirir. Hükümdar, onun inşa (nesir, düzyazı) sanatındaki kabiliyetini bildiğinden böyle bir kabiliyeti harcamaya kıyamaz, nâseza hareketlerini gençliğine ve toyluğuna vererek ikaz edilmesini ister. Bazı dostları, tavırlarını düzeltmesi konusunda kendisini uyarırlar. Ancak o bunlara aldırmış etmemektedir.

Yine Cevdet Paşa'ya göre, zamanın Devlet-i Âliyye aleyhine yıldırım hızıyla aktığı öyle bir dönem geldi ki Sultan, sık sık halkı cihada davet için hatt-ı hümayunlar yazdırmaya başladı. Burada cihadın yalnızca asker için değil, islâm olan herkes için geçerli olduğunu vurguluyor, buna çeşitli ayet ve hadislerden deliller getiriyordu.

1809 Ekim'inin altıncı günü böyle bir hatt-ı hümayunun yeniden yazılması için padişah'tan emir geldi. Izzet'in vadesi dolmuş olmalı ki dilini tutamadı ve "Yine ne tür vaazlar yazılmış!.." gibi sözler etmeye başladı. Bu sözlerin II. Mahmud'a ulaşması uzun sürmedi ve aynı gün ikindi vakti Kadı-köyü'nde idam edildi. Birkaç gün sonra da cesedi darağa-cından indirilip Ayrılık Çeşmesi'ne defnedildi.

* * *

Yıllar sonra onunla aynı akıbeti paylaşacak olan merhum Ali Kemal Bey, Lokma-i gam ki gulû-gîr-i melal oldu bana Şîr-i mâder gibi mey şimdi helâl oldu bana

beytini ona atfeder.5 Beyit, "Gam lokması boğazıma dizildi. Bunun içindir ki içki şimdi bana annemin sütü kadar helâl sayılır." anlamında şairane bir muziplikten ibaret olup zarif bir nükteyi tazammun eder. Malumdur ki lokma boğazda kalıp da yakında su da bulunmazsa, boğulmamak için o anda içkiyi içmenin şer'an helâl olduğuna dair hükümler vardır. Bu durumda İzzet, boğazına dizilen gam lokmasının içkiyi kendi-

5 bk. Ali Kemal, Makaleler (Hazırlayan, H. Pala), İstanbul 1997, s. 74-75
iskender pala -j 159

sine helâl saydıracak kadar peklik gösterdiğini ve yutkuna-maz olduğunu, nihayet nefesinin kesilme noktasına geldiğini anlatıyor ki bu, fevkalade zekice yapılmış bir nüktedir. Ancak onun içkiye düşkünlüğü konusunda başka kaynaklarda herhangi bir kayda rastlayamadık. Ne var ki Laleli semtindeki Encümen-i Şuara münasebetiyle içkinin her türlü halini yakından biliyor olmalıdır.

İzzet'in divânçesi 1258 h. yılında, talebesi Resayî Efendi tarafından bastırılmıştır. O divânçenin en güzel gazellerinden birisi şudur ve gariptir ki bugün dahi hakikatleri beyan eder:

Mey o mey, sakî o sâkî, lîk mestân ol değil Dil o dil, dilber o dilber, âh u efgân ol değil

Kalmamış bülbüllerin te'sîri feryadında hiç Gül o gül amma ne hikmettir gülistan ol değil

Yok revâc-ı rif'ati şimdi metâ-ı dânişin Gerçi var dâd u sited amma bedestân ol değil

Etmiyorlar âşîka hayfâ nigâh-ı rağbeti Başka olmuş anladım tavr-ı civânân ol değil

Eski resm üzre yanar külhanda ki can u gönül Lîk İzzet neyleyim etvâr-ı cânân ol değil

Gazelden mânâ murad olundukta, aşağı yukarı şöyle demeye gelir:

içki aynı içki, sâkî de aynı saki, ama kendinden geçenler aynı kişiler değil.

Gönül eski gönül, dilber aynı dilber, ancak ahlar ve figanlar aynı değil.

Bülbüllerin feryadında nedense hiç tesir gücü kalmamış. Gül o gül, amma ne

hikmettir bilinmez, gülistan aynı gülistan olmaktan çıkmış.

Şimdilerde bilgelik (ve ilim) kumaşının pazarda hiçbir üstünlüğü yok. Gerçi ahm-satım yine var; ama artık bedesten aynı değil.

160 j- kudemânın kırk atlısı

Yazık ki, artık âşîka rağbet edip şöyle göz ucuyla dahi bakmıyorlar; anladım ki güzellerin gidişatı da değişmiş, eskisi gibi değil.

Ey İzzet! Canım ve gönlüm, aşk külhanında hâlâ o eski minval üzre yanmaya devam ediyor; lakin neyleyeyim ki sevgilinin tavırları aykırılaşmış, eskisine benzemiyor.

Nur ol üstâd! Başka ne diyelim!...

Bir Mevsim-i Baharına Geldik ki Âlemin

Sultan Mahmud ile İzzet Molla arasında:

- Molla! Yesarizade'ye ne derece mahabbet!.. Her yerde ikinizi beraber görüyorum.

- Hak ömr-i şevketinizi ziyade kılsın hünkârım! Yesari dâ-iniz güzel yazı yazar. Kulunuz da biraz medrese gördüm. İkimiz yanyana gelince ancak okur-yazar bir adam oluyoruz.

Klasik Türk şiiri XIX. asırda kendini aşamayacak derecede tıkanmış, mükemmellikten dolayı bir çıkmaza girmişti. Artık nazireler, tanzire konu olan şiirin yanına bile yaklaşılamamakta, Fuzulî, Nedîm, Şeyh Galib gibi zirve söz ustalarının manzumeleri tanzir edilmek istenirken yalnızca taklid edilebilmektedir. Geline bu nokta şiirdeki yeni arayışları hızlandırmış, o güne kadar bilmediğimiz tarzda ve bambaşka bir edebiyatın kapılarını aralayacak şair ve muharrirlerin filizlerini tımarlamıştı. Tanzimat yıllarına gelindiğinde bu filizler meyvaya duracak, Şark formundaki manzumelerde bilumum Garplı fikirler sökün edip gelecektir.

162 j- kudemânın kırk atlısı

Asrın ilk çeyreği son bulurken şairler, çalkantılı bir sosyal hayatın insanları olarak dikkatleri muhit ve mahfele çevirince; Klasik şiirin gözlemci sanatkârının aksine birdenbire kendilerini sahnede buldular. Artık seyirci değil; bizzat akt-rist kimliği taşıyacaklardı.

İşte tam o yıllarda, adı siyaset muhitlerinde olduğu kadar edebiyat muhitlerinde de sık sık anılan bir adam, Keçeciza-de izzet Molla, hayatının en hazin zamanlarını yaşayacağı, ve yıldızının bir daha eski taravetine erişemeyeceği günlerin başlangıcı olarak Keşan yollarına dökülmüş, sürgün acısının şok tahassürlerini yaşamaktadır.

Molla, Sultan I. Abdülhamid devrinde kazaskerlik yapan Salih Efendi'nin oğludur. Dedesi, yirmi yaşlarındayken evden kaçıp taşradan İstanbul'a gelen Mustafa Efendi, onun babası da Konya'da keçecilik mesleğiyle uğraşan bir imamdır. Keçecizade lakabı buradan gelir ve Molla'dan bir batın sonra, oğlu Fuad Paşa ile ayyuka çıkacaktır.

İstanbul'da 1806 baharının bir kuşluk saatinde, Sirke-ci'den gül-i rânâ motifli bir sandal avara olur. Bazusunda-ki akrep dövmesi görünsün diye mintanının yenini omu-zuna dek sıvamış olan kara kuru kayıkçı, henüz yirmisinde ama enine doğru pek iri cüsseli olan yolcusundan "İstikametle Göksu'ya!" talimatını almıştır. Kayık Fındıklı açıklarına vardıktan az sonra bir binlik rakı açılmış, delikanlının elinde zehir gibi, mezesiz ve susuz dibine vurulmaya hazırlanmaktadır.

Sandaldaki müşteri, 13 yaşındayken hüznü ve matemden başka bir miras bırakmadan ölen babasının ardından tahsili yarıda bırakıp maişet kaygısına düşen, ancak genç omuzlarına ağır gelen hayat yükünden dolayı şimdilerde koltukaltı meyhanelerine dadanan ve ruhu derin bir boşluğa düşmüş bulunan İzzet'tir ki bıçkın ayakdaşları, yeni geldiği bu alemde ona Molla demektedirler. Mamafih o da Mol-

iskender pala -j 163

lahgın hakkını vermekte, mektep olmasa da zeka ve gayretiyle bu bitirimler dünyasında herkese Aristo mantığından, Jan Dark efsanesine; Haçlı seferleri tarihinden metafizik problemlerine dek pek geniş bir yelpazede ilmini konuşturmakta, hatta söylediği şiirler ile de hayli şöhret edinmiş bulunmaktadır. O gün Göksu'ya işrete değil, intihara gitmektedir. 13'ünden beri taşıdığı aile yükünü artık kaldıramaz olmuş ve nefret hissiyle besleyip büyüttüğü çaresizliklerini sona erdirmeyi düşünmüştür. Zaten tam da, Kimse kâm almış değil; ya kâm-ı âlem kimdedir diye mırıldandığı günlerdedir.

Kayık, Kuruçeşme açıklarına geldiğinde genç İzzet'in çilesini erteleyecek, hatta bir göz yumup açıcılık da zevk tahsil ettirecek bir hadise zuhur eder.

Kuruçeşme'de muhteşem bir yalının sahibi olan devrin gayri müslim zariflerinden, lügat müellifi Hançerli Bey, penceresinin önüne oturmuş Saib Divânı'nı okumakta ve anlayamadığı bir beyte dalmış, boş gözlerle denize bakmaktadır. Birden yalının önünden geçen kayıktaki gencin, şiir dünyasında adı sıkça anılan izzet Molla olduğunu farkederken müşkilini ona sorar. Molla biraz da çakırkeyifliğin verdiği cesaretle beyti pek rindane bir tarzda izah eder ve Hançerli Bey'i sıkıntısından kurtarır.

Kayık yolculuğu orada bitmiş ve mezara dek sürecek bir dostluk başlamıştır.

Tahminen Molla,

Tabib-i hazıkı bul da ilaç kolaydır

mısrainı o gün söyleyecektir.

Hançerli Bey'in himmeti onu devrin fevkalade renkli, biraz haris, ikbalperest ve düzenbaz ama buna mukabil güçlü, kültürlü ve nüfuzlu, bürokraside şeytana külâhını ters giydirecek denli başarılı bir Mevlevi olan Halet Efendi'nin ellerine kıymetli bir hediye olarak takdim eder. Halet o günlerde Paris Büyükelçiliği'nin tecrübesi ile Sultan II. Mahmud'un

164 J- kudemâmn kırk atlısı

gizli müşavirliğini yapmaktadır. Daha doğrusu Sultan II. Mahmud onun kurmalı bebeği gibidir.

Bu münasebet ileride izzet Molla'nın hayatını değiştirecek ve feleğin germ ü serdini öğretip tuzlusunu tatlısını tanıtacaktır. Çünkü gam u şadî ile dolu bir ömür yeniden başlamıştır.

iyi günler, 1823 yılında Halet'in boynu vurularak öldürülmesinden sonra mes'ud zamanlara tahvil olunur. Öyle ki II. Mahmud, izzet Molla'ya değer verip görüşlerini almaya başlamıştır. Taşrada keçecilik yapmaktansa istanbul'da deb-bağlığı yeğ görüp evden kaçan bir dedenin torunu olarak Molla, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın soyundan Hibetül-lah Hanım ile bu yıllarda evlenir, ileride Keçecizade lakabını tarihin kütüğüne kazıyacak olan çocuk (ünlü Tanzimat paşası Fuad) bu evlilikten doğacaktır. Diğer çocukların isimleri Sedad, Murad ve Reşad'dır.

Rivayet ederler ki Sultan Mahmud, oğullarının "-ad" kafiyeyle isimlerini öğrenince hayret etmiş ve bir gün Molla'ya,

- Bir oğlun daha olsa ne ad koyacaksın?

diye sormuş. Molla nükteyi anlayıp cevabı yapıştırmış:

- İmdad, efendimiz.

Molla'nın geri kalan hayatında macera pek çoktur. Keşan sürgününden sonra bir de haksız yere Sivas'a gönderilir. Bütün bunlar onun sanatına da yansır ve şiirlerinde Nabî'den, Koca Ragıp Paşa'dan akıp gelen hikmet sızıntısı yeniden gür ırmaklara döner. Her acı tecrübe onun şiirine pastoral bir senfoni, natürmort bir tablo gibi nakşedilir.

Kalemle hukukum sahavettedir Yanımda ruz u şeb sohbettedir

buyurduğu o sabavet zamanından beri şi'ri, kâh şi'r-i mâder gibi bâtına sunmuş; kâh şi'r-i ner misillu zahire vurmuştur. Gerek Bahar-ı Efkâr tesmiye eylediği gençlik şiirlerinde; gerekse Hazan-ı Âsâr buyurduğu Sivas sürgünü ateş tecrübelerinin hikmetlerini tefekkür eylediği manzumelerinde, vaktiyle

I

İskender pala -j 165

velinimeti Halet Efendi'den dinlediği Şeyh Galib edasıyla cınlayan mısraların neşvesini bulmaya çalışmış; çağının bütün şairleri içinde dikkatleri üzerine toplamakla beraber Klasik şiirin son büyük ustası olma gayretleri netice vermeyerek tarihin külleri arasına karışıp gitmiştir. Bugün ondan bize, birkaç güzel manzumeden ve son zamanlara kadar sık sık duyulmakla beraber artık o eski zevkin taliplilerince de unutulmaya başlayan müteferrik beyitler ve mısralardaki hikmetlerden gayri bir şey kalmamış sayılır. Oysa Gülşen-i Aşk ve Sürgün hatıralarını ihtiva eden Mihnet-i Keşan tezekkür olunmadan eski şiirin Fatiha'sı okunmuş sayılamaz. Nesir eserleri arasında yer alan Lâyiha'ları ile Devhatü'l-Mehâ-mid'i ise Tanzimatı hazırlayan yıllara ışık tutacak tarihî belgeler niteliğindedir.

Molla'nın ölümü de ibrete değer derecede hazindir: 1828 Mora isyanı üzerine Şeyhülislamlik dairesi'nde savaş meclisi toplanır. Molla savaşa taraftar değildir, ama ne var ki meclisten savaş kararı çıkar. O da bunun üzerine, içinde bulunulan durumda (O devrin hadiselerinden bazıları: Vahhabî hareketi, Eflak ve Boğdan isyanı, Tepedelenli vak'ası, Mısır ve Akka'nın baş kaldırışı, Anadolu ve Rumeli'de sık sık görülen tenkil hareketleri, yeniçerilerin azgınlıkları, kaht-ı rical-i devlet vs. vs.) savaşın faydadan ziyade zarar getireceğine dair bir lâyiha yazar. Lâyiha hünkâr huzurunda görüşülür ve Molla'nın aleyhinde bozgunculuk suçlamasına badi olur. Karar, Molla'nın şaiben idamıdır. Ancak çocuklarına merhameten bundan vazgeçilip Sivas'a sürgünü uygun bulunur. Talih!.. Bu sürgün ömre sürecektir. Molla Sivas'ta sağlığını kaybeder ve Ağustos 1829'da henüz 43 yaşındayken ailesi ve çocuklarından uzakta Rahmet-i Rahman'a kavuşur. Öldüğü gün terekesinden 36.048 kuruş çıkmıştır. Buna mukabil borcunun tutarı 193.948 kuruş olarak hesap edilmiş.

Onu, birkaç ehibba, Sivas Garipler Mezarlığı'na defnederler.

166 p kudemânın kırk atlısı

Garip bir tecellidir ki Molla'nın öldüğü günlerde Mora savaşı aleyhimize sonuçlanır ve Molla'nın Lâyiha'sında yazdıkları aynen vuku bulur. Haklılığı ortaya çıkınca affı için ferman çıkarılıp Sivas'a gönderilir. Yazık ki ferman, Azrail'den iki saat sonra gelecek ve Molla, affedildiğini bilemeden, Devlet-i Aliyye'ye küskün gidecektir. Dostlarının, aziz hatırasına hürmeten af fermanını göğsü üzerine koyarak cesedini öylece defnettiklerinden ruhu mutlaka haberdar olmuştur sanırız.

Bütün bu kadar sözü edişimizin sebebi, Molla'nın, bizi daima düşüncelere sevkeden bir gazelinizi sizinle beraber okuyup tarih koridorunda biraz ağlaşmaktan

ibarettir. Bizce her şairin böyle bir tek eserinin bulunması, defter-i amalinin ilanihaye açık kalmasını sağlayabilir ve onu sınıf-ı şa-iranda seramed diye andırarak ruz-ı kıyamette zümre-i şa-iran meyanında haşrolmasını intaç edebilir. O gazelin baştan sona hayat tecrübeleriyle dolu şu beyitlerini söylemek kaç faniye nasib olur ki!?!..

Meşhurdurfisk ile olmaz cihan harâb Eyler anı müdâhane-i âlimân harâb
Bilmez ki iki katyıkılur kendi halkdan İster cihan yıkıldığını hânümân-harâb
A'mâl-i hayr süllemidür kasr-ı cennetim Mümkün mü çıkma, olsa eğer nerdübân
harâb

Bir mevsim-i baharına geldik ki âlemin Bülbül hamûş, havz tehî, gülsitân harâb
Çıkmaz bahâre değmede bîçâre andelîb Pejmurde bal, vaktşitâ, âşiyân harâb
Elbetde bir sütunu olurdu bu kebbenün İzzet nihayet olmasa kevn ü mekân harâb
iskender pala -j 167

Meşhurdur, dünya sefahate dalma ve Allah yolundan sapmakla yıkılmaz. Ne zaman ki alimler (devlet adamlarına) yaltaklanmaya başlarlar; işte dünyayı bu (tür gidişat) yıkar.

Evi harab olan, dünyanın da yıkılmasını arzular. Zavallı bilmez ki bu durumda kendisi halka göre iki kat harab olacaktır.

Cennet köşklerinin merdiveni, hayırla yapılan işlerdir. (Peki o halde,) eğer merdiven harab ise o köşke çıkmak nasıl mümkün olabilir ki!?!..

Bu dünyanın öyle bir (son)baharına geldik ki artık bülbül suskun, havuz boşalmış ve gül bahçesi de harab!..

Zavallı bülbül!.. Besbelli ki bu gidişle (bir sonraki) bahara erişemeyecek. Zira kanat kırık, mevsim kış ve yuva da harab olmuş.

Ey İzzet! Eğer sonunda şu kainat denen varlık alemi de (başımıza) yıkılmayacak olsaydı, elbette şu gökkubbenin de (onu ayakta tutan) bir sütunu olurdu.

Kuşu

Mevlâna bir beytinde "Satrancı öyle oyna ki ta yedi yüz sene sonra mat diyebileşin." buyurmuş ve keramet gösterir-cesine 700. ölüm yılı Unesco tarafından Mevlâna Yılı ilan edilmişti. Ona intisabından dolayı Dede lakabıyla anılan musikî üstadı da 1996 yılında (vefatının 150. sene-i devriyesi dolayısıyla) "Şah!" dedi, ama ne yazık ki hamlesine İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nden gayri sahip çıkan olmadı. Yüksek bir edebiyat bilgisi ve engin bir musikî kültürüne sahip olan Tanpınar'ın "O, Türk musikîsinin, bir inkırazı muhteşem bir zafer yapan dehasıdır." tesbitini estetik ve belagat mimarı Beşir Ayvazoğlu dikkate aldı ve "Musikî, onunla birlikte diğer sahalardaki çözülüşün tam aksine, şaşırtıcı bir yükselişe geçerek beş yüz yıllık maceraya harikulade bir temmet işareti çekmek ister gibidir. Kuşu son şarkısına başlamıştır."1 diye işe başlayıp bir senaryo yazdı. Çağımızda,
1 bk. Beşir Ayvazoğlu, "Dede'ye Dair", Altı Çizili Satırlar, Timaş Yayınlan, istanbul 1997, s. 223

iskender pala -l 169

klasik musikîmizin nabzına yapışıp kalb atışlarını duyan sevgili Mehmet Güntekin başta olmak üzere pek çok dostun himmetleriyle de Kuşu'nun Son Şarkısı'nı seyrettik, dinledik ve tabiri caiz ise sarhoş olduk. Ardından Belediye birkaç CD ve kaset hazırlattı. Milli Eğitim ve Kültür Bakanlıkları başta olmak üzere diğer kurum ve kuruluşlardan ise hiçbir şada yok. Velhasıl Türk musikîsinin 150 sene sonra "Şah!" diyen oyuncusu, hepimizi mat etti ve biz oyunu kaybettik. Oysa sanatkâr ruhlu Selim-i Salis bir ikinci vakti onun, Zülfündedir benim baht-ı siyahım Sende kaldı gece gündüz nigâhım İncitilmiş seni meğer ki ahım Seni sevdim odur benim günâhım diyen puselik şarkısını dinlediğinde Yenikapı Mevlevîhane-si'nde çilesini doldurmakta olan bu genç dervişin deha mertebesinde bir sanatçı olacağını kestirmiş ve daha işin başında onu himayesine alarak devletlûlar usulünce mürüvvet göstermiştir. Tıpkı, henüz 14-15 yaşlarında bir genç iken onu tekkesinin musikî halkasına dahil eden ünlü şeyh Ali Nutkî Dede; yahut 8-9 yaşlarında bir çocuk iken ilk mektebin ilahî gurubundan alıp özel dersler veren Anadolu Kesedarı Uncuzade Mehmed Emin Efendi gibi. O günlerde Ragıp Paşa'nın Elde isti'dâd olunca kâr kendin gösterir mısraı henüz kulaklardan silinmemişti ve her marifet bir iltifatta ma'kes buluyordu.

Tekke hayatı bu genç dervişin bütün dünyası idi. O kadar ki babasından kalan hamamı satıp Mevlevîhanedeki dervişlere başışlamakta bir mahzur görmedi (Bu yüzden kendisine gücenen annesinin gönlünü bilahare hünkârdan aldığı bir kese altını hediye ederek alacaktır). Çileye soyunup kendini iç dünyasına hapseden genç derviş, bu hapislikte özgürlüğün gerçek mânâsını bulmakta gecikmedi ve kafesteki kuş

170 j- kudemânın kırk atlısı

iken denizdeki balık oluverdi. İçerilere doğru yaptığı fetihler dimağında ahenk kesilip de ayin'lerin, kâr'ların, beste'lerin evc-i asumanında hüzzamlar, sabalar, suzidiller, hicazlar ve ferahfezalar; na'tlar ve miraciyelerin ahenkli kanat sesleri gelmeye başlayınca bütün sanat muhitleri gibi baştan başa İstanbul ufkunu kaplayarak hünkârın da dikkatini çeken bu puselik nağmeler bütün bir çağı doldurur ve genç derviş suzidil bir şöret olup bütün gönülleri kavurur. Yine o günlerdedir ki Yenikapı Mevlevîhanesi'nin kapısı akın akın,

- Burada bir derviş varmış... diye başlayan tecessüslerle sızılır. Çok değil, ertesi yıl çile tamam olmuş ve derviş hicaz makamında Ey çeşm-i ahu hicr ile tenhalara saldın beni Çün nâfe bağrım hûn edip sahralara saldın beni

Ey kamet-i serv ü semen sallanmada ellerle sen Haşr olalım dedikçe ben ferdalara saldın beni

diyen lirik bir aşk şarkısı hazırlamıştı. O ne ruhnüvaz bir terennüm idi ki bütün istanbul halkı aylarca yana yakıla nağmelerini mırıldandı.

O günlerdeydi ki yeni eseri dinleyen Selim-i Salis kendisine,

- Yanılmamışım, üstadlık yolları sana artık küşâdedir, diyecek ve haftada iki defa saraydaki huzur fasıllarına davet ile onu musahibleri arasına dahil edecektir. Bu dostluk hünkârın hal'ine dek sürer ve bu arada derviş de ev-bark sahibi olur. Bir müddet her şey yolunda gider. Ne var ki Yenicami muvakkithanesindeki Uluğ Bey ziyç'inde 1219 yılı belirlediğinde (1804), derviş için hüznün yılı başlamıştır. Önce annesini, ardından üstadı ve şeyhi Ali Nutkî Dede'yi, en son da 3 yaşındaki oğlu Salih'i kaybeder. Sonsuz teessürü, kalbinde fırtınalar koparmaktadır. Nihayet elemi "Bir gonca femin yâresi vardır ciğerimde" mısraıyla başlayan bir murabbaa ağlar. Bu onun bayatî şarkısı olacaktır.

iskender pala -] 171

Saraydan ayrıldıktan sonra mevlevîhaneye dönüp şeyh Abdülbaki Nasır Dede'den ney talim eder ve pazartesi/perşembe günleri na'thanlık vazifesini yürütür. Ancak mevcut ayinler ona yeterli gelmez. Ünlü saba ayini ile diğer ayinleri böylece bestelenir.

Sultan II. Mahmud Yeniçeri Ocağı'nı kaldırıp da devlet bir parça nefes alınca, bir akşam mevlevîhaneyi ziyaret edip onu tekrar saraya çağırarak başmüezzinlik vazifesine getirmiştir. Ferman padişahındır elbette ve onu Sultan Abdülme-cid zamanında da bu vazifede görürüz. Ancak yeni hükümdar ile musikî zevkleri farklı gibidir. O da hacca gitmek üzere izin isteyip beraberinde Mutaftade Ahmed ve Dellalzade ismail Efendiler olduğu halde yola çıkar. Meğer bu onun son yolculuğu olacaktır.

500'ü aşkın bestesi arasından günümüze ulaşabilenlerin sayısı 267'dir. Bunlardan 59'u tasavvufî özelliktedir. Şarkılarının pek çoğu hâlâ sevilerek dinlenir.

"Sana ey canımın canı efendim", "Bir gonca-femin yâresi vardır ciğerimde", "Ey gül-i nev-eda", "Yine zevrak-ı derûnum kırılıp kenâre düştü", "Ey gonca dehen har-ı elem canıma geçti" benim en ziyade sevdiklerimdir. !,,

Bir kurban bayramı namazının salaları okunurken doğduğu için adını ismail koymuşlar. Mevlevî külâhı giydiği için Dede deyü çağırdıkları malum. Babasının bir müddet hamam işleterek geçimini sağlamasından dolayı da Hamma-mizade lakabıyla tanındığı bilinir.

En büyük eseri, öğrencisi Zekai Dede idi. Dünyada hicri yıl ile tamı tamına 70 yıl (1192-1262) yaşayarak yine bir kurban bayramının ilk gününde Kâ'be'de vefat etti. (30 Aralık 1778 - 29 Kasım 1846)

Hâlâ Çekilen Derd ü Meşakkat

Enderunlu Vasıf Bey'e yazdığı bir nazirede,

İncitme sen ahababını incinmeye senden Bu âlem-i fânide zarafet budur işte

Bir gün ben o mehpareyi ayyar ile gördüm Hâlâ çekilen derd ü meşakkat budur işte

diyen şairin kadın olduğunu söylesem inanır mısınız? Hem de hatırı sayılır gazeller, şarkılar, tahmisler, terkipler, mersiyele söyleyen; tarih mısralarıyla XIX. asır İstanbul'undaki pek çok semti imar eden bir şair. Daha doğrusu bir şaire. Babası kazasker Moralızade Hamid Efendi, annesi, ünlü şair izzet MoUa'nın ablası olan bir hanımdır. Molla dayısının şiirlerindeki ritmik ahengi duya duya büyümüş olsa gerek ki genç kızların bürümcüklere iğne oyaları nakşettikleri zamanlarda o mânâ ipliğine söz incileri dizmeye yeltenmişti. Şair doğmuş, şiir gibi büyümüş, şairane bir hayat sürmüştü. Kocasını gerdek gecesinde terk edecek kadar şairane bir ruha

iskender pala -• 173

sahip olduğu Fatma Aliye Hanım'ın "Namdârân-ı Zenân-ı Is-lâmîyân" adlı eserindeki şöyle bir rivayetten anlaşıyor:

Düğün gecesinde gelinliği ve telli duvağıyla zifafa girmiş yüz görümlüğü beklemektedir. Kocasını, galiba ilk geceden gelini kendine alıştırmak ve üzerinde otorite kurmak için olsa gerek -hani şu kedinin bacağını ayırma faslından- nohut yakısı bulunan kolunu burnuna uzatıp,
- Hanım, kalk şunu değiştir, demez mi?!

Taze gelinin feryadı basmasıyla dışarıya fırlaması bir olur. Akraba ve taallukatın ısrarları duvarda yankı bulur ama bu taze gelin kalbine tesir etmez ve "Ömür boyu beni nohutlu yahni yemekten öğrendiren bir adamın yüzünü görmeğe imkanı yok tahammül edemem!.." diyerek kestirip atar.

Bu evlilik onun ilk ve son tecrübesi olacaktır. Baskı altında yaşamaya isyan eden şair ruhu, artık mısraların kanatları üzerinde bir ömür boyu çırpınacak, dalgalanacak, hayal-lenecektir.

Mevlâna müntesibi ve Galib Dede âşıkıdır. Şiirlerinde bu yanını hemen sezebilirsiniz. Mevlevîlik onu mezara kadar yalnız bırakmayacak; hatta kabri Galata Mevlevîhanesi naziresine kazdırılacaktır. Velhasıl bütün bu ruh hallerine, Sultan II. Mahmud ile kardeşi Esma Sultan'a ithaf ettiği şiirlerin semeresi olarak aşinalık kesbettiği devrin sosyete kaprislerini de ilave edersek ömrünü kâh yoksul, kâh zengin; ama daima şairane yaşadığını görürüz.

Kendisi şiirleri kadar güzel olmamakla birlikte ruhu asil ve rânâdır. Bu yüzden "bûlbûl"e benzetildiğini Sicill-i Osmanî yazar. Bir aralık balmumcu bir yiğide dildade olup sık sık balmumu dükkanına gider gelir ve o gençten alışveriş eder olmuşmuş. Bunu hisseden zariflerden biri delikanlıya bir mısra ezberletip, o hanım gelince okumasını ve vereceği cevabı unutmadan kaydetmesini tenbihlemiş. Mısra şu imiş:

174 j- kudemânın kırk atlısı

Şem'-i ruhuma dikkat ile bakma yanarsın

Beklenen an gelmiş. Dükkandan içeri onun girdiğini gören delikanlı talim edilen mısraı manâlı manâlı okumuş. O anda hanım, elindeki balmumlarını tezgahın üzerine fırlatıp aynı vezin ve kafiyece cevabı yapıştırmış:

Hattın gelicek sen de beni mumla ararsın

Şu hale bakınız; birincisi yanağının mumuna düşüp yanmayı, ikincisi çağı geçince mumla aratmayı dillendiriyorlar. Eh! Mumcu dükkanında başka ne sohbeti yapılır ki zaten?!..

Doğruluğundan şüphe ettiğimiz bu rivayetin, hemen bütün eski kadın şairler gibi onun hakkında da toplumun bir uydurmasından ibaret olduğunu sanıyoruz. Ama eğer rivayet doğru ise biz onun hazırcevap, zeki, şiirde gayet yetenekli bir kadın olduğunu kabul etmek durumundayız. Divâ-nmdaki şiirlere bakıldığında lirik bir şair olduğu, kadın ruhunun zarafetinden kaynaklanan özge hayalleri mısralarına kolaylıkla nakşettiği görülür. Ekserisi, dayısı İzzet MoUa'nın tenkid ve kontrolünden geçen bu şiirlerde Klasik edebiyatımızın pek çok hususiyetini idrak mümkündür.

O yıllarda sekerat-ı mevte hazırlanan klasik şiirin bu şımarık kızı, 1847 İstanbul'unun buz kesen günlerinden birinde son yolculuğuna çıkarken başka bir meslektaş ve hemcinsi Şeref hanım ardından şu tarih mısralarını inşad etmekle meşguldür:

Sağ olaydı derdi Mecnun fevtinin tarihini Adne aldı gitdi Leyla Hanım'ı Kays-ı ecel

O, mısraları ile nice Kays'lan Mecnun'a döndüren bir Leyla'dır ki kadınlığın verdiği nazenin eda ile nice gazeller yanında nadide na'tler, münâcaatlar tertib

etmiş, hatta bir gece rüyasında gördüğü Hz. Fatıma'dan şöyle bir istimdad-da bulunmuştur ki, doğrusu samimiyette eşine ender rastlanan şiirlerdendir:

iskender pala -j 175

Ey mâder-i şâh-ı şüheda hazret-i Zehra Mahşerde muîn-i fukara hazret-i Zehra
Her bir kavlime Hazret-i hak Udi bir ihsan Sensin bize ihsan-ı Huda hazret-i Zehra

Arz eyledim ahvâl-i perişanımı rahm et Bin şerm ile rii'yada sana hazret-i Zehra
Hâşâ ki hilaf ola senin va'd-i kerîmin Va'd etdin inâyâtını ya hazret-i Zehra
Sultân-ı rüsûl vâlid-i zîşânuna arz et Bu zerreyi ey kân-ı atâ hazret-i Zehra
Redd eyleme durdum der-i lutfunda "Dahîlek" Leyla'yı kıl ihsana seza hazret-i Zehra

Tam birbuçuk asır sonra bu mısralar huzurunda bize de ancak amin demek düşüyor.
6 Aralık 1997 onun vefat tarihidir. Devletten, hükümetten geçtik, hiç olmazsa feminist dernekler olsun kabri başında bir ihtifal düzenleyemezler miydi? Bir millet Leyla gibi kaç şair yetiştirebilir?

Vâ hayf!..

Azâb-ı Aşkî Kim Anlar Kiminle Söyleşelim?

Demiş ki:

Meyi eylemez ashâb-ı hüner lâftı güzâfa Mâhiyyetini, var ise, bildir kaleminle
Bizce bu çok basit gibi görünen beyit, aslında bütün Osmanlı asırlarının kültür ve sanat adına en acı gerçeğini açığa vurmaktadır. Atalarımız, devleti ilgilendiren hususlarda her şeyi yazıya geçirmişler, ama ilmî çalışmalarına ve sanat dallarıyla ilgili teorik ve pratik gelişmelerine dair el ayası kadar olsun kağıt parçası yazıp bırakmayı, ne yazık ki, yük ve zül addetmişlerdir. Mahviyetkârlıkta bu derece ileri gitmek, onların da zamanla -bütün şark milletleri gibi- az yazan ama çok konuşan bir millet olmaktan yakalarını kurtarama-malarına yol açmıştır.

Bir gün bir kültür adamının çıkıp yukarıdaki beyit misali rakibine, "Herhangi bir konuda hüneri olanlar, hiç kuru sözlerle vakit geçirmezler. Sen de, -eğer var ise- değerini kale-

iskender pala -j 177

minle ortaya koy (boş laflarla vakit geçirme)!" demesi için 5 asır beklemek zorunda kalmamış olsak neler değişirdi? Ah keşke eski mimarlarımız çizimlerini, kadim hırfet erbabı ze-naatlarının inceliklerini, en azından testi ustası işinin püf noktasını yazıya geçirmiş olsaydılar. Hiç olmazsa geleneksel sanatlarımızı el mizan göz terazi anlayışından çıkarıp bilimsel hale getirmiş olsaydılar!.. İşte yukarıdaki beyit bu bakımdan bize manidar göründü, hakikatin sehl-i mümtenîsi gibi geldi. Ancak ne var ki bu beyit dillendirildiğinde, efrenci takvimler 1850'leri göstermektedir ve artık yazmak için iş işten geçmiştir. Yine de bu fikir, edebiyatımız için bir beraat-i istihlal mesabesindeydi, ama ilmimiz için henüz aynı şey söyle-nemiyordu.

Yukarıdaki beyti hücrelerinin gergefinde hissederek ve hakikatine inanarak söyleyen kişi, XIX. asır yenileşme devri edebiyatımızın önemli simalarından biri olarak hem edebiyatta, hem de fikriyatta önemli roller üstlenmişti. Klasik şiirimizin son hamle-i savletiolarak, bir dönemin şiir zevkini tekelinde bulunduran Encümen-i Şuara'nın eski şiir ve kadim zevklere açılan kapısı, Tanzimat'ın Batılılaşıma adına getirdiği yeniliklere işte buradan geçit vermekteydi. Özellikle 1861 yılının hemen bütün cuma akşamlarında Hersekli Arif Hikmet Bey'in evinde toplanıp şiir tenavül eden zevk-i selim sahibi şairlerin ve şiir üftadelerinin serriştesini elinde bulunduran da oydu. Yenişehirli Avni, Osman Şems, Lebib Efendi, Kazım Paşa, Manastırlı Hoca Nail Efendi ve Recaiza-de Celal Bey'ler ile ileride Tanzimat'ın misyonuna bayraktarlık yapacak olan Ziya Paşa ve Namık Kemal de onun rah-le-i tedrisinde gazel takti etmiş âdemlerden olmuşlardı. Hatta bazı araştırmacılar Tanzimat Edebiyatı fikrinin ilk defa bu haftalık şiir oturumlarında ve onun huzurunda tartışıldığını, sözgelimi Namık Kemal'in hürriyet fikrine onun babalık ettiğini yazarlar. Bütün bunlara rağmen kendisinin,

178 - kudemânın kırk atlısı

Hitab-ı aşkı kim anlar, kiminle söyleşelim Cevab-ı aşkı kim anlar kiminle söyleşelim

Meali hikmet-i sırr-ı vedüddur yekser Kitab-ı aşkı kim anlar kiminle söyleşelim

Huruf-ı dâğ-ı mahabbet dilimde kaldı nihan Hisab-ı aşkı kim anlar kiminle söyleşelim
Ne bîm-i duzaha benzer, ne hevl-i cana firak Azâb-ı aşkı kim anlar, kiminle söyleşelim
Firâk-ıyâr ile Gâlib misâl-i Mecnun'um Ukâb-ı aşkı kim anlar kiminle söyleşelim
dediğine bakılırsa zamanın ünlü muhtarılarından olduğu anlaşılır. Mafih o bir mısra söyleyince, çevresindekiler onu beyit yapar; o bir beyit yazınca, muhit onu tazmin eder; o bir gazel inşad etse, şairan onu tanzire koyulurlardı. Bu elbette bir saygının emaresiydi ve üstadın ağzından çıkan her söz, gönüllerde makes bulur, gazete sütunlarında tartışılırdı. Filvaki o ve çevresindekiler, şiir ile mey'i birbirinden hiç ayırmamışlar, her mısra söyleyişte bir kadeh parlatmışlar, her kadeh parlatışta yeni bir beyit inşad etmişlerdir. Sanki içkinin bir şartı şiirdir; yahut şiir içkisiz okunmaz! Meylere mısralar meze edilince nihayet o dev gibi adamların da mahvolup gitmeleri kaçınılmazdır. Nitekim öyle de olmuştur. O ki yer yer çevresine bakıp, Mâni-i rızk olanın rızkını Allah kessin Kendini bilmeyen âdem gibi nâdân olmaz Halini herkes beyan eyler lisan-ı hal ile Sırr-ı insaniyyete gelmez şeref emval ile

iskender pala -j 179

gibi hikmetler irad etmekten geri durmamış, toplumun derdini de dermanını da, illetini de müdavatını da çekinmeden söylemiştir.

O, şiir ile ciddi muşakalar yaşayan nadide tabiatlı fanilerden biridir ve heybesinde şiir olduktan gayri hiçbir şeyin eksikliğini duymaz. Söylediği, Esîr-i dâm-ı gurbet bülbül-i işkeste-şehbâlim Cüdayım aşyanımdan garîb âşüfte-ahvâlim

beytini Namık Kemal pek beğenir ve bütün manzumelerine bedel gördüğü bu iki inci dizesini, her mahalde ve herkese okurmuş.

Rumeli'nin Leskofça kasabasında 1828 yılında ismail Pa-şa'nın oğlu olarak doğar. Adı Mustafa'dır ve özel hocalar elinde yetiştirilir, istanbul havasını teneffüs etmeye başladığında 18 yaşlarındadır. Birçok memuriyetlerde bulunmuşsa da birincisi şiire merakı; ikincisi de içkiye düşkünlüğü yüzünden harabatı bir ömrü tercih etmiştir. Klasik şiirin seke-rat-ı mevtinde onu nefes darlığından kurtaracak kadar hazık hekim rolünü üstlenen ve vazifesini bihakkin yerine getiren kişidir.

Hazindir ki o öldükten sonra babası, vaktiyle onun meclisinde bulunmuş olan Mücib Bey'e ağlayarak şöyle dert yanacaktır:

- Oğlum'un vefatını haber aldım, mükedder oldum. Biçare işret yüzünden mahv oldu. Ben bilmezdim, meğer şair imiş. Şair olduğu halde yine benden para çekerdi. Bana divânını verdiler; ben de sana vereyim, sahibi gibi zayi olmasın. Bir aralık bastırırsın.

Söz konusu eser divân değil divânçe sayılacak kadar küçüktür ve Mücib Bey onu bastıramadan ölür. Müsvedde defter Mücib'in oğluna kalır. Bilahare Mabeyn-i Hümayun baş-

180 j- kudemânın kırk atlısı

katibi Ali Fuad Bey'in oğlu Âli Bey vasıtasıyla da Maarif Nazırı Şükrü Bey'e ulaşır. O daÂsâr-ı Müfide Kütüphanesi serisinden olmak üzere basılmasına himmet eder. tbnülemin M. Kemal inal kerem gösterip şiirleri kontrolden geçirir ve Leskofçalı Galib Bey Divânı ta 1917 yılında Türk kültür hayatına kazandırılabilir.

Yani ölümünden (12 Aralık 1867) tam elli yıl sonra.

Söylediği onca güzel beyit aşkına, Hak Taala taksiratını hasenata tebdil eyler inşallah. Zira buyurmuştur ki:

Mest-i bezm-i hicr-i yârim, câşnî-senc-i memat Her habâb-ı câm-ı mey bir sâgar-ı semdir bana

Şu demeye gelir: Sevgilinin ayrılık meclisinde ölümün tadına bakarak mest oldum. Şimdi içki kadehindeki her kabarcık, bana başlıbaşına bir zehir kadehi gibidir.

Tarih Müellifi Bir Şair

Hafızamda pek az beyit tutabilirim. Ancak bunların hemen pek çoğu, ilk karşılaştığım zamanki hatıralarım ve o anın halet-i ruhiyesiyle birlikte yaşarlar. Belki de hafızamda yer edinmelerinin asıl sebebi, bu tanışıklık

anımızın önemidir, bilemiyorum. İşte o beyitlerden Sadi-i Şirazî'ye ait olan bir tanesi:

Bum nevbet mi-zened ber-tarem-i Afrasiyab Perdedari mi-kuned der-kasr-ı Kayser ankebud

Tercümesi aşağı yukarı şöyle yapılabilir: "Efrasiyab'ın kubbesinde (mehter) nöbetini baykuş vuruyor; Kayser'in sarayında ise örümcek bekçilik yapmakta!" Beyti ilk duyduğumda üniversiteyi yeni bitirmiştım ve Fars lisanına hakimiyetine daima gıpta ettiğim rahmetli Ce-vat Izgi dostuma (kendisini elim bir tarafık kazasında Hakk'a ısmarlamıştık, inşallah mağfurın zümresindendir) okumuş, anladıklarımın doğru olup olmadığını kontrol ettirmiştım.

182 !- kudemânın kırk atlısı

Sonra ikimiz de beytin güzelliği karşısında çarpılmış vaziyette bir saate yakın tarih ve edebiyat sohbeti yapmış, Efra-siyab'tan, kayserlerden ve tabii tarihten, edebiyattan bahsetmiştik. Ancak asıl konumuz İstanbul'un fethi idi. Zira ben bu beyti Namık Kemal'in Barika-i Zafer adlı seci harikası makalesinde görmüştüm ve o, İstanbul'un fethini müteakip şehre giren Fatih'in, bir yandan Bizans'ın ihmalkârlığı, diğer yandan gazilerin hücumlarıyla yerle bir olmuş şehrin halini görünce gayr-i ihtiyari bu beyti terennüm ettiğini yazıyordu. Hakkında böyle bir beyit reva görülen İstanbul'un o günkü halini ve yerleşimini, Bizans'a ait binaların neler olduğunu, bu beyti duyduktan sonra Cevat ile beraber araştırmıştık.

Barika-i Zafer, Tanzimat Efendisi Namık Kemal'in eski naşırlara taş çıkartan üslubuyla ve konusunun tarihî hakikatlere dayalı oluşuyla beni pek etkilemişti. Barika-i Zafer, bir gecede yazılmış mensur bir fetihname ve İstanbul Fethi üzerine kaleme alınan fevkalade duygulu bir eser idi. Kendi tarihimizi Namık Kemal'den okumak bana bir hayli zevk vermişti ve beni, onun diğer tarih eserlerini de araştırmaya ve okumaya sevk etmişti. Evrak-ı Perişan (Selahaddin-i Ey-yubi, Fatih, Yavuz), Devr-i İstila, Emir Nevruz ve nihayet Osmanlı Tarihi. Bunların tamamında Kemal, daha evvelce kaleme alınmış bütün Osmanlı tarihleri yanında bazı batılı müelliflerin eserlerini de tenkit süzgecinden geçirerek her bir konuya yeterince açıklık getiriyor, Osmanlı'ya iftira atanların hezeyanlarını delillerle çürütüyordu. Kendisi, "Tarih ki mazinin müstakbele nâkil-i ahbarıdır; zahirde bir hikâyeden ibaret görünür, fakat hakikatte fenn-i şahane vasfıyla tebcil olunan ma'rifet-i hükümetin en büyük hâdimlerin-dendir."1 der ve ilave eder: "Bu kitap meydana çıkarsa Dev-let-i Aliyye'nin elde bir doğru tarihi bulunacaktır." Bu hayallerle yola çıktığı eserini, maalesef tamamlamaya ömrü vefa etmemiş ve ancak iki cildini yazabilmiştir. Bizce o iki cilt bile vatana hizmet için onun yüzünü ak etmeye yeter.

1 Osmanlı Tarihi, cüz I., s. 3, İstanbul, 1888

iskender pala -j 183

İttihad-ı İslâm adlı makalesinde "Maksad bir kerre hasıl olursa ikiyüz milyon kadar nüfus, dâderâne ve yek-vücudâ-ne birbirinin terbiye-i efkâr ve muhafaza-i menâfiine çalışacaklarından Asya için ne revnaklı bir devr-i saadet zuhura geleceği tarife muhtaç değildir. Binaenaleyh biz de bu fikr-i mukaddesin tercivini arzu eden ashab-ı hamiiyete peyrev-liği medar-ı mefharet bilenlerdeniz."2 dediği için tarihten seçip biyografilerini yazdığı bütün kahramanlar, ila-yı keli-metullah ve itttihad-ı islâm ideali uğrunda cihad etmiş kişilerdir. Onlar alışıl gelmiş kalıplara sığmazlar. Tanpınar'ın ifadesiyle "Mücadeleleriyle Haçlılar istilasını karşılayan Selahaddin-i Eyyubî islâm birliğinin bir kahramanıdır. Fatih'in dehası ona göre, bir istilanın kazançlarını bir vatan haline getirir. Sultan Selim, Safevîlerle olan mücadelesiyle, Mısır ve Arabistan fethiyle, hilafetin İstanbul'a nakli ile yine İslâm birliğinin eşsiz mücahididir.

Bu suretle biri garpla şarkın büyük karşılaşmasında zafer temin etmiş, biri bir vatan kurmuş, öbürü bir ideal tayin etmiş bu üç kahramandan sonra Kemal, Haçlıların istilasına şarkta âdeta muvazi yürüyen Moğol istilasına geçer ve Moğolların islâmlaşmasını temin eden Emir Nevruz Bey'i bulur."3

İlhanlı emiri Nevruz'un örnek hayatını Namık Kemal'in kaleminden okurken gözyaşlarımı tutamadığımı hâlâ hatırlarım. Nerede okuyucuyu ağlatan bir yazı varsa, yazarının yüreğini kan ağlamış görürüm. Namık Kemal'de de aynı ıztı-rabı hissettim. Şahsiliğini kendi varlığının hiçliğine yükleyip tıpkı adını andığı

kahramanlar gibi hayatını bir ideal uğruna harcamış olması, bana onun büyük muztariplerden olduğunu, entelektüel seviyede tarih buhranları yaşadığını vehmettirdi. Eğer ömrünün tesadüfleri fırsat verseydi, şüphesiz onu, ortak paydası vatan olan bir edîb, bir şair, bir fikir adamı olarak tanımak yanında bir de tarihçi olarak tanıyacaktık.

2 ibret, nr. 84, 2 Zilkade 1289/ 1 Ocak 1873

3 A. H. Tanpınar, 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, s. 413, İstanbul, 1976

184 j- kudemânın kırk atlısı

1

21 Aralık 1840'ta doğan, 8 yaşında annesi ölünce dedesinin yanında, önce tasavvuf öğrenip 14 yaşında Kırım Har-bi'ni yaşayan, 15'inde 4 lisanı konuşup yazarak Divân edebiyatı ve Osmanlı kültürünü özümseyen, 16 yaşında evlenip 17 yaşında Tercüme Odası'na memur olarak bir yandan vazife yaparken diğer yandan dinî ilimlere (tefsir, hadis, fıkıh vs.) vukuf kesbeden bu insan, 19 yaşında tam bir alim olmuştur. Ardından, yolu Ziya Paşa ve Şinasi ile çakışır. Sonra batı kültürü ve Genç Osmanlılar ideali ve daha gerisi hâlâ tartışma götüreren bir ömür. Bir ömür ki yarısı zindanlarda geçmiş. Ancak yine de o, adı üstünde bizim ilk Vatan Şairimizdir ve vatanı uğrunda bizzat söylediklerinin ideal kahramanıdır. Der ki:

Felek her türlü esbab-ı cefasın toplasın gelsin Dönersem kahpeyim millet yolunda bir azimetten

Bize şiir, hikâye, roman, piyes, tenkit, makale, tarih ve biyografi sahalarında yirmiden fazla şaheser bırakan Namık Kemal, bundan 108 sene evvel, 2 Aralık 1888 tarihinde vefat ettiğinde, cenazesi Bolayır'a götürülüp Rumeli fatihi Süleyman Paşa'nın türbesi yanına gömüldü ve mezar taşına şu beyti hakkedildi.

Ölürsem görmeden milletden ilmmid etdiğim feyzi Yazılsın seng-i kabrimde vatan mahzun ben mahzun

Bugün, onun hemen her antolojide yer alan Hürriyet Ka-sidesi'ni, günümüz ideallerini tefekkür ederek okuyunuz ve ruhuna bir Fatiha başışlayınız.

Adlî Kızı Âdile

1899 senesinin Ocak ayının 12. günü kurban bayramına rastlamıştı. İstanbul, üç gündür aralıksız yağmakta olan kar ile bembeyaz bir örtüye bürünmüş, saçaklar ve yolların buzlanması sebebiyle sokağa çıkmak cesaret ister bir hal almıştı.

Sabah ezanları okunurken Fındıklı'daki sahil sarayında titreyen bir ses, hizmetkârlarına hitaben,

Bâb-ı lutfun çâkeri uşşâk-ı sevdadan geçer Milk-i bakîden gelen bu fani dünyadan geçer

beytini tekrarlıyor ve son nefes için şehadet getirmeye hazır* lanıyordu. O gün güneşin doğuşunu göremeden kapanan bu gözler, her ikisi de şair ve sultan olan Adlî kızı Âdile'ye ait idi. Adlî'yi hepiniz bilirsiniz. Hani şu bir kısım tarihlerimizin "Gavur padişah" diye yazdıkları, Osmanlı'nın en dirayetli sultanlarından biri. Nam-ı diğer, Sultan II. Mahmud Han hazretleri. Zamanının şartlarına göre az zamanda çok işler başarmış bir hükümdar. Her şey bir yana - bıçak sırtında bir

186 j- kudemânın kırk atlısı

icraat eseri olarak- Yeniçeri Ocağı'nı kaldırması -şimdinin şartlarında TSK'ni tasfiye etmek gibi bir şey- bile onun ne çapta bir hükümdar olduğunu göstermeye yeter. Kaldı ki o bir sanatkârdı. Tanbur çalıp ney üflediğini ve besteler yaptığını tarihler yazar. Tasvire iyi gözle bakılmadığı bir dönemde portresini yaptırıp resmî devlet dairelerine astıracak medenî cesarete sahiptir. Mustafa Rakım'dan ders; Mehmed Vasfi'den de icazet alan bir hattat olarak bazı camileri hâlâ onun celî yazıları süslemektedir.

Âdile'ye gelince. O, Adlî'nin en uzun ömürlü çocuğu ve Osmanlı sarayının ciddi biçimde şiire meyleden yegâne hanım sultanıdır. Osmanlı'nın iç ve dış gailelerle sarsıldığı yıllarda, Vak'a-i Hayriye'den 17 gün evvel, yüreklerin Islahat ateşleriyle kavrulduğu bir günde doğmuş, Tanzimat devrinde ömrünün kemalini idrak etmiş ve şimdi Fındıklı Sahil sarayında Meşrutiyet yıllarının Âl-i Osman'a verdiği hüznü tadararak tabiattaki kar beyazına tenasüp için beyaz kefenler giymeye hazırlanmaktadır.

Garip tecellidir ki onun beyazlar giydiği zamanlar, Osmanlı tebaasını daima yakından ilgilendiregelmiştir. Sadece 13 gün sütünü emebileceği ve ileride asla

yüzünü hatırlaya-mayacağı Zernigar Kadın'ın kızı olarak Topkapı Sarayı'nın Harem Dairesi'nde dünyaya geldiği gün onu bembayaz örtülere sarmışlar ve beyaz kağıtlara fermanlar yazdırıp halkın yedi gün şenlik yapmasına vesile kılınmıştı. Aradan yirmi yıl geçip de Mehmed Ali Paşa'nın eşi olarak al gelinliğine beyaz tüller sardıkları gün, halk yine resmi emirle yedi gün yedi gece şölenler yapmıştır. Son defa beyazlara bürüneceği bugün, onun hakkında emir ve ferman, en yüce kapıdan gelmektedir ve halk bu defa yedi gün matem tutmaya ahdetmiş gibidir.

Tekfin ve teçhiz işleri tamamlandığında öğle ezanına daha iki saatlik bir zaman vardı ve saray hafızlarının sıra ile hüzzam ve hüseyniden okudukları salalar yürekler parçalamaktaydı.

iskender pala -\ 187

Yollar buz ile kaplı olduğundan cenazesi önce Salıpazarı Iskelesi'ne taşındı. Burada 5 adet yedi çifte ile bir adet 13 çifte saltanat kayığı onu son tenezzüh seyrine götürmek üzere beklemekteydi. Canfes kumaş döşemeler üzerine konulan tabutu, gelin olurken çeyizini taşıyan kayıklardan daha ihtişamlı görünmekteydi. Babası Mahmud, ağabeyi Abdülmecid, 4 yaş küçük kardeşi Abdülaziz, yeğenleri Murad (V) ve Abdülhamid (II) zamanlarında sarayın her türlü sevinç ve kederiyle gergef gibi örülen ruhu o gün kendi cenazesini temaşa etmiş olsaydı, şüphesiz saltanat ailesinden pek az kadına nasib olacak böyle bir mahabbet tufanını gözyaşları içinde izlemiş olacaktı.

Kayıklar Eyüp Sultan'da Bostan Iskelesi'ne aborda olduklarında Eyüp Sultan minarelerinden mukabele usulü fasılasız salalar okunmaktaydı. Cenaze namazı kılınacağı vakit camiin iç ve dış avlularından taşan cemaat bütün bir Eyüp meydanını doldurmuş, karşısında saygıyla el bağlamışlardı. O günlerin tirajı en yüksek gazetesi İkdam'da neşredilen mütekerrir murabba tarzında bir mersiye, Kalb-i nizânınatem ile hemdem eyledim Seylâb-ı dem'i cûş-be-cûş-ıyem eyledim Endişelerle kendimi vakf-ı gam eyledim Duydum peyâm-ı rihleti ben matem eyledim kıt'asıyla başlayıp hazin mısralarla devam ediyordu. Cenaze namazından sonra onun tasavvufî aşkla memlû bir gazeli ile bu mersiye, ulema, şeyh, dervişler, nazırlar, mabeynciler, enderun mensupları, resmi erkan, patrikler, hahambaşı, ecnebi konsoloslar, din adamları, şehzade ve damatlar ile geniş halk kitlelerince elden ele dilden dile dolaştırılmış, na'sı Bostan iskelesi Sokağı'ndaki türbesine gidesiye dek hemen herkes tarafından ezberlenmişti. Dıştan pek zarif görünen iki daireli bu türbeye, daha yakın zamanda kocasının defnedilişini görmüştü. Ondan ev-

188 !- kudemânın kırk atlısı

vel Kardeşi Abdülaziz'in intihar perdesine bürünmüş irtiha-li için yanıp yakılmış, trajik bir mersiye bile yazarak feleğe itibardan vaz gelmiş idi. Sonra sırasıyla yakınlarını kaybetmesi, daha 15 gün evvel de kızkardeşini toprağa vermiş olması ondaki ölüm hassasiyetini inkişaf ile ölümün yüzünü güzelleştirmiş, onu dervişane bir teslimiyetle kucaklamasına zemin hazırlamıştı. Cenazesini taşıyan titrek eller sandukasını kapatıp da üzerine Sami Efendi'nin sırma işlemeli ce-lî ta'lik hattı ile "Dahîlek yâ Rasulallah" yazılı puşideyi yaydıklarında, sanki ruhunun tam bir huzura kavuştuğu ve dünyanın gam u şâdisine eyvallah dediği belli olurcasına türbeyi uhrevî bir ıtır kaplamıştı.

Vakfiyesinde "Eyüp Iskelesi'ndeki merkadlerimiz üzerinde mefruş olan sırmalı kadife puşideler harab oldukta derhal tamir oluna." ibaresi bulunmasına rağmen vakıf şartları hilafına bu puşideler -geçen sene bu vakitler- tavanı akan türbede nemden harab ve el sürdükçe parçalanmış bir halde idi.

Âdile Sultan, dünya nimetleri arasında mistik bir çevrenin insanı olarak nefsine hakim olma imtihanı vermiş ve bu imtihanı yüz aldığıyla sürdürmüştür. O, ömür boyu kendisine ödenen maaşları ekseriya hayır işlerine harcayarak pek çok vakıf ve hayratın sahibi olma gayreti içerisinde yaşar. Şehrin çeşitli semtlerinde çeşmeden sıbyan mektebine, sarnıçtan namazgaha, camiden itikaf odalarına varasıya dek pek çok bina inşa ettirip vakfetmiştir. Ancak onun bizce en büyük vakfı, atası Kanunî'nin divânına gösterdiği himmettir. 1890 yılında (h.1308) Matbaa-i Osmaniye'de 236 sayfa halinde ve Divân-ı Muhibbî adıyla neşrolunan bu eser o güne kadar bir hanım sultanın Türk kültürüne gösterdiği en büyük teveccühtür. Kendisinin de şiirle iştigali ve Tanzimat'ın umumî gidişine hiç itibar etmeden klasik tarz şiire revaç vermesi, bilhassa devrinin sade diliyle

yazdığı şiirlerinde atalarının yolunu izliyor oluşu ve birçok gazellerinin de Muhibbî'ye nazire olarak kaleme alınması, onunla bu büyük büyük atası arasında bir söz yakınlığını doğurduğunu

iskender pala -j 189

gösterir. İhtimal ki onun divânını bastırmakla aradaki bu tanışıklık bağına sağlamlaştırmak ve sık sık ziyaret ettiği Süley-maniye'deki türbesinde onunla lisan-ı hal sohbeti yapabilmek emelini taşıyordu.

Hayatın her cephesinde olduğu kadar fikir ve sanat kanadında da yeni cereyanların baş gösterdiği, edebiyatın ise eskisinden tamamen farklı bir mecra da akıp gitmeye başladığı o değişim yıllarının eskiye sadık kalan bu mistik şair, hanedan içinde yetişen ve divân tertib eden hem ilk; hem de son şiir temsilcisidir.

Çapkın bir kocanın taşkınlıklarına tam çeyrek asır dervişane bir tahammül ile saltanatın adını daima korumaya gayret eden ve ölümünde gayet samimi olarak elîm bir mersiye kaleme alacak kadar da onu seven; Nakşibendî şeyhlerinden Mehmed Can Efendi halifelerinden Bâlâ tekkesi şeyhi Ali Efendi'ye intisabı ile her hale teslimiyet ve rıza gösteren, Şah-ı Nakşibend adına birçok kereler manzumeler tertipleyerek ruhunu teskine yeltenen, bu arada samimi hissiyatını münâcaat ve ilahiler şeklinde terennüm ile kendisine bir necat kapısı aralayan Âdile, bize göre kelimenin bütün ihtişamıyla bir sultandır, hem de bir şair sultandır. Sultan olmakla türlü nimet içindedir ama bestekâr Edhem ve Faik Beylerin şehnaz makamında besteledikleri bir ilahisinde;

Yüzün mir'at-ı kibriyâdır ya Rasulallah Vücudun mazhar-ı nur-ı Hudâdır ya Rasulallah Kabul eyle onu aşkından azad eyleme bir an Kapında Adile kemter gedâdır yâ Rasulallah

dediği gibi kemter gedâ olmaya namzettir.

Divânında elbette bir Galib yahut bir Nailî Dede neşvesi-ni ve ahengini bulamayız, ancak gördüğümüz aşk hiç de onlardan aşağı kalır değildir, işte size birkaç beyit:

Şarab-ı aşkı Hak'dan nûş eden derd ü bela çekmez Olan mest-i Elest her ne bela çekse safa söyler

190 !- kudemânın kırk atlısı

1

Ne zilletten ne mihnetten ne âlemden hazer eyler Umurun Hakk'a tefviz eylemiş gönlüm rıza söyler Eder sevda-yı vaslın flkr- i la'linle dili hayran Derununda olan esrarı mest-i pür-cefa söyler Zebân-ı hal eder tağyîr ederse âyet-i aşkı Ne gûş u hûş olur mahrem ne bir harfin hata söyler Nigahı tercemân-ı halidir dil-haste-i aşkın Lisan-ı gaybdan söyletsen amma ol daha söyler O şuhı vasf edenlerdir bilen kâtib değil vâkıf Harem sırrın yine mahrem bilir hâcib riya söyler O şeni- i hüsnî yad etdikçe artar şu'le- i ahım Dil-i şeyda o pertevle yanıp sırr-ı Huda söyler Hamûş ol Âdile güftârı hoşdur âşıkın gerçi Cenâb-ı Pîr o feyzi lütfeder bir gün sana söyler

Aşk şarabını Hak iradesinden içenler, ne dert ne de bela çekerler. Elest bezminde aşk ile sarhoş olanlar, bu dünyada (bencileyin) her ne bela çekseler onu canlarına safa bilirler.

Gönlüm, bütün işlerini Allah'a havale etmiş ve her hale rıza göstermiş. Artık ne zilletten, ne eziyetten, ne de dünyadan çekinmesi kaldı.

Senin vuslatın uğruna çektiğim sevda ile la'l pembesi dudağını (ilahî sırları) düşünmekten gönlüm kendinden geçti, hayran düştü. Cefalarla yoğrularak kendinden geçmiş olanlar, işte böyle bencileyin içinde olan sırları bir bir ortaya döküverirler.

Aşk âyetini tefsir ederse ancak hal dili tefsir edebilir. Böylece ne söz, ne fikir gizli kalır; ne de (o aşkın) bir harfini hatalı söyler.

Aşk ile gönlü yaralı olanların mahzun bakışları, hallerinin tercümanıdır. Ama eğer gayb dilinden söyletecek olsan, daha neler neler söyler!.. (Daha nice sırlar anlatırlar.)

O sevgiliyi anlatanlar onun tecellilerine vâkıf olanlardır; yoksa yazan katipler değil. Nitekim haremın sırrını yine ha-remdekiler bilir; perdedar ise ancak yalan yanlış şeyler söyler.

iskender pala -j 191

O güzellik ışığı saçan mumu yad ettikçe, hasretle ettiğim ahlara n ateşı artar ve o alev ile deli gönlüm yanar, yanar da sonunda Huda'nın sırlarını söylemeye başlar.

Ey  dile! Gerçi âşıkın söz söylemesi hoştur amma sen artık susmayı tercih et.  unki kimbi r belki Cenab-ı P r (şeyh Ali Efendi) hazretleri bir gün l tfedip o aşk sırrını sana da söyleyiverir.

Kaynaklar:

Hikmet  zdemir, Adile Sultan Dîvanı, Ankara 1996, s. 31 vd.

M. Çağatay Uluçay, Padişahların Kadınları ve Kızları, Ankara 1985, s. 120 vd.

A. Hamdi Tanpınar, 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul 1967, s. 30 vd.

Elif Naci, "Türk Sarayında Müstesna Bir Prenses: Adile Sultan" Hayat Tarih

Mecmuası, Yıl I, Cilt II, İstanbul 1965, Sayı 10, s. 27 vd.

tbn lemin M. K. inal, Son Sadrazamlar, c z I, İstanbul 1969, s. 59 vd.

Ne Esir-i Lutfunam; Ne Tâlib-i İhsanınam

Klasik şiirimizin külleri arasında kızıl g ller gibi parlayan kor parçaları vardır. Hani insan duyunca içi yanar gider ya! işte ne zaman okusam zihnime bir ateş gibi düşen ve şairine acıdığım bir tanesi:

Heva-yı aşkdan ey dil kel l gelmedi mi Kuv -yı h hişine ihtil l gelmedi mi

Ne anladın bu siyeh-perde-i al lkdan Cihan dil eşminez ll   hayal gelmedi mi

Demek olur ki, "A gönlüm! Aşktan hâlâ mı bıkmadın ve hâlâ aşk isteğine bir

ihtilal gelmedi mi? şu dünya denen kara perdeden (hayal perdesinden) ne anladın?

Artık cihanın, iki gözün önünde gölge ve hayalden ibaret (bir Karagöz perdesi)

olduğunu idrak etmez misin?!"

Bu mısraların sahibini araştırmadan evvel XIX. asırda Divân şiirinin geldiği

noktayı bir büyük ustanın kaleminden dinleyelim. Bu satırlar yazıldığında artık

Bak 'ler, Galib'ler,

iskender pala -• 193

Nabî'lerin ağı gerilerde kalmış, şairlik haysiyeti ne "sultanlık, ne "şeyh"lik ve ne de "p r"likten behresiz perişaniyan arasında top gibi atılır olmuştur, işte o zamanların kompetanı olan Ibn lemin Mahmud Kemal (inal)  stad şöyle diyor:

"Bizim diyarlarda garib bir itikad var. Güya şiir söylemek mutlaka sarhoşluğa, pejmürde-kıyafet dolaşmağa vabeste imiş. (...) Hokka ile kalemi bir tarafa; şişe ile kadehi öbür tarafa koyarak derya-yı tefekküre dalıyorlar. Bir mısra söyledikçe bir kadeh de parlatıyorlar. S yledike parlatıyorlar; parlattıka söylüyorlar.

Yirmi-otuz gazel v coda gelince zavallı şair de vücudunu kaybediyor."

Bu satırlar  stadın "Kemal 'l-Hikme"1 adıyla kaleme aldığı ve Hersekli Arif Hikmet Bey'i anlattığı biyografi ve hatırat kitabından alınmıştır.

imdi, yukarıdaki beyitlere,

Ey felek bilmem nedir her dem bu azarın bana Ne esir-i lutfunam, ne t lib-i ihsanınam

mısralarını da zammediniz ve Ibn lemin'in anlattığı ereve içerisine oturtunuz, karşınıza Hersekli Arif Hikmet Bey ıkacaktır. Hele üstüne de,

 mmid-i c h ile arz-ı rica nedir bilmem Hazin isem deyine istika nedir bilmem

beytini okursanız, Divân şiirinin son demleri içinde pek çok şairi -ki çoğu

Encümen-i şuara sohbetlerinin çocuklarıdır-görüp tanıyabilirsiniz. Leskofçalı

Galib'ler, Yenişehirli Av-ni'ler, Osman Nevres'ler, Lebib Efendi'ler, Hakk 'lar,

Le-bib'ler, Memduh'lar vs. Bunlara Namık Kemal ile Ziya Beyleri (sonra Paşa) de

eklemek mümkündür, işte bütün bu neslin en usta Divân şairi Hersekli'dir ve

diğerleri âdeta onun rahle-i tedrisinde yetişirler. Ama ne yazık ki hemen hepsi şi-

1 Tercüman-ı Hakikat Matbaası, Dersaadet, 1327, s. 39-40.

194 j- kudemânın kırk atlısı

ire şarabı arkadaş etmeyi bir zarafet sayarlar ve pek çoğunun ömür ırmakları böyle çorak vadilerde toprağa karışıp kaybolur.

Arif Hikmet 1840'ta Mostar'da doğar. Babası Hersek valisi Zülfikar Nafiz

Paşa'dır. Babasını kaybedince genç yaşta istanbul'a gelip ilimle meşgul oldu.

Hukuk tahsilini bitirince imparatorluğın pek çok yerlerinde, Erzurum, Bursa,

Manastır, Yanya, Kastamonu, Adana, Akdeniz Adaları ve istanbul'daki mahkemelerde azalık, mümeyyizlik, reisliklerde bulundu. Felsefe ve tasavvuf ile yakından

ilgilendi. Her gün toplandıkları şiir encümeninde sözün üstadı çok zaman kendisi oluyordu.

Hersekli Arif Hikmet, yaşadığı çağın icaplarını görebilen, Yaşar gider mi sanırsın bu tarz ile âlem Cihân-ı kevn üfesâd inkılâbsız yaşamaz dediği gibi hürriyet fikirlerine katılan, hatta gizliden gizliye bu fikirlerin ateşleyicisi olan adamdır. O, edebiyatı en iyi bilen kişi olarak devrinin zeki ve istidatlı gençlerini şiir vadisinde yolculuklara hazırlamakla kalmamış şiiri yazmak kadar okumanın da bir maharet istediğini her fırsatta kafalara yerleştirmeye çalışmıştır. Şimdi onu, öyle bir şeb-zinde-dâr-ı aşk u sevdâyım ki âh Çeşmim ürker cünbüş-i reftâr-ı pây-ı mûrdan

Aşk ve sevda yüzünden geceleri gözüne uyku girmeyen öyle birisiyim ki artık gözlerim karınca ayağının hareket ederken çıkardığı sestten ürker ve o ses bile uykumu kaçırır oldu.

beytini nasıl jest ve mimikler ile, hangi vurgu ve tonlamalar arasında, fesli başını nasıl da sallayarak okuduğunu hayal etsek bile tam mânâsıyla gözümüzde canlandırırız. Halbuki o, her şiirin mânâsına uygun şekilde okunması gerektiğini müteaddid defalar tekrar ve tenbih eden şairdir. Aşağıda onu bir fikir adamı olarak tanıyacak ve nesir eserlerinde sık sık gündeme getirdiği batılılaşıma fikirlerini bulacaksınız:

iskender pala -| 195

"(...) Tevsî-i malumat için bir ecnebi dilini taallüme sa'y edenlerin himmetleri şayan-ı tahsin ise de, meşhudatımıza göre anınla tevaggul edenlerin ekseri her nedense çılgın bir hale giriyor; islâm'a su-i nazarla bakan bir ecnebi gibi âdeta husumet gösteriyor (Levâmiü'l-Efkâr'dan)."

"Sad hayf ki bu yollara sülûk edilmeyip Avrupalıları su-i taklid yüzünden birtakım he/esâta düşerek yalnız frenkleri medh ü sitayiş ile âdeta frenkliğe meyi edildi. Bu ise, el-ıya-zu billah, irtidada kötü bir istidad eylemektir. Ulûm u fûnûn başka, frenklik başka şeydir. Ulûm u fû-nûn alelumum nev'-i beşere mahsus olan avâtıf-ı ilahiyye-dendir. Frenklik, bazı tevâif-i malûmenin âdât-ı kavmiyye-sinden ibarettir.

Âdât-ı kavmiyye elbiseye benzer. Her kavmin vücuduyla mütenasib olarak temekkün eder. Mesela uzun boylu, şişman bir adamın üzerinde biçimli görünen bir palf oyu kasî-rü'l-kame zaîfü'l-vücut bir kimse beğenip de aynıyle öyle bir palto kestirecek olsa yakışmaz; hem çirkin durur, hem işe yaramaz.

Demek.isterim ki temâyûlat ya âkılâne, ya ahmakane olur. Temâyül-i âkılane bir şahsın üzerinde biçimli görünen bir paltonun terzilikçe cihet-i sınaıyyesini ve kumaşının su-ret-i maliyyesini öğrenip kendi vücuduna göre bir palto yaptırmağa heves etmektir. Avrupa medeniyetine taklidi tervic-den murad-ı âcizânem budur. Temâyül-i ahmakane, bir kimsenin üstündeki libas bi'l-istihsan, kendi şahsiyetini düşünmeksizin, öyle bir libas biçitirip giymeğe özenmektir. Bizim frenkliğe özenişimiz temâyül-i ahmakanedan neş'et etmiş bir suitakliddir ki bizi pek fena suretlere koydu; milliyetimizi berbad eyledi. Ne olduğumuzu, ne maksada hizmet edeceğimizi şaşırdık (Misbâ-hu'l-îzah'tan)."

Hersekli 22 Mayıs 1903'te vefat etti ama biz hâlâ onun bıraktığı yerdeyiz.

Aradan geçen bir asra yakın zamandır kafa-

196 j- kudemânın kırk atlısı

ca Avrupalılaşamadık ama çoğumuz zihniyetçe frenkleşme-yi başardı. Şimdi de onun dediği gibi üzerimizden kaçivere-cekmiş gibi duran, kumaşı ve terzisini tanımadığımız bir kisve ile alemleri kendimize güldürmekle meşgulüz.

Dünyâdan Bir Heccâv Geçti

Toplumların sosyal buhranlarla çalkandığı dönemlerde, edebî türlerin yelpazesi de birdenbire genişler ve özellikle mizah ve hiciv gibi satirik yazılar bu dönemlerde revaç bulur. Toplum vicdanındaki çığlıkları ve yönetimdeki aksamaları dillendiren şairler ve yazarlar da bu dönemlerde ziyade-leşir. XIII. asırda Hoca Nasreddin, XV. asır Anadolu'sunda Şeyhî, XVII. asır istanbul'unda Nef î, bir asır sonra Sürurî ve Kanî vs. hep bu ortamlarda neşv ü nema bulmuş zeka pırıltılarıdır ve gerek şahsî, gerekse içtimaî problemlerini mizah ve hiciv yoluyla anlatmışlardır. Diğer milletler için de durum bundan farklı değildir. Arapların Cuha'sı; Amerika'nın Mark Tvvain'i hep böyle geçiş dönemlerinin zekalarıdır.

Hicv, medhiye (övgü) karşılığıdır ve kurum, olay, toplum veya kişilerin aksayan yönlerini şiir yoluyla dile getirerek onu yermek ve küçük düşürmek mânâsında kullanılır. Halk şairlerinin taşlamaları ile Divân şairlerinin hicviyeleri, bu yerginin edebî üslûba bürünmüş halleridir. Hicv, mizahtan bir gömlek daha serttir ve artık şairin egosu mısralarında

198 [- kudemânın kırk atlısı

daha ağır bir dil kullanmasına yol açar. Ancak bütün bu haşın tavır içerisinde asla dili şirazesinden çıkarmaya, argo ifadelerle yeltenilmez, bilakis kelimelerdeki incelikler kullanılarak âdeta topluma bir lisan ve hümor dersi verilir. Günümüzde sık sık karşılaşılan âdi küfürler, dili eğip bükerek kelimelere birtakım müstehcen mânâlar yüklemek yahut edeb sınırını zorlayan ifadelerle yönelmek asla bir heccav'ın (hiciv söyleyen, hecâ-gû) tenezzül buyurmayacağı bayağılıklardır. Heccav her şeyden önce edibtir ve edebiyat kelimesinin edeb kökünden türediğinin farkındadır. Onun mısra veya sözleri muhataba yönelik bir terbiyeye ma'tuftur ve uslandı-rıcı, doğru yola getirici, yerine göre de teskin edici mahiyet taşır. Onun sanatı, bir şeyi olduğundan büyük yahut küçük gösterme esasına dayanır ve mübalağa, cinas, kinaye gibi edebî sanatlar yardımıyla nükte yaparak meramını anlatmasını intaç eder (Bu bakımdan günümüzün karikatüristleri, hicvi söz ile değil çizgi ile ifade eden sanatçılardır).

Türk edebiyatının en usta heccavı hiç şüphesiz, Eylemem ölsem de kizbi ihtiyar Doğruyu söyler gezer bir şairim Bir güzel mazmun bulunca Eşref a Kendimi hicv eylemezsem kafirim diyen Şair Eşreftir (1846 - 22 Mayıs 1912). Eşref, XVII. asrın ünlü matematikçi ve mutasavvıfı Gelenbevî ismail Efen-di'nin beşinci batından torunu olarak tam bir kültür çevresinde yetişmiş keskin zekalı bir bürokrattır. Gençliğinde Arapça, Farsça, matematik ve tarih öğrenmiştir. Osmanlı îm-paratorluğu'nun en fırtınalı devrinde, ülkenin pek çok yerinde kaymakam olarak bulunmuş (1879-1902) ve gerek halkın, gerekse bürokrasinin içyüzünü layıkıyla tanımıştır. Parlak zekasına keskin dili ilave olunca onu siyasî yorumların dışında tutmak elbette ki mümkün olamayacaktır. Nitekim o da gaflet ve dalaletini gördüğü herkese, her kuruma sataşmaktan kendini alamayacaktır. Bir ara yedi aylık siyasî tu-iskender pala -j 199

tukluluk devri yaşar ve Mısır'a kaçar (1904). Oradan ver elini Avrupa! Burada Curcuna ve Zuhurî adlı iki gazete çıkarır. Sultan Abdülhamid Han'ın aleyhinde bulunmayı âdeta meslek edinmiş gibidir. Nihayet Meşrutiyet'in ilanı ile (1908) istanbul'a döner. Ittihad ve Terakki yönetimini gördükten sonra temelli çileden çıkar ve iyiden iyiye kendini hicve kaptırır. Zeki, nüktedan, hazırcevap, dürüst, haksızlığa tahammülü olmayan mizacı ona ne kadar dost kazandırdı ise devrinin siyasî ve ahlâkî dengesizlikleri de ona o kadar düşman kazandırır. Padişah'tan en küçük memura; nüfuzdan yek zerre acze varasıya dek kimde, nede, nerede bir aksaklık, haksızlık ve zulüm görse haykırır. Arada sırada öfkesini yenemeyip müstehcen söylediği de vâkidir amma doğrusu onun mısralarındaki müstehcenlik bile günümüzün mâlâyani küfürlerine nazaran pek zarif ve estetik örneklerdir. Hicivlerinin şöhreti yayılıp da kıt'aları, beyitleri dilden dile dolaşmaya başlayınca bütün heccavların ortak kaderine o da giriftar olur ve herkes kendisinden çekinmeye; böylece onu yalnızlık köşesinde kendi haline bırakmaya başlarlar. Yine de Eşref, toplumu terbiye etmek ve aksayan yönlerini sergilemekten geri durmayı başaramaz. Kendini topluma adanmış bir adam olarak bu dünyadan göçüp gittiğinde, ardında yüzlerce kıt'a ile o devrin bütün sosyal vakıalarını, siyasî dengesizliklerini, çizgiden taşmış idarecilerini, velhasıl bütün cepheleriyle bir geçiş devrini bulmak mümkündür. Yaşadığı yıllara ait kaynaklar yitirilse de yalnızca Eşrefin mısraları, bu arada Dec-cal, Istimdad, Şah u Padişah gibi mizah ve hicv derlemeleri kalsa; sanırız XIX. asrın son çeyreği ile XX. asrın ilk oniki yılının tarihi, felsefesi, siyaseti, hükümeti, psikolojisi ve sosyo-lojisiyle ilgili zengin araştırma eserleri yazılabilir. 22 Mayıs 1912'de vefat etmiştir. Allah rahmet eylesin.

Şair Mehmed Eşref Efendi'den bahsedip de onun birkaç hicvini yahut nüktelerini tahattur etmemek ihtimal ki ruhani-yetine saygısızlık olur. işte onlardan bazıları:

200 [- kudemânın kırk atlısı

Encümen-i Maarifin (Milli Eğitim Üst Kurulu) birtakım eserlerin basılması yahut yasaklanması için kararlar aldığı dönemlerdir. Adanalı Hayret kurulun azasıdır ve pek çok eser onun himmeti ile basım kararı almaktadır. Hayret'in yokluğunda bir gün bu kurula Halil Edib Bey'in şiir mecmuası gelmiş. Cahil azalar da anlayamadıkları pek çok yeri yanlış yorumlayıp eseri baştan sona çizmişler. Halil Edip durumu anlatınca Eşref, onu teselli babında şu dörtlüğü söylemekten kendini alamayacaktır:

Ale'l-amyâ çizerler her kitaptan birtakım yerler Edib'im sanma ki yalnız senin divânı çizmişler Geçen gün encümünde yok imiş Hayret, bütün hey'et Arapça bir sühan zanneyleyip Kur'ân'ı çizmişler
ittihat ve Terakki'nin ülkeyi iyiden iyiye batağa götürdüğü günlerde beş bendlik bir muhammes (beşleme) yazmıştır. Rüya başlığını taşıyan bu muhammesin iki bendini birlikte okuyalım:

Musibetten beladan ibret aldık yâ Rasulallah Uyandık şimdi, evvel hâba daldık yâ Rasulallah Aceb dergâh-ı Hak'dan biz ne çaldık yâ Rasulallah Meded kıl biz nasıl ellerde kaldık yâ Rasulallah Bugünlerde bunaldıkça bunaldık yâ Rasulallah Utanmaz birbirinden hepsi bir gün bin yalan söyler Biraz namuslular gizli, edepsizler ayan söyler Eğer varsa lüzumu sahiden bunda cihan söyler Meded kıl biz nasıl ellerde kaldık yâ Rasulallah Bugünlerde bunaldıkça bunaldık yâ Rasulallah

Eşref bir aralık işsiz ve tabîî parasız kalmış. O kadar ki beş-on kuruş karşılığında şunun bunun ölümleri için dua et-
iskender pala -• 201

meye başlamış. Devrin şeyhülislamı bunu duyup Eşrefi yanına getirterek çıkışmış:
- Ayıp değil mi; beş-on kuruşa dua olur mu? Eşref işi nükteye vurmuş ve cevabı yapıştırmış:

- Aman efendim; siz bu duaları bir işitseniz, on para bile vermezsiniz.

* * *

Eşref ömrü boyunca hemen herkesi hicvetmiş. Bir tanesi müstesna: İran'da meşrutiyeti ilan eden Muzafferüddin Şah. Şair, biraz da caize ümidiyle ilk defa bir medhiye kasidesi döşenip şaha postalamış. Ne var ki ertesi gün şah ölmüş. Eşref bu hadise üzerine arkadaşlarına;

- Hicvettiklerini yaşıyorlar; medhettiğim ise öldü. Ne dersiniz, acaba bizim vükelaya (milletvekilleri) de birer kaside yazsam nasıl olur?!...

* * *

Garip tecelliyattandır; Şair Eşref ölümünden sonra mezar taşına kazdırılmak üzere şu dörtlüğü yazıp vasiyet eylemiş:

Kabrimi kimse ziyaret etmesin Allah için Gelmesin reddeylerim Billah öz kardışımı Gözlerim ebna-yı âdemden o rütbe yıldız kim İstemem ben Fatiha, tek çalmasıñlar taşıma

Ne var ki onun sağlığında korktuğu da öldüğünde başına gelmiş ve belki de muzip bir okuyucusu onun mezar taşını çalıp götürmüş. Manisa'nın Kırkağaç kazasında bulunan şimdiki taşı daha sonra yapılmıştır.

Sözümüzü onun bir münâcaat kıt'ası ile bitirelim:

Ruz-ı mahşerde Muhammed'le Alihürmetine Dilerim nâsı bütün mazhar-ı gufran eyle Yeter insanlara dünyanın azabı ya Râb Âteş-i dūzahı söndür de gülistan eyle Ezan Sesine Hasret

Şüphesiz her edebiyat, şartlara göre şekillenen konulan ve mecrası ile kendi devrinin aynası durumundadır. Bu bakımdan edebî eserlere bakarak çağları anlamak mümkündür. Sözelimi klasik şiirimizin onca şairi içinde bir tanesi çıkıp da ezan sesi duyamamanın ıstırabını, yahut dinlediği ezan sesinde vatan hasretini terennüm etmemiştir. Onlar için ezan sesi bir estetik kaygı yahut şairane bir anekdot için teşbihlere konu olabilir; ama asla hasreti çekilen bir maneviyat değildir. Zira dolu dolu günde beş vakit onu dinlerler, onunla kâh uyanır, kâh randevulaşırlar. Onların ezan sesi dinlemek gibi bir hasretleri hiç olmamıştır. Hatta ihtimal ki ziyadece ezan sesinden rahatsız olanlar bulunsun. İşte Taşlıcalı Yahya Bey, XVI. asır ezanlarından ancak böyle bir espri vesilesiyle bahsetmektedir:

Gam değil hak sözünü dinlemese ehl-i nifak Fâsıkı mııztaribü'l-hâl eder âvâz-ı ezan

iskender pala -! 203

Halbuki tarihimiz boyunca bu vatan evlatlarının ezan sesine hasret kaldığı kısa bir dönem de yaşanmıştır ve işte o devrin şairlerinden bazıları, herkesin acısına tercüman olarak bir hasreti terennüm etmekle milletin iman sesi olmuşlardır. Ancak yine de bunların sayısı fazla değildir. Aruzun son muhteşem temsilcileri sayılabilecek olan Tefvîk Fikret, Mehmed Akif ve Yahya Kemal, ezan üzerine bu hislerle manzumeler yazan şairlerindendir. Onların ruhlarında ezan bir ulvî hazdır ve insan dinledikçe dinleyesi gelir: Allâhu ek-ber!.. Allâhu ekber!..

Çok şükür o günler tarih olup gitmiştir, ama bu sefer de insanımız estetik açıdan ezan hasreti yaşar olmuştur. Zira ezanlar, şimdilerde insanları ibadete koşturmuyor, âdeta kaçırıyorlar. Hani Mevlâna'nın Mesnevî'de anlattığı bir hikâyeye vardır. Bed sesli biri bir köye imam durmuş. Ancak köylüler onun ezan okuyuşundaki halavetsizlikten o derece şikâyet eder olmuşlar ki nihayet bu sesi duyup ibadetten soğuduklarını farkederek imama bir teklifte bulunmuşlar:

- Bir yıllık ücretini peşin verelim, başka bir köye imam olarak git!

Adamcık bu teklifi kabul etmiş. Parasını alıp başka bir köyün imamlığını üstlenmiş. Birkaç ay sonra şehrin Pazar yerinde eski köyün eşrafından birisi ile karşılaşmış. Sohbet esnasında aralarında şöyle bir muhavere geçmiş. Köylü demiş ki:

- Rahatın iyidir inşallah!

- İyi olmasına iyi de, şu günlerde köylülerin bir teklifi var; onu düşünüyorum.

- Nedir o?

- Diyorlar ki, iki senelik ücretini peşin ödeyelim de başka bir köye git!

- Vallahi azizim, bence sen bu teklifi hemen kabul etme; zira biraz zaman sonra beş seneliği bile peşin ödemeye razı olacaklardır.

204 j- kudemânın kırk atlısı

şimdi size ezan hasretiyle İstanbul hasretini birlikte yaşamış bir şairden bahsedeceğiz, ama önce soralım; İhsan Raif adını kaçımız duymuşuzdur? Yahut kaçımız bu ismin bir hanımefendinin adı olduğunu bilebiliriz? Şimdi okuyacağımız mısralar ona ait:

Sen şanlı zamanların yüreğinden geçerek Dedelerimin ruhlarını titreterek emerek
Ondan bana, benden ona süzülerek giden ses Tarihlere başka bir öz, başka bir göz
veren ses Sen ey hazin, sen ey âlî uzun nefes... Ey cihan Ey dinin nurlu sesi,
ey ulu ses, ey ezan

Senin sesin gün doğmadan tan yerine yükselir Tekkelerden camilerden iman aşkı
ses verir Bu ılık ses ümitlerin mabedini ısıtır Vicdanlara sükûn serper,
fikirleri ısıtır Senin sesin şairlerin kaleminde inledi Seni gençlik ihtiyarlık,
seni varlık dinledi Ey yurdumun müşfik sesi ey ilahî gür nefes Ey dinimin canlı
sesi, ey mukaddes nurlu ses Ey hak sesi, insanlığı gürbüzleştir, gürleştir
Kanlıları kardeş eyle, cihanları birleştir Ey ulu ses, ey ezan!...

Bu mısralar, İhsan Raif Hanım'ın ezan başlıklı iki ayrı şiirine aittir ve Paris'te, ezan sesine hasret kaldığı günlerde yazılmıştır. Hakikatte ezan sesinin duyulmadığı bir yerde yaşamının ağır yükü altında ezilmeden, ezana hasretlik ne demekmiş anlaşılamaz. Ecnebi diyarlarda insanlarımızın neden çabucak yitirildiğini ve eğer güçlü bir iman yok ise nasıl da heder edilmiş ömürlere sürüklendiklerini söylemeye bilmem gerek var mı? Belki bu yüzden dualarımıza bir tekerleme halinde "Rabbim! Ezanımızı dindirtme, bayrağımızı indirtme, vatanımızı böldürtme..." temenni -

iskender pala -| 205

leri süzülüp gelmiştir, İhsan Raif Hanım'ın Paris'te dinlediği kilise çanları arasında aynı duayı günlerce tekrarladığını duyar gibiyim.

İhsan Raif, Osmanlı vezirlerinden Köse Raif Paşa'nın kızıdır. Beyrut'ta doğmuş ve Paris'te ölmüştür. Mamafih daha sonra na'sı İstanbul'a getirilip Rumeli Hisarı mezarlığına defnedilerek Boğaz'ın dâvudî ezanlarıyla sıla hasretini giderecektir. Küçük yaşlardan itibaren Fransızca ve musikî dersleri alan İhsan Raif, edebiyata ve şiire yakın ilgi duyuyordu. Rıza Tefvîk'in şiirleriyle karşılaştığında da sanatkar ruhu onu şiir yazmaya sevketti ve Türk edebiyatının hece vezniyle yazan ilk kadın şairi oldu. Daha ziyade aşk konularında yazdığı şiirlerini bazan kendisi, bazan başka musikişinaslar besteledi. "Gözyaşları" adını verdiği şiir kitabı daha ziyade muhtarip gönlünün gözyaşlarıyla nemlenmiştir. Evlilikleri -ki üç izdivaç yapmış olup ikinci kocası yazar

Şahabeddin Süleyman'dır- sıla hasreti ve talihinin önünde savrulan hayatı onu daima aşka, özleyişe ve acıya ısındırmış, benliğini mısralara yükletmiştir, istanbul başlıklı şiirinde bakınız bir şehri nasıl bir sevgili hissiyle anıyor: Yıllarca ağladım güldüm dizinde Âşıkların sesi hep ah u zardır Gönüller çalkayan ak denizinde Kocamış Bizans'ın gölgesi vardır

Canıma can katan ah İstanbul'um Perişan hüsnüne âşık bir kulum Hasretinle inler evli bir dulum Gönümde kanımın gür sesi vardır İstanbul, ey garbın gizli beresi Söyle aşk ilinin yolu neresi? Akşam gurubunda Göksu deresi Kayıktan kayığa sine kabarır

206 [- kudemânın kırk atlısı

Hüsnünü söylerler hep dilden dile Âşıkların çekmiş nice bin çile Göğsünde yetişen güllerde bile Ezelî bir sevda kokusu vardır istanbul'a ve ezan sesine hasret, henüz 49 yaşında iken gurbet ellerde hayata veda eden bu hanımefendinin vefat tarihi 4 Nisan 1926'dır ve Akşam Gazetesi'nin 28 Mayıs 1926 tarihli nüshasında çıkan cenaze namazına davet ilanında şu cümleler yer alır:

"Ayandan merhum Raif Paşa kerîmesi ve Fâzıl Kibar Bey'in kaim-i validesi olup ahiren Paris'te vuku-ı irtihalini ke-mal-i teessürle haber vermiş olduğumuz muhterem şairemiz ihsan Raif Hanımefendi'nin cenazesi, zevci Hüsrev Bey vasıtasıyla şehrimize getirilmiştir. Cenaze, cum'a günü saat birde Nişantaşı'nda, Teşvikiye Camii'nde öğle namazı ba'de'l-eda merhumenin vasiyyeti mucibince Rumeli hisarı'nda vedâ-yı rahmet-i Hak kılınacaktır." inşallah o gün Teşvikiye Camii'nde verilen salalar \e okunan ezanlar başka bir edaya bürünmüş ve bu hisli hanımefendinin yıllar süren hasretini dindirmiştir. Allah garîk-i rahmet eyleye!...

Sana Dar Gelmeyecek Makberi Kimler Kazsın?

işte size ondan birkaç beyit:

Cehennem olsa gelen göğsümüzde söndürürüz Bu yol kiMak yoludur, dönme bilmeyiz, yürürüz Düşer mi tek taşı sandın harîm-i namusun; Meğer ki harbe giren son nefer şehid olsun Şu karşımızdaki mahşer kudursa, çıldırsa Denizler ordu, bulutlar donanma yağdırsa Bu altımızdaki yerden bütün yanar dağlar Taşıp da kaplasa âfâkı bir kızıl sarsar Değil mi cephemizin sinesinde iman bir Sevinme bir, acı bir, gaye aynı, vicdan bir Değil mi sinede birdir vuran yürek... yılmaz, Cihan yıkılsa emin ol bu cephe sarsılmaz

Bütün Safahat'ı aynı gür sesin, sanatkâr edanın, rakik kalbin ve mazlum vicdanın sesi olan bu şairin adını gizlemek mümkün değil. O bizler için o kadar aşık ki her mısraından bir Çanakkale'nin, bir Seyfı Baba'nın, bir Köse imam, yahut

208 j- kudemânın kırk atlısı

Âsım'ın; Süleymaniye yahut Fatih Kürsüsü'nün heyecanını, coşkusunu duyarız. Ama genç nesil için öyle mi ya!..

Kimdir? İstiklal Marşı'nı hangi şartlar altında yazmıştır. Diğer şiirlerinde neler anlatmıştır. Nasıl yaşamış, nerelerde bulunmuştur? Dostları, düşmanları kimlerdir? Ve daha bir yığın soru!..

Acaba diyorum, büyüklerini bizim kadar çabuk ve kolayca unutuveren başka bir millet olabilir mi?!.. Biz bu illete ne zaman giriftar olduk? Bu millet, değil bu gür sadanın sahibi misali dile ve millî vicdana hamle yaptırmış bir şairini; bu kültüre en ufak bir emeği dokunmuş fani bir sanatkârını dahi unutmadığı o eski zamanların vefa duygusunu ne zaman kaybetmiştir? Hangi asırdır bizim gerçek nisyanımız!?!..

Bugün, işte o pek çabuk unutturulmaya çalışılanlardan birinden, Mehmed Akif ten bahis açacağız. Hani inandığını hayatında yaşayan, prensiplerinden asla taviz vermeyerek başını dik tutan ve sahip olduğu her şeyini vatani, milleti ve imanı uğruna feda etmekten çekinmeyen, bütün mücadelelerinde ufacak bir karşılık dahi almayan, kendine has hiçbir şeyi dert edinmezken milletin ızdırabıyla sonsuz acılar çeken, milletin sevinciyle mutlu olan nadide yaratılışlı o heyecan ve iman adamından.

Yegân yegân bütün manzumeleri ile bir milleti yüzyıllarca ayakta tutabilecek olan o büyük heyecan ve mücadele insanı, Türk-İslâm sentezini şuurlu bir iman olarak kabul etmiş ve İslâm imanından ayrı bir Türk milliyetinin mümkün olamayacağına inanmış, her şeyini bu uğurdaki mücadelesine adanmış bir dava eri'dir. O, bir ömür vererek, karşılığında bin ömür verilse değen âbide eser

Safahat'ı meydana çıkaran adamdır. Daha 1911 yılında Safahat'ın ilk kitabının baskısını gördüğü zaman sevineceği zannolunurken üzülmüş ve Midhat Cemal'e hediye ettiği nüshaya, daimî üslûbu olan günlük konuşma dilini, aruz gergefine nakış nakış işleyerek şöyle yazmıştır:

iskender pala -[209

Safahat'ımda evet şi'r arayan hiç bulamaz Yalınız bir yeri hakkında "Hazin işte bu." der Küfe? Yok! Hasta? Değil! Kahve? Hayır. Hangisi ya? Üçbuçuk nazma gömülmüş koca bir ömr-i heder!

Bizce o yaşadığı iki vakiya pek içlerlemişti. Birincisi Safahat'ın kendinden evvel öldüğünü görmektir.

Yukarıdaki dizeleri söylemesinin üstünden yıllar geçip de Mısır'da vatan hasreti ve derunî ıztıraplarla bitab ve bi-ilac iken 1930 yılında kendisine Safahat'ın altı kitaplık yeni baskısı gelir. O gün duyduğu hüznün ona şu hazin mısraları yazdırtacaktır:

Arkamda kalırsın, beni rahmetle anarsın Derdim, sana baktıkça, a biçare kitabım. Kim derdi ki; sen çok de senin arkana kalsın Uğrunda harab eylediğim ömr-i harabım

Elbette insanlar yazdıkları eserler kendilerinden sonraya kalsın ve gelecek nesillerce okundukça kültür içinde yaşamaya devam etsin isterler. Akif de böyle ummakta iken 1928 Harf İnkılabı ile birdenbire eserinin kendisinden evvel öldüğünü görüp üzülür ve bu üzüntüsünü kendisi ile birlikte hu-zur-ı İlahi'ye kadar götürür. Ta ki 1943 yılında Safahat'ın tamamı Latin harfleri ile basılana kadar.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda Şühedâ fışkıracak toprağı sıksan şühedâ

diyen o pehlivan ruhlu ve cengâver kafalı adamın ne kendisi ve ne de eseri, Türkiye Cumhuriyeti'nin hiçbir döneminde gündemin dışında bırakıl (a) mamış ve asla unutul (a) ma-mıştır. Ve hiçbir zaman da unutulmayacaktır. Kendisi, Toprakta gezen gölgeme toprak çekilince Günler, bu heyulayı da er geç silecektir Rahmetle anılmaktır amma ebediyyet Sessiz yaşadım, kim beni nerden bilecektir demiş olsa bile.

210 j- kudemânın kırk atlısı

Vatanperverdi. O kadar vatanperver idi ki vatani her gün onun dizelerini tekrarlayacak ve bununla millî kimliğini hatırlayacaktı. Ama ne yazık ki o ömrünün en değerli 11 yılını bu heyecandan uzak, bir zamanlar, Canı, cânânı, bütün varımı alsın da Huda Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda

dediği vatanından ayrı geçirmek zorunda kalacaktı, işte bizce onu üzen ikinci tecrübesi de bu idi. 1925'ten 1936'ya kadar süren bu çile ve imtihan devresini geride bırakıp da yurda dönerken gazetecilere verdiği beyanatta;

- Vatanımı çok özledim. Mısır'dan üç gecede geldim. Bu üç gece, otuz asır kadar uzun sürdü. Orada onbir yıl kaldım. Fakat bir an oldu ki onbir gün daha kalsaydım, muhakkak çıldırırdım.

* * *

O fazilet ve ahlâk âşığı, tevazu âbidesi, ashab numunesi insan, yurda dönüşünün altıncı ayında aramızdan derin bir yalnızlığa ve nisyana boşularak ayrılmıştır ama geride bıraktığı eseri hayatına inat her gün, her saygı duruşunda asil milletin vicdanına gümbür gümbür ilham vererek onu daima hatırlatmaktadır.

Doğu ve Batı'nın edebiyat ve fen bilimlerinden pek çoğuna hakkıyla vakıftı. Fen tahsili yapmış, Batı'yi yakından tanımış, tahlil edebilmişti. Doğu'ya âşıktı. Camilerde vaaz verecek kadar doğu kültürüne hakim, o vaazlarda fen ve teknolojiyi gündemde tutacak kadar Batı'nın ulaştığı yerin farkındaydı. Aralık 1873'te doğmuştu; 27 Aralık 1936'da ilahî kelâmın ifadesi ile "Fedhulûhâ hâlidîn" zümresine iltihak etti.

Bir Bilen

Şimşek çakar, gök gürler, ufuklar birbirine giriyor sanırsınız!..

Filler, arslanlar haykırırlar, kükrerler; zaman ve mesafe inim inim inler.

Bunların yanında sesleri kulaklarımızın duygu hududuna gidemeyen karıncalar da vardır. Onlar da ses çıkarırlar, çünkü yaşıyorlar.

Yaradılış muazzam bir orkestradır ki onu idare edenin elindeki değnek, muhakkak ki bazen bu karıncaya da emir verir. Ama orkestra içindeki onun yeri nedir, biz bilemeyiz; bestekâr bilir.

Her şey konuşuyor, dili var. Çünkü yaşıyor. Biz duymuyoruz, anlamıyoruz diye bunları nasıl inkar ederiz?

Ayağımızın altında ezilen bir ottan, bir toprak zerresine kadar her şey konuşuyor. Çünkü hayat nizamı içindedir. Başka türlü yaşanmaz.

212 | - kudemânın kırk atlısı

Sırrına eremediğimiz ve eremeyeceğimiz bir alemin içindeyiz ki, sade hayat!... Ölümün, yokluğun nam ve nişanı yok. Çünkü var olan her şey yaşıyor.

Müsaade ederseniz ben de yaşıyorum.

Bu satırlar, büyük edebiyat tarihçisi ve Divân Edebiyatı mütehassısı Ali Nihad Tarlan'a ait. Kuğular adlı kitabının önsözü.

Bugünkü nesil, Ali Nihad Tarlan adını yalnızca Divân Edebiyatı ile münasebetdar olarak duyuyor ve onu Divân şiiriyle aramızdaki bağlan tesis eden birkaç üstaddan biri olarak tanıyor. Elhak böyledir. Ancak onun edebiyat dünyamıza katkısı bu kadarla bitmez. Divân Edebiyatı ile ilgili olarak yayınlanmış otuz kadar eseri yanında Farsça'dan ve özellikle İkbâl'den yaptığı çevirilerle kültür mirasımıza nice kıymetli eserler de kazandırmıştır.

* * *

Onun iyi bir şair olduğunu, hem aruzla, hem de serbest vezinde şiirler yazdığını biliyor muydunuz? Güneş Yaprak (1953) ve Kuğular (1970), onun şiirlerini topladığı kitaplarının adları. O, Servet-i Fünun'da başlayıp Edebiyat Gazetesi, Gündüz ve Gençlik mecmualarında devam ettirdiği şiir çalışmalarında 30'lu yılların Türkiye'sini pek mükemmel şekilde tasvir ve tahlil etmiştir, işte "Siz de mi?" başlıklı bir şiiri:

Bir talebeme dedim ki bir gün söz arasında

- Peki yavrum, İnşallah

Hafifçe gülümsedi, hayretle dedi bana

- Siz de inanırsınız demek hocam, Allah'a Ben de gülerek dedim: -Yanlış sordun sanırım Şöyle sormalı idin:

- inanır mısınız siz bir şeye O'ndan başka?

İskender pala -j 213

Hayır yavrum inanmam

Ne bana inanırım, ne sana inanırım

Ne de bu kainata

İnanırım çünkü ben o bir olan Allah'a

Birden şaşırdı sordu: - Peki nerde O amma?

- Gözünün önündeki perdenin arkasında

Türkiye'nin inanç ve iman mücadelesine bilimsel eserleri kadar şiirleriyle ve küçük denemeleriyle de katılan ve o uğurda yıllarca bürokratik engellerle karşılaşan Ali Nihad Tarlan'ın, gerek Muhammed İkbâl'den aldığı ilham ve gerekse

Divân şiiri dünyasından devşirdiği sağlam itikad, çocukluğundan itibaren taşıdığı inancını kuvvetlendiriyor ve eserlerine öylece yansiyordu. Bakınız

"Yaratılış" başlıklı şiirinde yüksek kültürünü ve mütebahhir bilgisini nasıl da güzel vaz'ediyor:

Yaradılış bir cümle

Fiil, me ful yerinde

Failine gelince: Tahtında müstetirHu.

Aşkolsun okuyana

Yaradılış bir kitab; fasıl fasıl, bab bob

"Ra" yazılmış, "Be" de var

Hecele oku ahabab

Getir şunu yan yana, Rabbin çıksın meydana.

Biz okuruz kelâm ile I Sen okursun hece Tann

işte onun elli yıllık hocalık hayatının dışında, uğraştığı, didindiği, çalışıp çabaladığı başka dâvalar ve ayrıık idealler. Üniversite sınıflarına asla girmemiş

bu düşünceler ve bedîî değerler manzumesi, onun sanatkâr cephesine ayrı bir gü-

214 | - kudemânın kırk atlısı

zellik ve renk vermiştir. Zaten bilimsel araştırmalarındaki ve Divân şiiri metin şerhlerindeki lezzet biraz da onun şair ruhlu olmasından kaynaklanır. Bunlar,

bir ömür boyu pete e doldurulan usarelerin, taliplere bal olarak ikram edilmesinden başka bir şey değildir. Yaratılmı ları konu turarak Yaratan'ı aradığı, bulduğu ve gösterdiği şiirlerinde, varlık sebebini idrak etmiş bir mü'min tavrı vardır. İnsanoğlunun zaafları ve üstünlüklerine, ruh yapıları ve hayatların dair felsef  sorulara cevap aranan bu şiirler hakikaten okunmaya değer. Hele güzel dili, berrak ve seyyal  sl b ile insana verdiği zevk, onun hiç de k  msenecek bir şair olmadığını gösterir. Mamafih alimli i  airli ini geçmiş durumdadır; ama bizce bu, onun az ve öz şiirler yazmasındandır. Eğer henüz onun şiirleriyle tanışmadıysanız, belki bir kütüphane rafında sizi g  mseyerek bekleyen Ku ular'ın, yahut G ne  Yaprak'ın, eski kültür kokusuyla dolu tozlarını yuttu unuza pişman olmayacaksınız. Bir himmet ehli yayınevi çıkıp o  i-i leri yeniden kitapla tırsa ne hoş olur. Kaldı ki bu, eslafa karşı topyek n bir kültür borcumuzdur.

"Müsaade ederseniz ben de yaşıyorum." diyordu Ali Ni-had Tarlan. Gerçekten de kitaplarıyla, fikirleriyle, eserleriyle hâlâ ya ıyor ve ilelebed de yaşayacak. Ama biz onun fani vücudunu, günü gününe bundan tam 18 yıl önce, bir ikindi vakti   erenk y 'ndeki kabrine defnetmi tik. Namazını kılan kalabalık arasında talebeleri dışında, yurdun her yanından gelmi dostları vardı. Asistanı ve   rencisi Mehmed  a-vu o lu rahmetli de o günü  ir 'nin  u beyti ile anıyordu: Kabrim üstüne  lice  dem ola  ayed gelesin Kim bile ben yiti i bulma a toprak d kesin

O gün biz onu yitirdik. Şimdilerde ise onun gibileri bulmak için toprak dökerek remil atmamız gerekiyor. Allah rahmet eyleye!..

iskender pala -j 215

Nedim'e Nazire

Serde c  -ı badeden d v ne c lar var idi Dtde-i m  takımızda c st   c lar var idi

Can verirken  huv n birgamze-i dil-s zuna Dilde can vermek için çok arzular var idi

C me-h b-ı sinemizde h   ederdi câm-ı subh Dilber nda gâh g h  böyle h lar var idi

Olmamı dı böyle p m l-i haz n g lz r-ı  mr Bülbülü h kister eyler reng   bular var idi

Eyledim  air* sözüyle vasf-ı m z  ey Nihad Eskiden d vama   hid nükte-g lar var idi

* Fuzu 'nin "Aldanma ki şair sözü elbette yalandır" mısraını kasdediyor.

Kişiler Dizini

r

Hazret-i Mevlana, 9

Sultan Veled, 13

Açık Paşa, 17

Murad Hüdavendigâr, Fatih Sultan

Mehmed, II. Bayezid, 21 Murad Hüdavendigâr, 26 Yıldırım Bayezit, 31 Süleyman

Çelebi, 36 Emir Sultan, 41 Sultan II. Murad, 45 E refo lu Rumi, 49 Cem Sultan,

54 | Necati Bey, 58 Taciz de Cafer Çelebi, 63 Yavuz Sultan Selim, 67 Fuz l , 71

Sokullu Mehmet Paşa, 76 Ruh , 80

Sultan I. Ahmed, 85 Aziz Mahmud HUday , 90  eyh lislam Yahya Efendi, 94

Nef' , 98

Alemdar Mustafa Paşa, 103

Nabî, 108

 sma  Beli , 113

Nedim, 117

Koca Ragıp Paşa, 122,129

Erzurumlu  brahim Hakkı, 138

Şeyh Galib, 144

Hoca Ne 'et, 149

Beylikçi  zzet, 155

 zzet Molla, 161

Dede Efendi, 168

Leyla Hanım, 172

Leskofçalı Galib Bey, 176
Namık Kemal, 181
Âdile Sultan, 185
Hersekli Arif Hikmet Bey, 192
Şâir Eşref, 197
İhsan Raif Hanım, 202
Mehmet Akif, 207
Ali Nihad Tarlan, 211
Dizin
19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, 183, 191 A. Cevdet Paşa, 157,158 abdalân-ı Rum, 43 Abdulgaffar Efendi, 126 Abdullah (Abdulmuttalib oğlu, Hz. Peygamberin babası), 40 Abdullah (Sarı), 87 Abdurrahman Mirek, 139 Abdülaziz (Sultan), 187,188 Abdülbaki Nasır Dede (şeyh), 171 Abdülhamid (Sultan, birinci), 162 Abdülhamid (Sultan, ikinci), 187,199 Abdülkadir-i Geylanî, 52 Abdülkadiroğlu, Abdülkerim (Prof. Dr.), 114 Abdülmecid (Sivasî), 87 Abdülmecid (Sultan), 171,187 Abdulmuttalib, 40 âb-ı hayat, 12, 99,117,118 Acem,118 Acemi ocakları, 28 Adile Sultan, 185,186,188,189,191
Adli (Sultan ikinci Mahmud'un mahlası), 25,185,186 Afrasiyab bkz. Efrasiyab Ahlâk-ı muhsinî, 139 Ahmed (Mustafzade), 171 Ahmed (Mutafzade), 171 Ahmed (Sultan, birinci), 86,87,88,89,92, 93, 96, 98
Ahmed (Sultan, üçüncü), 130 Ahmed Çelebi (Hezarfen), 87 Ahmed Eflak? Dede, 9,16 Ahmed Refi'a Efendi, 153 Ahmed (15. yy. şairi), 38, 39 Ahmed-i Yesevî (Pîr-i Türkistan), 43 Akdeniz, 79,194 Akka, 165
Akşam Gazetesi, 206 Alauddevle (Dulkadiroğlu), 70 alem, 103
Alemdar Mustafa Vak'ası, 105,107,157 alemdar, 103
220 !- kudemânın kırk Atlısı
alemdarlık, 103
Âlî (Gelibolulu), 37
Ali (Hz.), 201
Ali Efendi (Şeyh), 191
Ali Efendi, 106
Âl-i Osman, 48,186
Ali Paşa (I. Murad'ın Veziri), 29, 30
Ali Paşa (Kılıç) 78, 79
Ali Paşa (Mirza), 100
Ali Paşa (Damat), 119
Alman, 33, 47
alp eren, 44, 52, 87
Alparslan, 22
Altı Çizili Satırlar, ISZ
Âmine (Vehb'in kızı, Hz. Peygamberin annesi), 40
Anadolu Kazaskeri, 64, 65
Anadolu, 10,14,16,19, 29,32,37,44,45, 51, 52, 54, 70, 82, 165,197
Ankara savaşı, 34
Ankara, 28, 52
Arabistan, 183
Arap dili, 21
Arap, 21,139,197
Arapça, 15, 20, 74, 87, 93,115,138,198, 200
Arif Bey (Defteremini Benli), 156
Arif Hikmet Bey (Hersekli), 145, 177, 193, 195
Ariflerin Menkıbeleri, 16
Aristo, 163
Arnavutlar, 47
arpalık, 105
aruz vezni, 20
Asa Suyu, 42
Asım (Safahat'ın bölümlerinden biri), 32
Asım (Çelebizade), 110
Âşık (Ali Paşa), 17, 20

Âşıkpaşazâde (tarihçi), 48
aşk, 49, 51, 71, 74, 75
Aşkt, 140
Atâ (Şânizade), 111
Ataî (Nev'izade), 87
Atmeydanı, 137
Avni (Yenişehirli), 177,193
Avrupa, 32, 35,47, 55,199
Avrupalı, 195
Ayasofya minareleri, 78
Ayasofya, 107,137
Ayı Pîrî, 116
Ayrılık Çeşmesi, 158
Ayvazoğlu, Beşir, 168
Aziz Mahmud Hüdai, 86, 88,93
Babaîler isyanı, 19
Babaîlik, 18
Babıali, 105,107,134
Bağdat, 72, 81
Bahaeddin Veled, 9
Bahaî (şeyhülislam), 87
Bahan Efkâr, 164
Bahti, 87
Bakî, 91, 94, 99,108,192
Bâlâ tekkesi, 189
Balat, 65
Balkan Haçlı ittifakı, 29
Balkanlar, 27, 29, 33,47
balmumcu, 173
balmumu, 173,174
Mehmed Paşa (Baltacı), 112
balyemez, 99
Barika-ıZafer, 182
Barres, Maurice, 10
Bâtınîlik, 37
Bayatî şarkısı, 170
Bayezid (Sultan, ikinci), 24, 25, 56, 63,64,
69 Bayezid (Yıldırım), 11, 28, 31, 32, 35, 43,
44,
Bayram Paşa (Vezir), 102 Bayramiye, 52 Bebek, 121 Belçika, 33 Belh, 9
Beliğ (Bursalı), 114,115,116 Bengale, 123
iskender pala -| 221
beraat-i istihlal, 177
berceste, 123,125,126
Beşiktaş Mevlevîhanesi, 146
Beşiktaş, 101,104,121
Beyrut, 205
beytü'l-gazel, 125
Bezm-i Eîest, 12
Bihruze Hatun, 64
bikr-i mazmun, 60
Bizans, 182, 205
Boğaz, 92,103,120, 205
Boğaziçi: bkz. Boğaz
Boğdan isyanı, 165
Bolayır, 184
Bosna: bkz. Bosna-Hersek
Bosna-Hersek, 35, 79
Bostan İskelesi Sokağı, 187
Bostan İskelesi, 187
Boşnak, 78

Bfilükbaşı, Rıza Tefvik, 205
Budin, 33
Buharalı, 125,126
Bukrat, 139
Bulgar, 29
Bulgaristan, 33,
Burhaneddin (Kadı, Sivas hükümdarı), 34
Bursa, 27, 30, 32, 37, 43, 52, 91, 93,113,
116,194 Büyükdere, 104
Cafer Çelebi (Tacizade), 63, 64, 65, 66, 69 Camiu'l-Usul, 11 canfes kumaş, 187
Canıbek Giray (Kırım Hanı), 100 Cebraıl (Melek), 38 Celal Bey (Recaizade), 177
Celaledin: bkz. Mevlâna celîta'lik, 188 Celvetiyye, 93
Cem (Şehzade, Sultan), 54, 57 Cemaziyeleâhir, 12 Cemştd ü Hurşid, 54 Cemşid, 54
Cenab-ı Hak: bkz. Mevlâna
Cevri, 87
cinas, 198
cönkler, 49
Çuha, 197
Cumhuriyet, 41
Curcuna, 199
Çaldıran Ovası, 64
Çanakkale, 19, 207
Çatalfırın, 116
Çavuşoğlu, Mehmed, 60, 214
Çek banı (beyi), 48
Çek, 33, 47
çeşm-i bülbül, 59
çeşnigir, 121
Çırağan, 121
Çiftçi, Cemil, 156
Çin, 54
Çorlu, 27, 105
Çubuklu, 121
danişmend (asistan), 52
Dante, 10
Darrî, 98
Deccal, 199
Dede Korkut, 81
Dede'yeDair, 168
Demirkazık, 127
Demirtaş Paşa (Rumeli Beylerbeyi), 29
Dersaadet, 193
destanî hikâyeler, 41
Devhatü'l-Mehâmid, 165
Devlet-i Âliyye, 158,182
Devr-i İstila, 182
Dinî Türk Edebiyatı, 38
dinî-tasavvufî menkıbeler, 43
0/VAi (Bursalı Belig'in), 114
Divân [Ma Ragıp Paşa'nın], 127
Divân (Sultan Velede'in), 14
0/V%«(Beylikçi izzet Mehmed Efendi'nin),
159
Divânçe (Mucib Bey'in), 179 Divân-ı Hümayun Zabiti, 157
222 | - kudemânın kırk atlısı
Divân-ı Muhibbi, \%Z
Doğan Bey, 33
Duanâme, 37
Duhan suresi, 62
düyek usulü, 88
ebced hesabı, 87

Edebalı (Şeyh), 37
Edhem Bey (Bestekâr), 189
Edirne, 46,153
Eflak, 165
Eflatun, 139
Efrasiyab, 181,182
elifmend tennureler, 60
El-Kindî, 139
Elvan Çelebi (Âşık Ali Paşa'nın oğlu), 19
Emir Sultan, 43,44, 52
Encümen-i Maarif, 200
Encümen-i Şuara, 159,177,193
Erguvan Cem'iiyeti, 44
Ermenice, 20
Ertem, Rekin, 95
Ertuğrul Gazi, 32
Erünsal, I. E., 19
Erzurum, 81,100,142,194
Es'ad (Şeyh Galib'in mahlası), 144, 153
Es'ad, 111,112
Esmâ Sultan, 173
Eşref (Şair Mehmed), 198,201
Eşrefiye, 52
Eşref oğlu Divânı, 51
Etmeydanı, 107
evc-i asuman, 170
Evliya Çelebi, 44, 87
evliya tezkireleri, 41
Evrak-ı Perişan, 182
Eyüp İskelesi, 188
Eyüp Sultan Camii, 88
Eyüp, 134,187
ezan, 202, 203, 204, 206
Fağfur (Çin Padişahı), 54
Fahreddin-i Râzî, 97
fahriye, 99
Faik Bey (Bestekâr), 189
Faizî (Kafzade), 87
Fakrnâme, 20
Farisî: bkz. Farsça
Fars, 139,152,181
Farsça, 15, 20, 67, 68, 74, 87, 115, 149, 150,152,153,198,212
Fatıma (Hz.), 174
Fatih Camii, 91
Fatih Kürsüsü (Sefahat'ın bölümlerinden biri), 31, 208
Fatih Millet Kütüphanesi, 87
Fatma Aliye, 173
Fâzıl Kibar Bey, 206
Felemenk, 33
ferahfeza, 170
Ferhâd, 155
Ferri, 141
fetihname, 182
Fetret Devri, 19, 37, 45
Fındıklı Sahil sarayı, 186
Fındıklı, 162,185
Fıtnat Hanım, 110
FiBeyânî's-Sema, 20
Firdevsî-i Tavîl, 140
Fransız, 105-106
Frenklik, 195

Fuad Paşa (Keçecizade), 162,164
Fuzulî, 56,74,75,108,161,215
Galata Mevlevîhanesi, 144,145,173
Galata, 135
Galib (Dede, Şeyh), 108, 113, 144, 145, 146, 147, 148, 153, 161, 165, 173, 178,189,192
Galib (Leskofçah), 179,193
Galiçya, 19
Galien, 139
Garibnâme, 18, 20
Gavur padişah: bkz. Mahmud (Sultan ikinci)
gazavatnâmeler, 41
gazel, 10,15, 34, 49, 50, 60, 94, 95, 109, 112, 114, 119, 123, 124, 126, 130, 159, 166, 172, 174, 177, 178, 187, 188,193 ' -j 223
Genc-i Şayegân, 114
Genç Osmanlılar, 184
Gençlik Mecmuası, 212
Goethe, 10
Göksu, 121,162, 205
Gölpınarlı, A., 16
Gözyaşları, 205
Gülçiçek Hatun, 28, 32
Güldeste-i Riyâz-ı İrfan, 113,115
Gülhane parkı, 107
gül-i rânâ, 162
Gül-i Sad-berg, 113,116
Gülşen-iAşk, 165
Gündüz Mecmuası, 111
Güneş Yaprak, 212, 214
Güntekin, Mehmet, 169
Gürün şalı, 112
Hacı Bayram-ı Veli, 52, 91
Haçlı ordusu, 30, 33, 45, 46,47
Haçlı seferleri, 163
Hadikatü's-Süedâ, 74
Hafız Kumral (Zakirbaşı), 87
Hafız Paşa, 96
hafız-ı kütüp, 128
Hafız-ı Şirazi, 118
Hakk'ın Sto/«/(Safahat'ın bir Mlümü), 31
Hakkı, 193
Halep, 110,112,133
Halep Kumaşı, 108,112
Halet Efendi, 163,164,165
Haliç Tersanesi, 79
Halil (Patrona), 121
Halil Edib Bey, 200
Halil'in hanı {han-ı Halil), 123
Halimi (Yavuz'un lalası, şair), 67
Halvetiyye, 91
Hama, 52
hamasî, 41,108
Hamdullah Hamdî, 140
Hamdullah (Şeyh), 63
Hamî (Diyarbakirli), 110
Hamid Efendi (Kazasker, Moralızade), 172
Hançerli Bey, 163
Harem Dairesi, 186
Harf İnkılabı, 209
Hasan (Lagari), 87

Hasan Can (Yavuz'un has nedimi), 68
Hasankale, 100
Hasanzade Mehmed (Hacı), 63
Haşmet, 110
hat (sanatı), 63
hattat, 186
hatt-ı hümayunlar, 158
Hayat Tarih Mecmuası, 191
Haydarâne cengâverlik, 151
Hayrünnisa Hatun (Hacı Bayram Veli'nin kızı), 52
Hazan-ı Âsâr, 164
Hazinedar Ağa, 76, 77
Hazret-i Pîr: bkz. Mevlâna
hecâ-gû: bkz. heccav heccav, 198,199 hece (vezni), 20 helâli bürümcükler, 60
Hemedanî (Seyyid), 139 Hersek, 194 Hevesnâme, 69 Hristiyan, 46 Hristiyanlık, 56, 79 hırz-ı can, 60 Hibetullah Hanım, 164 hicaz makamı, 88,170 hiciv, 99,197,199 hicviye, 100,197 hikemî-didaktik, 109 hilal, 23, 30, 72 Hille, 72
Hint, 123 Hipokrat, 139 Hugo, 10 Hurşid, 54 Hüdavendigâr Livası, 27
224 !- kudemânın kırk atlısı
HOLâsatü'l-Eser, 95, 96
Hünkâr: bkz. Mevlâna
Hürriyet Kasidesi, 184
Hüseyin Vaiz Kâşifî, 139
Hüseyin-i Hamavî, 52
hüseyini, 186
Hüsnü Ask, M
Hüsrev Bey (ihşan Ralf'in kocası), 206
hüzzam, 170,186
Innocent (Papa VIII.), 55, 56, 57
Irak, 72
Islahat, 186
l'la-yı Kelimetullah, 33, 24, 43
ibn Sina, 118
Ibn-i Kemal, 95
Ibn-i Settari: bkz. Settarioğlu
İbrahim Bey (Şehzade), 28
İbrahim Efendi (Cerrahî şeyhi), 87
İbrahim Hakkı (Erzurumlu), 140, 141, 142
İbrahim Paşa (Damad, Nevşehirli), 119
İbrahim Paşa (Tacüddin, Kefe beylerbeyi
Hacı Beyzade), 63 İbranice, 17, 20 İbret (gazetesi), 183 İbtidanâme, 14
İçerenköy, 214 İhsan Raif Hanım, 204, 206 İkdam (gazetesi), 187 ilahi, 189 ilm-i
firâset, 138 ilm-i ihtilaç, 139 ilm-i kıyafet, 138,140 ilm-i ledün, 39 ilm-i
sima, 139 İlyas b. İsa-yı Saruhanî, 140 İlyas (Baba), 19 imam Şafii, 139 İnal,
İbnülemin Mahmud Kemal, 180,191,
193
İnebahtı, 78 İngiliz, 33 İntihanâme, 14
Iran, 201
irsal-i mesel, 123
isevî, 57
İshak (Baba), 19
İskender Paşa, 64
İskoçya, 33
İslâm cumhuriyeti, 35
İslâmbol: bkz. İstanbul
İslâmiyet, 22
İsmail Ankaravî, 87
İsmail Dede Efendi (Hamamizade), 171
İsmail Efendi (Dellalzade), 171
İsmail Efendi (Gelenbevî), 198
İsmail Hakkı (Bursalı), 93

İsmail Paşa, 179
İsmail: bkz. Belig
İspanya, 22
İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 168
İstanbul fethi, 46,182
istanbul şairi, 118
İstanbul Tersanesi, 79
İstanbul Türkçesi, 81
istanbul, 32, 33,43,47,60,64,65,70, 74, 76, 83, 86, 88, 90, 92, 96, 100, 101, 104, 105, 106, 110, 112, 115, 118, 119, 127, 148, 149, 153, 156, 157, 162, 164, 170, 172, 174, 179, 182, 183, 185, 194, 197, 199, 204, 206
İstanbulluluk, 118
İstiklalMarşı, 208
Istimdad, 199
isviçre, 33
ittifak Senedi, 157
ittihad ve Terakki, 199,200
ittihad-ı İslam, 183
Ivan Alexander (Bulgar kralı), 28
Izgi, Cevat, 181,182
İzmir, 134
İznik, 37, 52
izzeddin Keykavus, 11
İzzet Mehmet Efendi (Beylikçi), 153, 156, 157, 158,160
İzzet Molla (Keçecizade), 161, 162, 163, 164,165, 166 167,172,174
iskender pala -j 225
Jan Dark, 163
Jan Hunyad, 47
Jassy (Yaş), 157
Kâ'be, 123,138,171
Kadem-i şerif, 89
Kadıköy, 158
Kadırga, 76
fediriye tarikatı, 52
Kağıthane, 121
Kahire, 127
kaht-ı rical, 82
Kam, Ferid, 110
Kamertab, 106
Kanî, 197
Kansu Gavri, 70
Karacaahmet, 121
Karaçelebizade (müverrih), 87
Karadeniz, 104
Karagöz perdesi, 192
Karaman, 14, 45
Karamanoğulları, 19
Karofolo, 141
kaside, 82, 94, 95, 98, 99,113,120, 123, 201
kaside-gû, 98 v Kastamonu, 194 Kâşânî, 139 Kaşıkçı Elması, 59 kat'-ı kelâm, 126
Katip Çelebi, 87 Kayaalp, isa, 87 Kayıtbay Türbesi, 88 Kayıtbay, 89 Kâyif, 138
Kays, 124,174 Kazım Paşa, 177 Kefe, 63
Kemal (Sarıca), 140 Kemalü'l-Hikme, 193 Kerbela, 22, 74, 81 Keşan, 162 Kıbrıs, 19, 79
Kırım Harbi, 184
Kırkağaç, 201
Kırşehir, 18,19
Kırşehirli, 19
kısas-ı enbiya, 41
kıt'a, 15, 68,102,115,116,187,199

Kıyafet ilmi, bkz. ilm-i kıyafet
Kıyafetnâme (Erzurumlu İbrahim Hak-
kî'nın), 143
Kıyafetnâme (Hamdullah Hamdi'nin), 140 kıyafetnâme, 140,142 kıyâfetşinas,
138,139 kıyâfetü'l-beşer, 138 kıyâfetü'l-isr, 138 kızilelma, 33, 43 Kızkulesi,
90 Kimya, 20 kinaye, 155,198 Kitâbü'l-âdâb ve'l-firâse, 139 Kitâbü'l-firâse, 139
Kitâbü's-siyâse fî tedbîri'r-riyâse, 139 Koçhisar, 91
Konya, 10,11,14,19,32,146,162 Koska, 126,127
Kosova Meydan savaşı, 22, 28, 32 Kosova Sahrası, 29,47 Kosova, 28, 31, 45, 47,
48, 77 Köprülü, M. Fuad, 16 Köse İmam, 207 Köstendil Bulgar Prensesi, 28 kudemâ,
7, 8, 26,72,100 kuğu, 168, 212,214 Kuğu'nun Son Şarkısı, 169 Kuntay, Midhat
Cemal, 208 Kur'ân-ı Kerim, 11,18,76,200 Kurnaz, C, 156 Kuruçeşme, 163 kûs-ı
rîhlet (göç davulu), 7 Kuşeyrî, 139
Kuz Bunar (Pınar), 42, 43 Küçük Ayasofya medresesi, 91 Kültür Bakanlığı, 169
226 !- kudemânın kırk atlısı
Kühü'l-Ahbar, 37 Lahurî Şal, 60
Lâle Devri, 117
Lâleli (semt), 127,128,159
Langa, 132,137
Larende, 14
Latîfî (tezkiire müellifi), 38
lâyihâ, 165,166
Lazar (Sırp kralı), 29, 30
leb-i derya kasır, 119
Lebib Efendi, 177,193
Leh, 47
Leskofça, 179
Leskofçalı Galib Bey Divânı, 180
Levâmiü'l-Efkir, 195
Levent (Çiftliği), 104
Leyla Hanım, 174
Leyla ile Mecnun, 74
Leyla, 174,175
Lokman b. Hüseyin, 140
Lombardiya, 33
Lombrozo, 141
lugaz, 127
Lüleburgaz, 27
Mabeyn-i Hümayun, 179
Macar, 29, 33, 45
Macaristan, 47, 72
Machzeit, Hans, 10
mahlas, 25, 84, 87, 98,121
mahlasnâme, 152,153,156
Mahmud (Sultan, ikinci), 105, 107, 157,
158, 161, 163, 164, 171, 173, 185,
187
Mahmud (Şeyh), 37 Mahmud Paşa Medresesi, 63 Mahmut Çavuş (Odabaşı, Bindallı),
135,
137
Makaleler, 158 Maktul Şairler, 156 Malazgirt, 22 Manastır, 194 Manisa, 46, 201
Mantıcı Camii, 115
manzume, 50, 74, 82, 83, 87, 120, 122,
137, 153, 161, 164, 165, 179, 189,
203, 208, 213 Maria (Bulgar kralı Ivan Alexander'in kızı,
prenses), 28 Marifetnâme, 140,142 Marmara, 76 Massignon, L, 16 Matbaa-i
Osmaniye, 188 matla, 124 mecaz-ı örfî, 126 Mecnun, 129,155,174,178 medhiye,
99,197, 201 megazi, 41 Mehmed (Fatih Sultan), 23, 24,46, 47, 56,
63,182,183

Mehmed (Sultan, üçüncü), 82 Mehmed Akif, 31, 38, 110. 203, 208, 209 Mehmed Ali Paşa, 186 Mehmed Bey (Hakanî), 87 Mehmed Bey (Karamanoğlu), 29, 46 Mehmed Bey (Mirzanlı Paşa'nın oğlu, Nefî'nin babası), 100 Mehmed Can (Nakşibendi Şeyhi, Efendi), 189
Mehmed Çelebi (Müneccim), 87 Mehmed Efendi (Anadolu kazaskeri, çeşmi), 95, 96
Mehmed Efendi (Kadıze), 87, 91 Mehmed Efendi (Şeyhî), 97 Mehmed Emin Efendi (Anadolu Kesedarı, Uncuzade), 169 Mehmed Eşref (Şair), 198, 199 Mehmed Paşa (Köprülü), 133 Mehmed Paşa (Piri, Yavuz'un veziri), 65 Mehmed Paşa (Ramî), 110 Mehmed Vasfi (Hattat), 186 Memduh, 193 menâkıb, 9
Menâkıb-ı Emir Sultan, 42 Menâkıb-ı Eşrefzade, 52 Menâkıbu'l-Kudsiyye fi' Menâsıbi'l-Ünsiyye, 19
iskender pala -j 227
menâkıpnâme, 41, 42, 44
Menâkıbü'l-Ârifîn, 16
menkıbe, 19, 42, 43, 52
mersiye, 172, 187, 189
Mesih, 12
Mesihî takvim, 82
Mesnevi (Cem Sultan'ın), 54
Mesnevi (Mevlâna'nın), 9, 12, 146, 149, 153, 203
mesnevî, 14, 15, 20, 36, 49, 74 Mesnevîhanlık, 153 Meşrutiyet, 107, 186, 199
meşşata, 134 Mevlâna Dergâhı, 144 Mevlâna Yılı, 168 Mevlâna, 9, 10, 12, 14, 16, 20, 37, 147, 149, 168, 173, 203 Mevlevî, 14, 15, 145, 153, 163, 171 Mevlevihane, 147, 169, 171
Mevlevîlik, 14, 15, 16, 146, 173 Mevlid (Süleyman Çelebi'nin), 37, 38, 39, 40
Mezopotamya, 72 Mısır, 19, 52, 56, 57, 70, 91, 127, 165, 183, 199, 209, 210 Mi'rac, 37
Mihnet-i Keşan, 165 Milli Eğitim Bakanlığı, 169 Milli Eğitim Üst Kurulu, 200
Millî Mücadele, 104 Miloş Kabiloviç, 30, 32 miraciye, 170 Misbâhu'l-bah, 195
mizah, 197, 199 Moğol, 183
Molla Gürani (semti), 149 Monla bkz. Mevlâna Mora isyanı, 165 Mora, 166 Moskof, 133 Mostar, 194 muahedenâme, 157 Muallakatû's-Seb'a, 21
Muallim Naci, 95, 125, 156
muamma, 130
Muhammed (s.a.v.), 47, 57, 201
Muhammed b. Zekeriya Râzî, 139
Muhammed ikbal, 11, 212, 213
Muhammed Muhibbi, 96
muhammes, 200
Muhibbî, 188
Muhiddin (Hatipzade), 63
Muhiddin Arabî, 10
Muhlisiddin Paşa, 19
Muinüddin Pervane, 11
mum, 71, 191
murabbaa, 170
Murad (Keçecizade), 164
Murad (Sultan, beşinci), 187
Murad (Hüdavendigar), 22, 23, 26, 30, 32, 45, 47, 48, 77, 78, 164 Murad (Sultan, dördüncü), 91, 93, 95, 98, 99, 101
Murad (Sultan, ikinci), 45, 46 Murad (Sultan, üçüncü), 77, 91 Muslihiddin (Hocazade), 63 Muslihiddin Efendi (Kestelli), 63 Mustafa (Balizade), 140 Mustafa (Dellak, Samurkaş), 107 Mustafa (Fahişe Bindallı), 107 Mustafa (Hammalbaş), Kürt), 107 Mustafa (Kabakçı), 104, 105, 107 Mustafa (Ofllu), 105 Mustafa (Pazarlı), 105 Mustafa (Sultan, birinci), 93, 98 Mustafa (Sultan, dördüncü), 105, 107

Mustafa (Sultan, üçüncü), 104, 127, 130 Mustafa (Yeniçeri, Kazancı), 107 Mustafa Ağa (Hasodali, Cennetgülü), 105 Mustafa Ağa (Kahveci), 107 Mustafa Ağa (Ruşuk ayanı), 105 Mustafa Ağa (Uzun Hasan Hacı Ağa' nın | oğlu), 105 Mustafa Ağa (Yeniçeri Ağası), 106 Mustafa b. Evranos, 140
228 j- kudemânın kırk atlısı
Mustafa Beşe (Çorapçı), 107 Mustafa Efendi (Hammaloğlu), 107 Mustafa Efendi (Keçecizade İzzet Molla'nın dedesi), 162
Mustafa Kız (Acemioğlanı), 107 Mustafa Paşa (Alemdar), 105, 106, 107 Mustafa Paşa (Merzifonlu, Kara), 164 Mustafa Rakım (hattat), 186 Mustafa Reşid Efendi, 145 Mustafa: bkz. Leskofçalı Galib Musul, 112 mutasavvıf, 8,10, 93 Muzafferüddin Şah, 201 mübalağa, 98, 99 Mücib Bey, 179 Müeyyedzade, 66 mülemma, 15 münâcaat kıt'ası, 201 münâcaat, 22, 24, 29, 90,174 Münif (Antakyalı), 110 münseat, 127 müsaare, 97
mütekerrir murabba, 187 Müzekki'n-NOfus, 53 na't, 95,114,170,174 na'thanlık, 171 Nabî, 108, 112, 164,193 Nadirî, 87 Nafiz Paşa (Zülfikar), 194
Nail Efendi (Manastırlı Hoca), 177
Nailî Dede, 189
nakş-ı kadem, 88, 89
Nakşibendî, 189
Namdârân-ı Zenân-ı Is/âmiyân, 173
Namık Kemal, 177, 179, 182, 184, 193
Napoli, 55
Nasreddin Hoca, 197
Nasuh (şeyh), 140
Nazilli, 112
nazire, 83,111-112,161,172
nazirecilik, 60
Necatı Beg Divânı, 60
Necatî Bey, 60, 62
Necef, 81
Nedîm, 94, 98,108,113,121,161
Neft, 87, 94, 98,100,102,108,197
Nefise Hatun, 28
Nemçe, 133
Nergisi, 87
Neş'et Efendi (Hoca), 111, 149, 150, 152, 153,154,156 Nevruz Bey, 183 Niğbolu kalesi, 33 Niğbolu Zaferi, 32 Niğbolu, 33
Nilüfer Hatun, 27 Nişantaşı, 206
Nizam-ı Cedit, 104,105,106,107 Nuhbetü'l-Âsâr, 113 Nuşirevan, 139 Ocak, A. Y., 19 Oklidis, 139 Ordu caddesi, 128 Ordu-yı Hümayun, 91 Orhan Gazi, 11, 27,32 Orta Asya, 43 Ortaköy, 104 Osman (Genç, Sultan ikinci), 93, 95, 98, 100
Osman (Neyzen), 88 Osman (Ruhî), 81, 84 Osman (Sultan, üçüncü), 127,130 Osman Ağa (Balyemez), 64 Osman Efendi (Pertev), 153 Osman Gazi, 11,32 Osman Nevres, 193 Osman Paşa (Şam Beylerbeyi), 82 Osman Şems, 177 Osmanlı İmparatorluğu, 198 Osmanlı Şairleri, 156
Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, 157
Osmanlı Tarihi, 182 Osmanlı Türkleri, 20
iskender pala -[229
Osmanoğulları, 11
Özdemir, Hikmet, 191
Padişahların Kadınları ve Kızları, 191
Pakahn, M. Z., 157
Pala, H., 158
Paris, 163, 204, 206
Pars Bey, 115
Pasarofça, 119
Peçevî, 87
pervane, 71, 72
postnişin, 16

puselik nağme, 170
puşide, 188
Ragıp Paşa (Koca, Mehmed), 110, 126,
127, 128, 130, 131, 132, 133, 134,
135, 137, 164, 169 Raif Paşa (Köse), 205, 206 rakımu'l-huruf, 157 Raşid (Şair),
111 Rebiülevvel, 40 Recep Paşa, 96 remil atma, 214 Resayî Efendi, 159 Reşad
(Keçecizade), 164 retorik, 38 rindane, 108, 109 *• Risale fi'l-firâse, 139
risale, 20, 49 Ritter, H., 16 Riyazî, 87 Rodos, 55 Roma, 56-57 Romanya, 157
rubai, 12
ruhavî makamı, 110 Ruh-ı Kudsî: bkz. Cebrail Ruhî (Bağdatlı), 87 Ruhul-Beyan,
93 Rum, 134 Rum: bkz. Anadolu Rumca, 15 Rumeli Hisarı, 205, 206
Rumeli Kavağı, 105 Rumeli Türkleri, 27 Rumeli, 27, 28, 32, 37, 45, 55, 81, 91, 106,
165, 179, 184
Rumî (Eşrefoglu), 50, 51, 52, 53 Rumî: bkz. Mevlâna Rus, 151
Rusçuk Ayanı, 105 Rusya, 158
Sa'dâbâd, 117, 118, 121 saba ayını, 171 Sabit (şair), 110, 113 sabr-ı arifane, 122-
123 sad-berg, 113 Sadeddin Efendi (Hoca), 87 Sadi (Çelebi), 65 Sadi-i Şirazî,
118, 181 Sadrüddin (Şeyh, Mesnevî katibi), 11 Safahat, 31, 207, 209 Safevîler,
183 sahibkiran, 31, 73, 127 Saib Divânı, 163 sakî, 12, 96, 159 sâkinâme, 95
Salacak, 90, 93 Salıpazarı İskeleyi, 187 Salih (Hamâmizâde'nin oğlu), 170 Salih
Ahmed Dede, 146 Salih Efendi (Kazasker), 162 Saliha Sultan, 127
Samî (Arpaeminizade), 110, 112 Sami Efendi, 188 saraykarî oylar, 60 Sâsânî, 139
Savcı Bey, 28 Schimmel, A., 16 seb'a-i seyyare, 114 sebk-i Hindî, 101 secde
âyeti, 62 Sedad (Keçecizade), 164 Sefînetü'r-Ragıp, 127 Segedin, 46
230 | - kudemânın kırk atlısı
sehl-i mümtenî, 38, 177
Sekban-ı Cedid, 105, 107
Selahaddin-i Eyyubi, 182, 183
Selçuk sultanlığı, 12
Selçuklu, 15, 19
Selim (Sultan, ikinci), 77, 91
Selim (Sultan, üçüncü), 104, 105, 107,
145, 169, 170, Selim (Yavuz Sultan), 32, 63, 65, 66, 67,
68, 69, 70, 182, 183 sema, 15 Senayî, 44 Sened-i ittifak, 106 Sergüzeştname,
113, 115 Servet-i Fünun (dergisi), 212 Settârioğlu, 115, 116 Seyfi Baba, 207
Sherlock Holmes, 129 Sırbistan, 45, 47 Sırp, 23, 30, 32, 35, 45 Siclî-i Osmanî,
173 Sigismund (Macar kralı), 32, 33 Sihâm-ı Kaza, %, \01 Sirkeci, 162
Sisman (Bulgar kralı), 29 Sitanbul: bkz. İstanbul Sivas Garipler Mezarlığı, 165
Sivas, 34, 164, 165 Sivasizade, 91 Sivrihisar, 91 siyer, 41
Sohbetü's-Safiyye, 144 Sokollu (Mehmed Paşa), 79, 133 Sokuloviç, 79 Solakzade, 87
Son Sadrazamlar, 191 Sultan Ahmed Camii, 86, 89, 92 Sultan Ahmed ve Divânı, 87
Sultan Veled Devri, 15 Sultanahmet (meydanı), 107 Sultanönü, 127 suzidil, 170
Süleyman (Kanunî Sultan), 77, 91, 94, 99, 188
Süleyman (Kırşehirli Şeyh), 19, 20
Süleyman Çelebi, 36, 38, 39
Süleyman Paşa (Rumeli Fatih, Orhan Gazinin oğlu), 11, 27, 32, 37, 184
Süleyman: bkz. Hoca Neş'et Efendi
Süleymaniye, 189, 208
Sürurî, 197
Şaban-ı Sivrihisar!, 140
Şah İsmail, 64
Şah u Padişah, 199
Şahabeddin Süleyman, 205
Şahin Emirzade: bkz. Beliş
Şam, 14, 81-82
şaman, 43
şarkı, 172
Şeb-i Arus, 12, 14
Şecer-i Vakvak, 107
Şehbender, 112
Şehreküstü (mahallesi), 115

Şehrengiz, 114
Şems-i Tebrizî, 14
Şeref hanım, 174
Şerh-i Cezire-i Mesnevî, 144
Şevki Mehmed Efendi, 127
Ali Nutkî Dede (Şeyh), 169,170
Şeyh-i Ekber, 118
Şeyhî, 97
Şeyhülislam fetvası, 137
Şeyhülislam Yahya Divanı, 95
Şile, 112
Şinasî, 110,184
ŞirT, 214
Şirvan, 81
şuh şarkılar, 119
şûhane, 108-109
Şücaüddin Ebü'l-Beka Baba llyas-ı Horasanı, 19
Şükrü Bey (Maarif Nazırı), 180
Tac Bey: bkz. Cafer Çelebi
tahmis, 95,172
iskender pala -j 231
Tâlib Ensarî, 139
Tanpınar, A. Hamdi, 191,183
Tanzimat Edebiyatı, 177
Tanzimat Efendisi, 182
Tanzimat, 161, 164, 165, 177, 186, 188
tanzir, 161
Tarık bin Ziyad, 22
tarih kıt'aları, 95
tarih, 172
Tarih-/ Cevdet, 157
tarikât, 14,15,19, 42, 43, 93
Tarlan, Ali Nihad, 60, 213, 214,215
tasavvuf, 18, 42, 51, 87,184
tasavvuf? edebiyat, 37
tasavvufî neşve, 88
taşlama, 197
Tefviznâme, 143
tekke, 18, 42, 82, 93, 115, 146, 148, 169, 204
telmih, 12
Temürtaş Bey (Anadolu valisi), 19
tenasüp, 186
Tepedelenli vak'ası, 165
teracim mecmuası, 114
Tercüman-ı,Hakikat Matbaası, 193
Tercüme Odası, 184
terkib, 84,172
terkîb-i bend, 83
teşbih, 16, 202
teşrihiyeler. 112 Teşvikiye Camii, 206
Tevârih-i Al-i Osman, 19
Tevfik Fikret, 203
tezkire, 38, 94,113
Timur, 34
Timurtaş Paşa: bkz. Demirtaş Paşa
Tokat, 115
Topkapı Sarayı, 79,186
Tuhfetü'l-fakîr, 139
Tuna, 30, 33, 47,105
Turnadağı, 70
Türk Rus Harbi, 157

Türk Sarayında Müstesna Bir Prenses: Adile Sultan, m
Türk tasavvuf edebiyatı, 41
Türkçe, 15, 20, 42, 60, 72-74, 87, 93,116, 140,152
Türkistan: bkz. Ahmed-i Yesevî
Türkiye Cumhuriyeti, 209
Türkiye, 213
Türkler, 21
Türkmen Kocası, 130
Türk-Moğol, 34
Twain, Mark, 197
Uluçay, M. Çağatay, 191
Unesco, 168
Urfa, 110
Üç çifte kayık, 118
Üftade (Şeyh), 91, 93
Onye, 115
Üsküdar Mihrimah Sultan Camii, 92
Üsküdar, 83, 90-91,121
Vahhabî hareketi, 165
Vak'a-i Hayriye, 186 Varna Meydan Muharebesi, 46 Varna, 47 Vasf-ı hal, 20 Vasıf
(Enderunlu), 172 Vecihî, 87 vefeyat, 115 Vehb, 40
Vehbî (Sünbülzade), 110 Vehbî (Seyyid), 110,111 Veled (Sultan), 14,16, 20 Veli
(Samurkaş), 133 Venedik, 78,133 Vesiletü'n-Necât, 37, 38, 40 Veysî, 87 viladet,
37, 39 Vişegrat, 79 Yahya (Yenişehirli), 42 Yahya Bey (Taşlıcalı), 94, 202 Yahya
Efendi (Şeyhülislam), 87, 94, 96, 108.197
232 j- kudemânın kırk atlısı
Yahya Kemal, 8, 9, 27, 31, 81,203
Yakup Bey (Şehzade), 28
Yanya, 194
Yaş Muahedenamesi, 157
Yazıcı, T., (Prof.) 16
Yedikule, 107
yelpazeli kadifeler, 60
Yemen, 19
Yenicami, 170
Yeniçeri ocağı, 103, 104, 107, 133, 171,
186 Yeniçeri, 28, 33, 64, 93, 95,105,107,131,
135,165 Yenikapı Mevlevîhanesi, 146, 148, 169,
170 Yenişehirli, 42
Yesarizade, 161
Yugoslavya, 45
Yuhanna ibn Bitrık, 139
Yunus Emre, 7, 8, 37, 51, 55,145
Yusuf Çengi Dede, 87
Yusuf Zühdi Dede, 146
Zağra, 91
Zâhiretü'l-mOlûk, 139
Zakirbaşılık, 115
Zehra, 175
Zekai Dede,171
Zernigar Kadın, 186
Zeynep Sultan Camii, 107
Zigetvar Seferi, 91
Ziya Paşa, 38,83,110,177,184,193
Zuhuri, 19
L&M
k i t
P 1
| Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü
| Kronolojik Divân Şiiri Antolojisi
| Akademik Divân Şiiri Araştırmaları

| Divân Edebiyatı
| Atasözleri Sözlüğü
| Müstesna Güzeller
| Şairlerin Dilinden
| Âşinâ Güzeller
| Âh Mine'l-Aşk
| Efsane Güzeller
| Kudemânın Kırk Atlısı
| Kırklar Meclisi
| Şiirler Şairler Meclisler
| Şi'r-i Kadîm
| ... Ve Gazel Yeniden ı Perîşan Gazeller ı Perî-şan Güzeller
| İki Dirhem Bir Çekirdek
| Âyine
| Gözğü
ı Tavan Arası ı Kahve Molası ı Güldeste
| Gül Şiirleri ı Hayriyye
ı Hilye-i Saadet

Bu kitapta kırk seçkin atamızın zamanından kesitler bulacaksınız. Devlet adamı, şair, mutasavvıf vb. kimlikler taşıyan bu kırk insanın hayatında bizler için ibret sahneleri saklı. Her bir makalede, tarihin derinliklerine inerek kültür iksirlerinin değişik lezzetlerini tada tada kitabın sonuna gelen bir okuyucu, sanırız ki kırkıncı kapının sihirli anahtarını da elde etmiş olacaktır. Çünkü orada, öz kimliğimizle yeniden uyanmanın hikâyesi başlar.